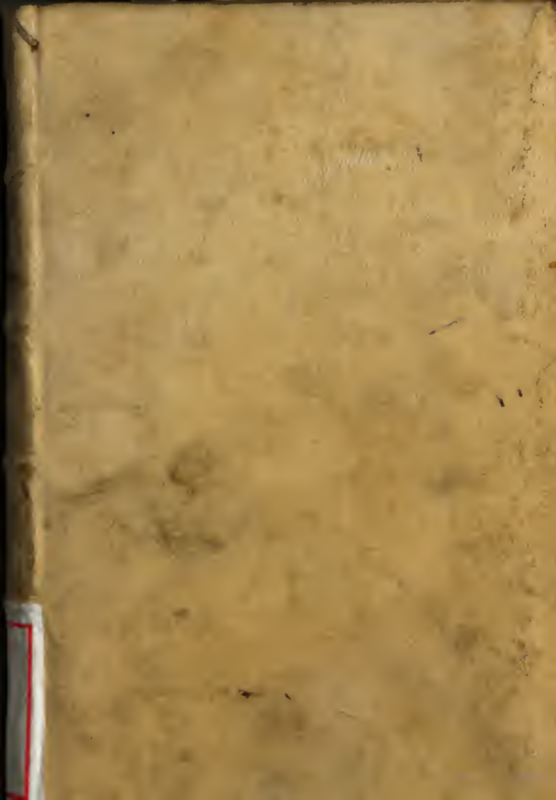
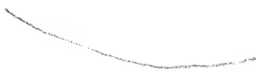
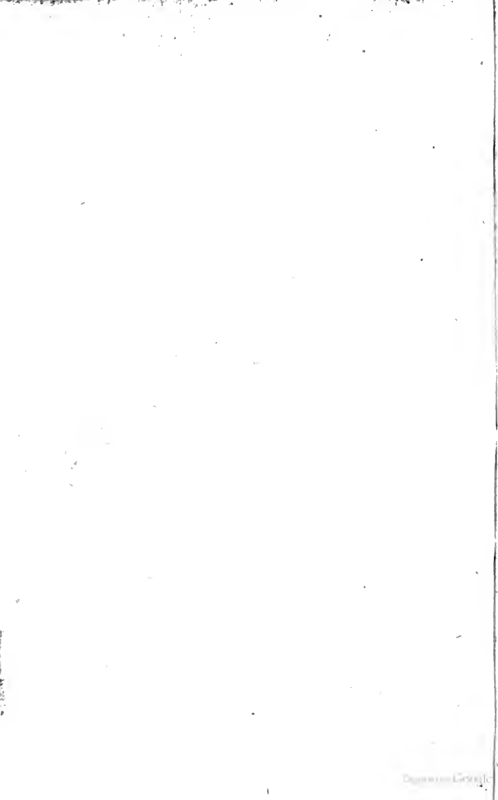






# VITAE ITALORUM

DOCTRINA EXCELLENTIUM

QUI SAECULIS XVII. ET XVIII. FLORUERUNT.

VOLUMEN XIV.

*AUCTORE*

## ANGELO FABRONIO

ACADEMIAE PISANAE CURATORE.








PISIS MDCCLXXXIX.

EXCUDEBAT ALOYSIUS RAPHAELLIUS

*SUPERIORIBUS ANNUENTIBUS.*

ANTONIO CELSISSIMO
AC SERENISSIMO
*SAXONIAE PRINCIPI.*

ANGELUS FABRONIUS.

UT teſtatus omnibus eſſet, CELSISSIME AC SERENISSIME PRINCEPS, meus in Te gratus animus, & ſingularis obſervantia, a Te vehementer efflagitavi, dum ſuperiori anno Dreſdae eram, ut aliquod mearum vigiliarum munus in Tuo

nomine apparere ſinceres. Benigne, ut ſoles, id a Te mihi conceſſum eſt, pro quo aliiſque immortalibus erga me Tuis beneficiis, ſi minus ad referendam gratiam ſatisfacere potero, ad celebrandam certe & habendam ſatis ſum facturus. Equidem ſatiari non queo, cum de Tua clementia, manſuetudine, humanitate, ingenio, religionis ſtudio ceteriſque virtutibus, quae Principes maxime commendant & ornant, praedico; & delector hoc ipſo, quod uno ore omnes conſentiant ex Te, & ex Auguſta Uxore Tua in ſinu Sapientiae apud nos educata, magnarum virtutum exempla petenda. Faxit Deus O. M. ut diu ſoſpites ſitis, omniaque Vobis fauſte, feliciter proſpereque eveniant.

# VITAE
# ITALORUM
## DOCTRINA EXCELLENTIUM
QUI SAECULIS XVII. ET XVIII. FLORUERUNT.

ANGELUS FABRONIUS HIPPOLYTO

PINDEMONTIO PATRICIO VENETO ET
HIEROSOLYMITANO EQUITI.

S. P. D.

*Hanc damus veniam, petimusque vicissim, ut tanquam nostratium exponantur vitae hominum exterorum, qui tum in illa vestra Patavina Academia, tum in hac nostra Pisana magistri munere gloriose perfuncti sunt. Ea propter vitam Paganini Gaudentii, quamvis Rhaetici hominis, Latinis litteris mandare decrevi, quam tibi nuncupo, vir clarissime & amicissime, ut monumentum aliquod extet mei erga te amoris atque observantiae. Cognovi enim semper te ita cupidum rerum mearum, ut nullos aeque stu-*

*diosos me habere existimem, pro quo beneficio nescio equidem quas tibi gratias rependam. Si quisquam fuit unquam remotus & natura, & ratione atque doctrina ab inani laude, & sermonibus vulgi, ego profecto is sum. Nihilo tamen minus cum tui similes, hoc est doctos & eruditos invenio, qui me non frustra consumpsisse tempus judicent in historia conscribenda, & in prodendis memoriae magnorum virorum factis, non mediocri laetitia perfruor, eoque magis incendor ad iter reliquum conficiendum. Cuperem equidem Pisani Gymnasii historiam & mea sponte, & multorum cohortationibus, & Principis jussu, cujus beneficentia illi praesum, contexere, sed deterreor argumenti magnitudine: innumerae enim sunt res, quae ex memoria nostra, ac patrum majorumque nostrorum, ex annalium monumentis, ex commentariis rerum Etruscarum, atque ex omni scriptura sunt conquirendae; peregrinandum etiam in alienis civitatibus, quod undique ad nos confluerent non solum discipuli, sed et magistri; judicandum disserendumque de omni disciplinarum ge-*

*nere, dum ſcripta hominum, qui in iis excelluerunt, referuntur atque inter ſe comparantur; circumſpiciendae quoque res civiles, quod eae ſaepiſſime cum re litteraria conjungantur; & quod non minus in Republica, quam in litteris maximae fiunt converſiones inclinationeſque temporum, omnia momenta ſunt obſervanda, atque cauſſae inveſtigandae, quae mutationem afferre potuerunt. Tu ſaepius expertus es quanti laboris ſit vitam vel unius hominis omni ex parte declarare, quamvis is non magno temporis intervallo a nobis disjunctus fuerit, quamobrem tu, cujus judicio plurimum ſemper tribui, ſtatues ipſe, num mearum virium eſſe poſſit de tot viris dicere, quorum aetates non annis modo, ſed & ſaeculis a nobis remotae ſunt, quorumque facta obruta hominum interitu & oblivione poſteritatis pene extincta eſſe videntur. Quoniam id ſuſcepi muneris, ut vitas explicarem virorum doctrina excellentium, qui hoc & praeterito ſaeculo floruerunt, & quod ex iis maxime admirari ſoleam humaniorum litterarum cultores eximios, quod haec ſtudia adoleſcentiam*

*alant, senectutem oblectent, & quod pernoctant nobiscum, peregrinantur & rusticantur, postquam de Averanio, de Polito & de Corsinio dixi, non recusabo de iis quoque dicere, qui superiori saeculo qua voce, qua scriptis, dum operam praestabant suam huic Academiae, earumdem litterarum caussam strenue praeceptis atque exemplis egerunt. Sunt ii quidem magni nominis, merenturque omnes, ut suus honos, suaque laus iis reddatur. Quo in numero quod fuerit & Paganinus Gaudentius, a te vehementer peto, ut ejus imaginem a me expressam sic intuearis, veluti hominis, cujus lineamentis eorum pigmentorum, quae inventa aut nondum erant, aut barbaries superioris saeculi infuscaverat, color & flos defuit. Ex quo factum est, ut ex multis operibus, quae ipse scripsit, quamvis eruditione & doctrina etiam abundent, nulla nunc legantur, lateantque omnia in bibliothecarum angulis. Quis negabit nobiscum actum esse praeclare, quod in ea devenerimus tempora, quibus exigi a scriptoribus solet, ut purum & accuratum orationis genus afferant, ut aeque ne-*

*gligentiam & munditiam odiosam & exquisitam nimis vitent, ut, circumcisa & amputata inanitate omni verborum & rerum, apta inter se & cohaerentia, & quid maxime deceat, sic ut neque absit quidquam, quod ad rem facit, neque redundet, persequantur ac videant, ut omnia quasi in critices lance ponant, & philosophiae luminibus illustrent? Sane dum Paganinus & effuse, & ambitiose, & inaniter etiam saepe exultat in erudita aliqua quaestione tractanda; libenter illum assimilaverim viti serpenti multiplici lapsu & erratico, quae delectat foliorum copia, sed quae parum fructus, quo cum jucunditate vescaris, edit. Nihilo tamen minus deberi hoc a me homini, qui ingenio et eruditione affluit, & qui voce praeceptisque suis multos nostrorum, quo in numero etiam fuit ille medicorum princeps Franciscus Redius, excitavit ad locupletandas & ornandas verborum dote magnarum artium disciplinas, ut cum etiam nunc vivam illius memoriam teneremus, hanc immortalem redderem, si possem. Quod vero in hac concinnanda vita & memor tuorum erga me meritorum, & gra-*

*tus fuerim, hoc, ut ſpero, valebit ad tuam erga me voluntatem & ſtudium confirmandum, cujus fiducia peto a te, ut quanto citius poteris ad me mittas quae de Antonio Contio, aliiſque nobiliſſimis Poetis Venetis promiſiſti. Non enim tam ſum peregrinator, quam ſolebam, & ſic utor Piſano otio, ut ſine ulla interpellatione in litterulis meis verſer. Vale, & reviſe nos aliquando; neminem enim habemus, quocum & jocari liberius, & de temporum conditione confidentius, & de communibus ſtudiis utilius & jucundius loqui poſſimus.*

*Piſis Kal. Januarii* MDCCLXXXIX.

## Paganinus Gaudentius.

Paganinus Gaudentius Pesclavienſis, tantam apud nonnullos doctrinae famam collegerat, ut quemadmodum Galileo in matheſi, Fortunio Liceto in philoſophia, ſic illi in philologia nemo par poneretur. Quod Gabrielis Naudei ſive teſtimonium, ſive judicium licet aſſentatione aliqua ſuffuſum videri poſſit, magnum tamen virum illum appellare minime dubitamus. Quod vero ei, quamvis in Rhaetia nato, locum dederimus in pinacotheca Italorum doctrina excellentium, utemur excuſatione ſtudii & amoris in Academiam Piſanam, cui nos praeſumus, cuique Paganinus viginti & amplius annos operam ſuam praeſtitit. Jam ſi quaeras ſitum oppidi, in quo ipſe natus eſt, ex ipſo comperies: ait enim.

*Trames ubi aerias Rhaetorum detigit alpes,*
*Et lento incipiunt surgere colle juga;*
*Qua bene cultus ager glacialem ſubmovet Arcton,*

*Et lacus occiduam prospicit Italiam,*
*Pesclavj haud humilem est operae cognoscere vallem,*
*Quam natura arcto muniit ipsa loco.*
*Hic ego vitales quondam hausi luminis auras,*
*Hic lusi, puer hic litterulas didici.*
*Hic etiam reliquae traducere tempora vitae,*
*Hoc cupiam haud alio consenuisse solo.*
*Aspera sit tellus quamvis, tamen haec mea dulcis*
*Haec patria est. Patria quis caruisse velit?*

Eodem quoque auctore compertum habemus in vitam ipsum introiisse anno MDLXXXXVI. nactumque fuisse praeceptorem in iis studiis, quibus pueri ad humanitatem informari solent, Petrum Menghinium virum doctrina & optimis artibus eruditissimum. Quantos autem, illo duce, progressus fecerit, quantumque illi tribueret hoc epigrammate indicavit.

*Te duce, litterulas didici, didicique docente*
*Te, Petre, Romuleis reddere verba modis,*
*Fontibus Arpini puros deducere rivos,*
*Et placare sitim flumine Virgilii.*

*O studii generosa tui pietasque fidesque,*
*O cura ignavas nescia ferre moras,*
*Qua celerare gradum pectus juvenile jubebas*
*Magnorum referans dia reperta Virûm.*
*Parvis ergo aliquid rebus si forte paratum est*
*Laudis, & horresco jam minus invidiam.*
*A te principium sumptum est, Menghine, laboris,*
*Auspice te, stratam nunc quoque curro viam.*
*Te sine nil mea mens molitur amore sciendi,*
*Te sine nil urget, te sine nil peragit.*

Laudis amor, ad quam vel a prima aetate totis viribus Paganinus incubuit, ab eo obtinuit ut celebriores Germaniae Academias peragraret; & cum audivisset Othonem Gryphium, Paullum Bombergerum & Christophorum Vilcoverum, maximarumque rerum & plurimarum suavitate, copia, varietate pectus complesset, locum in illustri aliquo Gymnasio aut speravit, aut cogitavit. Quod non parum studiorum suorum divinis rebus impertiverat, quorum caussa non Graecam modo, sed & Hebraicam atque Chaldaeam linguas didi-

cit, coepit ad sanioris theologiae praecepta multa Haereticorum dogmata perpendere, eaque pravissima reperit. Quae secum differuerat communicavit cum homine catholico, hujusque cohortationibus deliberavit Calvini sectam, in qua doctus & altus fuerat, deserere. Is nulla re, nulloque praemio deterreri a proposito potuit, & cum videret totam Rhaetiam ac Valtellinam misere jactari ac lacerari Haereticorum immanitate atque perfidia, nihil tam detestabile atque pestiferum esse judicavit, quam illorum sequi partes atque errores. Multa & ipse, cum ad suos rediisset, perpeti debuit ab illis omnium malorum seminatoribus, & spoliatus scriptis suis cum de vita quoque timeret, consulentibus amicis & propinquis, solum vertere statuit. Fuit aliquandiu in Insubria, postea Romam venit, sperans in urbe, in qua domicilium & sedem doctrina & religio habere putantur, se posse fortunae suae consulere. Sedebat tum ad catholicae Reipublicae gubernacula Paullus hujus nominis V. qui cum doctrinarum, si unam excipias Juris prudentiam, rudis esset atque ignarus, non admodum magnis ingeniis favebat; quin immo illi suspecta

atque invisa esse videbantur. Nihilo tamen minus benigne & comiter ipse excepit Paganinum, cum audiisset a Mutio Vitelleschio, qui Jesuitarum familiae tum praeerat, illum deseruisse patriam, lares familiares, & munera satis ampla recusasse, ut in Ecclesiae catholicae castris militaret, & operam suam Romanis Pontificibus deferret. In parentis loco colebat Paganinus Vitelleschium, virum profecto cum paucis humanitate, dexteritate & prudentia comparandum, quo conciliatore, ad amicitiam accessit Bellarminii Cardinalis, Alexandri Pallavicinii ejusque filii Sfortiae, aliorumque nobilitate & doctrina praestantium virorum. Cum coepisset frequentare Humoristarum Academiam ceterosque litteratorum hominum coetus, qui tum maxime celebrabantur, statim cognita ejus doctrina est, & saepe a cuncto consessu plausus multiplex dabatur dicenti ex tempore de maximis gravissimisque quaestionibus. Cum de natura rerum, aut de humanis divinisque rebus loquebatur Paganinus, nullis prope terminis circumscribebat ac definiebat jus suum, quo minus sibi licere putaret magna facultate & copia vagari qua vellet. Quam-

obrem ſic ſentiebant omnes, multis illum esse artibus inſtructum, quibus ipſis, ſi in dicendo non utebatur, tamen apparebat utrum eſſet earum rudis, an didiciſſet. Quanquam ſero ac leviter Graecas litteras attigiſſet, eas tamen ſic tenere putabatur, ut earum tradendarum in Archigymnaſio Romano munus illi aſſignatum fuerit. Et quia tum perpauci erant his ſtudiis dediti, de eorum utilitate ſic diſſerebat, ut omnes, qui ad eum concurrebant, intelligerent magnam in iis eſſe vim ad eloquentiam & poeſin, ad philoſophiam omnemque ſapientiam adipiſcendam. Sane genus orationis adhibebat hujuſmodi, quod multum diſcipulorum animos excitare atque inflammare debebat (fervidum enim erat, & interdum etiam furioſum); at illi plane deerat ille quaſi ſermo corporis, qui adeo in dicendo dominatur, hoc eſt actio, nec vocis varietates ac modos noverat. Studio autem nemo, neque induſtria majore erat, ut nullum tempus illi unquam vacaret aut a legendo, aut a ſcribendo, aut a cogitando. Cum autem Pontifex Maximus factus fuiſſet Urbanus VIII., quo imperante ad dignitatis priſtinae ſpem revoca-

tae

tae litterae videbantur, de illo et Barberiniis omnibus ſibi demerendis toto animo Paganinus cogitavit. Quoniam autem nullum genus litterarum aut nobilius, aut iis temporibus aptius videbatur rerum divinarum tractatione, quas praeſertim excolebat Paganinus, quod ab iis ex diuturna perturbatione animi tanquam ad adſpiciendam lucem ſe fuiſſe revocatum dicebat, opus edidit an. MDCXXV. *de dogmatibus & ritibus veteris Eccleſiae* duas in partes diviſum, illudque ipſi Summo Pontifici nuncupavit. Ille vero & praeclara quidem multa attulit, & eam utilitatem, quam requirebat, ut, explicatis praecipuis catholicae Eccleſiae dogmatum capitibus, uno in conſpectu poneret quid veteres Patres de iis docuerint, quidque his ipſis tribuerint doctiſſimi Calvini ſectatores, mirum in modum obtinuit. Sic praeteritam culpam, quod eorum ſectae adhaeſerit, videri voluit redemiſſe, & ad catholicae Religionis auxilium non cum bona voluntate nudus, ſed cum facultatibus ingenii atque doctrinae acceſſiſſe. Quod tum ipſa ſcientia, tum etiam fidelitate & ſtudio bonis omnibus ſe ſatisfeciſſe intelligebat, non mul-

to post aliud opus emisit, quod inscripsit: *Velitationes adversus Chamieri Panstratiam*. Hic Calvinistarum caussae dux, et quasi signifer aliquot iis temporibus volumina ediderat, quae idcirco *Panstratiam* appellavit, quia videri volebat diligentius atque accuratius de iis rebus, de quibus erat controversia Catholicos inter & Calvinistas, disputasse. Paganinus, cum duo priora volumina in manus sumpsisset, exarsit desiderio confutandi audaciam nocentissimi hominis; sed minime a se obtinere potuit, ut opus contexeret, cujus omnes partes inter se aptae colligataeque viderentur & essent. Perinde ac si esset levis armaturae prima excursio, modo hoc, modo illud argumentum adversarii nullo ordine refellit; sed quia hastae amentatae velitibus etiam tradebantur, has suas *velitationes* Auctor magno rationum pondere roboravit. Gloriatur se more patrio loqui, id est libere, & libertatem & doctrinam haud mediocrem prae se fert, dum vulgatam sacrorum librorum editionem, Ecclesiae & traditionum, ut loquimur, auctoritatem, & multa catholicorum dogmata atque instituta defendit. Quod in detegendis

Haereticorum machinationibus, eorumque furore atque petulantia contudenda se satis acutum & robustum arbitrabatur, alia plura hujusmodi scripta paraverat, quae ita compressit, ut illa emanatura speraret, quando meliori uteretur fortuna. Multum ingenii & virtutis, modice fortunae & temporum munera illum tangebant, quorum non tam facultatem unquam & copiam expetendam putavit, quam vel in utendo rationem, vel in carendo patientiam. Sed cum videret saepe otiosos et loquaces, raro doctos & eruditos donari praemiis amplissimis, confidentius de studiis & laboribus suis honestissimis loquebatur, quam hominem modestum decere videri possit. Ut meliora speraret, faciebant etiam cohortationes & commendationes Cassiani a Puteo, qui Peireskius Italicus ob miram industriam ac liberalitatem in excitandis hominibus ad laudis amorem merito appellabatur, Alexandri Pallavicinii, Joannis Ciampolii, Augustini Mascardii, aliorumque, quorum magnum tum erat nomen atque auctoritas, & cum quibus Paganinus ipse familiarissime vivebat. Quanquam haec magni facienda essent, cepit

tamen consilium non diutius in Urbe fortunae periculum facere, quae amica varietati respuere videtur constantiam; & suffragatoribus Mutio Vitelleschio atque Francisco Niccolinio Senatore amplissimo Florentino, quem Ferdinandus II. Magnus Etruriae Dux ad Summum Pontificem legatum miserat, obtinuit, ut in locum succederet Ludovici Scapinellii, qui quanquam luminibus semper caruerit, Pisis admirabiliter humaniores litteras docuerat. Accidit id an. MDCXXVIII. decennio postquam Gaudentius Romam venerat. Non tam illi gratum fuit muneris genus, & stipendium quingentorum centussium, quod illi assignatum fuit, quam jucunda commoratio in Etruria, in domicilio scilicet philosophiae & omnium nobiliorum artium atque disciplinarum, quae quidem eo magis florebant iis temporibus, quod Ferdinandus Magnus Dux nulli parcebat sumptui ac studio, cum esset ipse acerrimus ingeniorum aestimator, ad illas provehendas. Quod ei de statu suo, de Magni Ducis humanitate ita gratulatus sit Alexander Tassonius, ut Romanam aulam perstrinxerit, quasi in ea nullus virtuti esset locus, cum omnia avaritia occupasset, minime mira-

buntur ii, qui norunt libertatem loquendi hominis, cui maxime dolebat, quod Barberinios nunquam propitios habuiſſet (1). Tum quidem



(1) *En epistolae exemplum datae* VIII. *kal. Decemb. an.* MDCXXVIII. *Eam primum vulgavit vir Clarissimus Tiraboschius, cum Tassonii vitam expoſuisset in Bibliotheca, ut vocatur, Mutinensi.*

Gaudio gavisus ſum magno valde alla ricevuta della voſtra lettera e del trattato di V. S. veggendola finalmente uſcita dagli ſtracci della Corte di Roma e dalle mani de' Barbari. V. S. canti in exitu Israel de Aegypto & de populo barbaro, perchè mi pare che faccia giuſto a propoſito per lei, che è ſtato tanto tempo imbarbarito per non dire imbarberinato. Ora V. S. ſi goderà i tordi e il Greco di Piſa in coteſta terra di promiſſione, e laſcerà le cipolle d' Egitto a que' poveri sfortunati, che fabbricano le piramidi nel deſerto. Io fui nella mia gioventù a coteſto ſtudio, e v' ebbi di molti amici e particolarmente Fiorentini; ma i Dottori di quel tempo ora ſono tutti morti, e anche la maggior parte degli ſcolari. Ringrazio poi V. S, dell' onore che mi hà fatto in Fiorenza con quel Sereniſſimo Principe ne' ragionamenti che ha tenuti con lui, e la prego ad eſſer costì fautore e protettore dell' opere

Academia Pisana plena erat virorum docto-rum, sic ut nulla tota Italia nec illustrior, nec frequentior dici posset, quapropter Paganinus omni cura sibi conandum putavit,

---

mie, come io all' incontro farò delle sue. Costì ella avrà campo d' esercitare il suo natural talento, che la fa appunto nata alla cattedra; ma V. S. non si addomestichi molto cogli scolari, e mantenghi la gravità magistrale per non essere disprezzato da loro, come al mio tempo interveniva al Dot. Talentoni da Fivizzano, che voleva far troppo del galantuomo, o del buon compagno, e gli scolari non lasciavonlo mai leggere. Quì il nostro (*cioè Lodovico Scapinelli*) si porta egregiamente. Non so come a Roma riesca il Mascardi. Lo Scioppio è tuttavia a Milano. V. S. gli scriva che ne avrà gusto, perchè egli ancora è uno di quelli che fanno quel concetto della Corte di Roma, che si fa di quella del Turco, dove chi non ha denari rimane escluso, e non può aspirare al titolo di Bassà. Noi ce la possiamo quì in Bologna come tanti scappati di galea, sebbene ci abbiamo trovata carestia d'ogni cosa quest'anno, eccetto che di Dottori e di pollami magri. De' Dottori se ne veggono le truppe per le strade come di

ut per ſe quoque ſtudia recta ab optimis concelebrata eniteſcerent. Una atque altera oratione expoſuit ſtatim quid ſentiret de univerſa eloquentia. Probavit enim ſine graviorum artium inſtrumento, et multarum rerum, ac praeſertim civilium uſu & prudentia illam non poſſe exiſtere. *Homerus*, ait ille, *ut ſapientiae, ſic eloquentiae parens duos memorat, quos prae oculis habeamus, ſi ſapienter diſerti eſſe volumus, Neſtorem & Ulyſſem. Ex illius ore melle dulcior prodibat oratio. Hic ad excidium Trojanorum forte plus contulit lingua, quam Achilles gladio. Utrumque, quod multiplici uſu in vita civili fuere inſtructi, multum eloquentia valuiſſe haud mirari debemus.*



montoni, e i pollami ſono assai a buon mercato, ma hanno la pipita, e potrebbero ſervire per lanterne. V.S. mi ſcriva ſpesso, ma non con carattere così da Principe, che mi diſpero poi per intenderlo, e quì non ci è interprete nè di Ebraico, nè di Arabeſco, Fra otto giorni ce ne anderemo alle nozze di Parma a ſaginarci, e ſtaremo là fino a Natale; e le bacio le mani.

Sane gaudebat Paganinus, quod & ſibi onus impoſitum fuiſſet docendi hiſtoriam & politicen, quia haec ſtudia maxime conducunt ad noſcendas hominum naturas voluntateſque, civitatum mores converſioneſque rerum publicarum, et ad vitam, omniſque fortunae motum ratione quadam gubernandum, quae qui tenent, eos civilium rerum peritiſſimos judicare debemus. Profecto perpauci tum noverant artes, quibus fontes eloquentiae continentur: nam humaniores litterae tot vitiis contaminatae erant, ut omnem priſtinam dignitatem amiſiſſe viderentur. Sed Paganinus dum differebat ſatis perite de eloquentia, ab illa aberat plurimum; de ea perfecta loquor, quae ad elegantiam verborum adjungit oratoria ornamenta, quae tantopere in Demosthene, Iſocrate, Cicerone aliiſque hujuſmodi oratoribus admiramur. Non ille ſemper pure & emendate loquitur, quamquam multum ſe ſtudii tum in Latina, tum in Italica lingua poſuiſſe affirmet; non utitur imaginibus agentibus, acribus, inſignitis, non permovetur iis ipſis ſenſibus, ad quos auditores ſuos adducere vult, non tenet locos, quibus impetus animorum aut impellan-

tur, aut reflectantur, non inventa ordine ac momento quodam judicioque dispensat ac disponit, non semper ad rerum dignitatem apte & quasi decore dicit, modo inops est, modo nimium abundans, & saepe ab eo, quod sibi proposuit, minus opportune aberrat. Adde quod cum voce absonus, & vultu motuque corporis vastus & agrestis esset, etiam si ingenio valuisset, tamen in oratorum numerum venire non potuisset. Solemus quidem de iis artibus, in quibus non utilitas quaeritur necessaria, sed animi libera quaedam oblectatio, non diligenter modo, sed et prope fastidiose judicare, quapropter non multum consuluisse famae suae contendimus Paganinum, quod in lucem protulit omnes, quas Pisis habuit, Latinas orationes, quae si laudatae fuerunt iis temporibus, quibus emisit ipsas, nunc quidem pulvere obsitae paucis latent in bibliothecis. In hoc etiam se gloriose vires exercere suas arbitrabatur, cum ex tempore dicebat; & extemporalis quidem dictionis saepe in scriptis suis defensionem suscepit, quam magno cum plausu in Insubria, Romae & in Etruria se magnorum virorum exempla secutum adhibuisse affirmabat. Etsi au-

tem utile ſit ſubito ſaepe dicere, praeſertim in ſchola, tamen illud utilius, ſumpto ſpatio ad cogitandum, paratius atque accuratius dicere; atque ſi diligentem et accuratam ſcriptionem ſubitae et fortuitae praetuliſſet Paganinus, ſi opera poliſſet lima, ſi paucis contentus fuisset, profecto memoriam ſuam ab oblivione hominum vindicasset. Verum cum ipſe abundaret doctrina & eruditione, nec mediocrem operam consumpſiſſet in omnibus iis artibus, quae ad humanitatem pertinent, in theologia atque in juris prudentia, cum facilis & expeditus eſſet ad ſcribendum, cum otio diffflueret, multa & varia eodem tempore ſuſcipiebat, ſperans quo plures foetus procreaſſet, fore ut traduceret homines ad magnam ſui admirationem. Prima, quae dixit Piſis, ſpectabant ad Tacitum, quem interpretans interiora & reconditiora politices praecepta ſe traditurum diſcipulis ſuis pollicebatur. De illo Diatribas etiam quasdam vulgavit, quod idem de Svetonio, ceteriſque Auguſtae hiſtoriae ſcriptoribus se facturum ſpopondit. Quam hiſtoriam ut magis magiſque illuſtraret, ſeparatim de Caeſarum philoſophia, ac ſtudiis praeſertim poeticis, de eo-

rum in judiciis ferendis confuetudine, peregrinationibus, actis, funeribus tractandum fufcepit. Sed dum, uti diximus, in multa & varia intendebat animum, non omnia perficere potuit. De philofophia quidem Caefarum differuit, cum omnium nobiliffimae facultatis ortum, progreffionemque a Numa ufque ad Theodoricum, edito libello, expofuiffet, quem tanti non effe merito judicavit Jacobus Bruckerus, ut hoc adjumento indigeret ad fuam philofophiae hiftoriam contexendam. Sed gloriofum fuit formam operis adumbraffe, in quo fane maxima ineffe poterat utilitas. Magni enim refert fcire quid contulerint Principes ad fcientiarum & artium incrementum, parvi quos triumphos egerint, quasque injurias calamitatefque populis intulerint. Quod Platonem maxime admirabatur Paganinus, et in illius fcriptis legendis plurimum ftudii confumpferat, videbatur irafci iis, qui fe effe Peripateticos profitebantur; quapropter ut audivit Leopoldum Mediceum cogitare de reftituenda Platonica Academia, quae tantam pepererat gloriam majoribus illius, ei gratias egit, et Pifani Gymnafii et totius Etruriae nomine gratulatus eft. Quam

esset Platonicae philosophiae retinendae studiosus plurimis in locis ejus scripta declarant; quam esset vero Scholasticis adversus maxime ostendit, cum *de Aristoteleo veterum contemptu* librum vulgasset. Nihil praetermisit quin homines ab Aristotele avocaret; et dum in schola Lucretium interpretabatur, Democritum sic efferebat, ut ejus fontibus physicos omnes, sicuti ab Epicuro factum videmus, hortulos suos irrigare cuperet. Attigit et Pythagorea, *de animarum transmigratione* una atque altera dissertatione agens, ut se perfecte eruditum omni philosophica doctrina ostenderet. Saepe etiam quaerebat quae quasi semina philosophiae suis in scriptis sparsissent Ecclesiae Patres, et quae de Origenis dogmatibus cum Platonicis conlatis, et de Tertulliano, loca quaedam ab Cerda et Rigaltio non satis animadversa explicans, vulgavit, doctorum hominum testimoniis laudata fuerunt. Plura etiam de Tertulliano litteris mandare decreverat, sed haec rudia reliquit, si illa excipias, quae *de vita Christianorum ante Constantini tempora* vulgavit, quae magna ex parte e Tertulliano deprompta sunt, in quo tanquam in speculo expressam imagi-

nem esse ajebat Christianae antiquitatis. Imitatus Pythagoreos, qui carminibus soliti erant et praecepta quaedam tradere, et mentes suas a cogitationum intentione traducere, spargebat libros Latinis versibus, quorum plura millia habes vel in solo opere *de Romanorum philosophiae historia*. Ferebat illa aetas hunc morem, et quod pauci tum discernebant quod rectum esset in oratione, laudabat Paganini Musas, quae ex recordatione omnium temporum omniumque gestarum rerum depromebant carminum argumenta. Diligens hic investigator antiquitatis non modo philosophorum judicia, sed etiam somnia magni facere videbatur, et quae *de prodigiorum significatione* scripsit, satis ejus credulitatem arguunt. Postquam homines minus creduli esse coeperunt, cum risu narrabant levissima ejus auguria rerum futurarum, et quae habebat signa, quae observaret, ominis capiendi caussa. Si quid hujusmodi offendisset, cum pedem efferebat aedibus, intro statim redibat malus infortunii augur. Laudavit, quod sane miraberis, ejus discipulus Franciscus Redius dicta ab eo in schola de mon-

ſtris et prodigiis (1) an. MDCXLVI., ſed tum Redius aberat plurimum ab illa perfecta philoſophia, atque poeſi, quibus poſtea immortalitatem eſt conſecutus. Plura perſequi de editis a Paganino libris, quorum index erit in extremo commentariolo, prohibet timor, ne quid injucunditatis habeat narratio. In quibusdam enim eorum ita confuſa eſt materies, ita perturbata, tantae ſunt digreſſiones a propoſito, tantae opinionum levitates, ut omnino carere videantur judicio illo polito et limato, ſine quo in ſcriptis nihil quicquam egregium. Nihilo tamen minus is iniquus eſſet, qui Paga-

(1) Madrigale di Franceſco Redi all' Eccellentiſſimo Paganino Gaudenzio per il ſuo eruditiſſimo diſcorſo de' moſtri e de' prodigi dell' an. *1646.*

Fra' tuoni d' eloquenza oh! come bene
Con amabil fierezza a noi dimoſtri
Dai prodigi e dai moſtri
Ciò che ſperar, ciò che temer conviene.
Nè maraviglia prenda
Chi te di lor gran dicitore intenda.
Tu diſcorrer ne dei,
Che di ſaper sì nobil moſtro ſei.

nino non concederet multam eruditionis vim, qua fiebat ut magna de eo eſſet opinio non Piſis modo et in Etruria, ſed etiam apud abſentes. Cum veniſſent aliquando Piſas Joannes Fridericus Gronovius, Iſaacus Voſſius, et Joannes Priceus, plures hic dies commorati ſunt, ut Paganini conſuetudine fruerentur, cui uni tribuebant plurimum. Ab Henrico Spondano, a Sigiſmundo Boldonio, ab Antonio Quaerengo, a Guaſparre Scioppio aliiſque tum Italis, tum exteris doctiſſimis viris, quos ſingulos commemorare minime eſt neceſſe, multas amoris declarationes habuit. Quanta vero benignitas in illum Ferdinandi II. Magni Etruriae Ducis! Aderat ſaepe Paganinus ejus menſae cum magni nominis Medicis Stephano Roderico Caſtrenſi, et Julio Guaſtavino, et valde jucundum erat Principi omnis praeclarae artis ſtudioſiſſimo audire hominem promptum ad reſpondendum de quacumque, quae poneretur, quaeſtione. Magni etiam facere videbatur Ferdinandus illius judicia de viris doctrina excellentibus; et merito quidem, cum ex illius diſſertatione *de Scriptoribus a Politices ſtudioſis legendis*, quae extat in libro *de evulgatis*

*Romani Imperii arcanis* conjici possit fuisse illum sapientissimum judicem. Neque illius judicia ulla aut malevolentia, aut invidia suffusa erant; quamquam nunquam sibi praecidebat libertatem dicendi quae sentiret. *Aliae nationes*, ajebat ille, *servitutem pati possunt, populi Rhaetici est propria libertas*, *quam dum vivam retinebo*. Erat et in eo virtus & probitas, & summum officium & summa observantia erga Mediceos omnes, ut testatus est, qui tum Academiae Pisanae praeerat (1) qui virtutis amor efficiebat, ut illorum consuetudinem vitaret, qui ab illa deerrasse putabantur. *Cur mihi vitio dant nonnulli humunciones* (inquit) *quod non patiar esse vitiosos eos*, *quibuscum confabulor*, *quibuscum deambulo in Gymnasio*, *ad Arnum*, *aut quibuscum in Bibliopoliis sto*, *aut sedeo?* Aequi sane homines ei laudi da-

---

(1) *Quae de Paganino memoriae prodiderunt tum Hieronymus a Sommaja*, *tum Alexander Minerbettus*, *qui*, *illo docente*, *praefuerunt Academiae Pisanae*, *hoc loco exscribemus*.

dabant, quod discipulis cohortationibus suis non modo ad studium cognoscendae doctrinae, sed etiam exercendae virtutis concitaret atque inflammaret, eique gloriosum fuit habuisse plu-



---

An. 1632. Informazione di Monsignore Girolamo da Sommaia

Paganino Gaudenzio Grigione Umanista con scudi 500. Ha dieci anni di dottorato, e fu condotto a Pisa nell'anno 1628. E' uomo di circa a 40 anni. Non ha altro gusto, che studiare, nè altro passatempo, che comporre. Di quì nasce, che ha così gran facilità nel fare una lezione, o orazione all'improvviso, che non spende neppure un' ora, e ci sarà materia per due. Lesse in Roma in Studio lingua Greca. Ha notizia non piccola dell' Ebraica, Araba, e Caldea. E' pratichissimo degli scrittori Ecclesiastici, Concilj e Riti antichi. Ha ottima notizia delle Istorie antiche e moderne, e particolarmente delle Romane. Ha stampate molte operette, e molte ne ha in pronto, e ne và meditando; e se le lima un poco, come promette, si crede siano per dargli grandissima riputazione. Vive alquanto alla filosofa, è però d'ottimi costumi, e di ardenza grande. La fatica è suo continuo commensale. La maniera del porgere

rimos omnium ſermone celebratiſſimos, inter quos honoris cauſſa nominare lubet Julium Roſpilioſium, qui Pontificatu Maximo dignus inventus eſt. Gratus erga auctores ſalutis & for-

---

non ſolo le erudizioni, ma anco le diſpute, e dei diſcorſi pubblici, potria eſſer migliore, e non sì ruvida, ed impetuoſa, che lo rende poco grato, ed alcune volte quaſi ridicolo. Però ſi va mitigando. In ſomma è un miſto di molte parti degne di gran lode, e di alcune degne di non piccola compaſſione. E' gratiſſimo al Generale de' Geſuiti.

Anno 1649. Informazione di Monſignore Aleſſandro Minerbetti.

Sereniſſimo Gran Duca.

Paganino Gaudenzio della Rezia fu negli anni della ſua gioventù negli errori dell' ereſia, ma conoſciuta poi la verità, con generoſo rifiuto di onorevoli impieghi, e groſſi ſtipendj, che gli offerivano quelle Genti della Rezia, passò alla fede cattolica. Si trattenne in Roma poco tempo, d' onde

tunae suae saepe et libenter de iis praedicabat Paganinus; verum quamquam in largitione laudum interdum effusus esset, minime tamen a se obtinere poterat, ut ad aliorum vo-



venne chiamato dalla pietà, e liberalità di V. A. R. alla cattedra delle lettere umane in questo studio di Pisa con stipendio di 500. scudi. Ha letto molti anni continui, essendo stato tenuto non solo nell'Italia, ma dagli Oltramontani ancora uno dei più celebri Letterati della nostra città. Non enno da lodare la sua letteratura, perchè è notissima; dico bene che nel tempo, che ho avuto occasione di trattar seco, ho sempre scorto in lui sentimenti di un obbligo infinito, e una somma reverenza verso V. A., e di tutta la Serenissima Casa; e ne avrebbe forse data alle stampe qualche notabile testimonianza, se non fosse stato sopraggiunto dalla morte in età fresca ancora, e proporzionata appunto ai parti migliori degl' ingegni per l'immortalità. Morì nel 1648., avendo fatto in quest'anno il corso delle lezioni della prima terzeria, nel qual caso non mancano esempj che la liberalità di V. A. ha fatto grazia agli Eredi dei Lettori benemeriti di questo Studio dello stipendio di tutta l'annata.

luntatem loqueretur, cujus rei haec indicia esse poterunt. Amabat Jesuitas et pro illorum

---

*Singularis Paganini studii in Mediceos Principes, cujus mentionem fecit Minerbettus, plurima sane extant monumenta in ejus editis operibus. Ex his unum exscribere lubet carmen satis molle & tenerum de obitu Francisci Medicei Ferdinandi II. Fratris, qui in flore juventae gloriose occubuit, dum Ratisbona a Caesareis obsidebatur.*

Omnia nunc arent, nunc sicco in pulvere Nymphae
Languidulae latitant.
Dum canis allatrat campos, saeviqne leonis
Cauda flagellat agros,
Floriferis gratus pratis subducitur humor,
Floraque deflet opes.
Frustra quaeruntur flores in vallibus imis.
Quid facies tumulo,
Si desunt violae cum purpureo narcisso,
Idaliaque rosa?
Scilicet ut cecidit Tuscae flos inclitus aulae,
Omne decus periit,
Quo pallent violae, quo candida lilia vernant,
Quo rosa pulcra rubet.

merito, & pro maximis, quibus erat illis obstrictus beneficiis. Ili soliti large liberaliterque aestimare quidquid a suis prodibat, de Famiano Strada sic praedicabant non esse historicum unum ex multis, sed potius inter multos singularem, ut vel ipsi Livio esset praeferendus. Itaque, ut audierunt Paganinum emissurum Diatribas suas ad Famianeam historiam & in Tacitum, vehementissime ab eo petierunt, ne quid vulgaret quod suorum dictis adversaretur. Sed ipse minime in eo se exorari sivit, in quo adulator videri potuisset, & ea de Famiano protulit, quibus probavit, ipsum tantum differre a Livio, quantum differunt mediocres a summis viris, nec semper vera dixisse. Graviter haec tulerunt Jesuitae, sed ipse in omnibus suis dictis & factis hoc spectabat unum, quod rationi & aequitati congrueret, non quod alii laudaturi essent. Hinc factum, ut vel in magna gloria multorum animos habuerit inimicos & invidos, quos neque officiis, neque blandimentis homo oratione & moribus durus leniebat. Inflammabat etiam interdum arroganti suarum laudum praedicatione, & acerba accusatione eorum, ae

praefertim collegarum (1), quos infra fe labore & celeritate in conficiendis operibus effe putabat. Si illum audiviffes, tam bonus erat Italicus Poeta, ut cum Petrarcha contendere poffet; & miror equidem, cum vix tolerabilia carmina panderet, Apollinari laurea aliquando illum donatum fuiffe, dum

(1) *Haec fane valebant ad excitandum collegarum odium atque invidiam. Ait enim, poftquam numeravit libros a fe editos, dum Pifis docuit,* in ejufmodi operibus fubinde leguntur, quae faciunt ad gloriam Etrufcae nationis, ac praefertim ad laudes Sereniffimorum Etruriae Magnorum Ducum Principumque. Ita dum Profeffores Gymnafii Pifani plerique omnes indigenae & Tufci aliis curis incumbunt, & a componendis evulgandifque libris abftinent, unus externus apud Rhaetos natus fuum ftudium fuamque obfervantiam hac ratione Sereniffimo Ferdinando II. Domino benigniffimo probare fatagit, jubetque in ventos ire. garrulorum, tenebrionum & ignotorum hominum non hominum voces, quibus oftendunt fe dolere ab alio praeftari, ad quod ipfi prae hebete tardaque focordia & animi imbecillitate afpirare nequeunt.

Florentiae erat apud Scipionem Capponium (1) sed hoc condonandum temporum infelicitati. Quod tamen erat satis a philosophia, optimeque a jure civili, & ab historia instructus, munus aliquando habuit ab Academiae Curatoribus jus feudale, ut loquimur, extra ordinem explicandi, & de illius origine quaedam vulgavit. Haec omnia in instrumento & supellectili Paganini numerabantur, quae ut consequeretur, tantum evigilavit in studio, ut nemo illi par industria, & in labore ferendo constantia poneretur. Carmine quodam Latino Sfortiae Pallavicinio totam rationem vitae suae



(1) *Ita ille in libro, quem inscripsit*; La Galleria del' Inclito Marino. Io ho sentito più volte con mio gran gusto il Lenzoni, il Cicognini, il Malatesta, Piero Strozzi, Marco Lamberti, i quali due nell' an. 1635. essendo io stato coronato poeta dal Sig. Marchese Scipion Capponi dopo un solenne banchetto, nel quale si trovò il fiore della gioventù e nobiltà Fiorentina, entrando in carrozza dell' istesso Sig Marchese per farmi honore improvvisarono sopra tal laurea fin a casa mia, alla quale la cortesia di quel Signore mi condusse.

expoſuit, ex quo apparet ſuaviſſimum illi fuiſſe paſtum vigilias & labores, fuiſſeque eumdem hac indole virtutis & continentiae, ut reſpueret omnes voluptates atque leviora oblectamenta. Quoniam igitur omnes illius curae cogitationeſque in vero exquirendo & in officiis magiſtri exequendis ſemper verſatae ſunt, dignum factis exitum ejus vita habuit. Sancte enim mortem obivit. III. Non. Jan. an. MDCXXXXVIIII., ejuſque cadaver conditum fuit in ſepulcreto Piſano, quod Campum Sanctum dicimus, cum hac inſcriptione, quam fecit Bartholomaeus Cheſius Juris conſultus, collegae amiciſſimi morti illacrimans.

D. O. M.

*Paganino Gaudentio Peſclavienſi incliti nominis Philoſopho, Theologo, I. V. Cons. probitate naturali, ingenuitate, ſtudio Reip. praedito ad exemplum; humanioribus vero litteris & politice ad invidiam, quas in Piſano Gymnaſio per annos XXI. profeſſus exteros multos ad ſe vocante fama pertractos, praeſenti eruditione obruit, poſteros, edito multiplici volumine, locupletavit, editurus*

*plura ſi dies adfuiſſet, qui de re quacumque conſultus indeficientem pandebat ex tempore diſſertationis doctiſſimae venam, de ſe tantum parcus. Sic habens fato propinquus & quaſi praeſcius*

*Rhetia me genuit, docuit Germania, Roma*
*Detinuit, nunc audit Etruria culta docentem.*

*Obiit Piſis impavidus an.* D. CIↃ. IↃ CIL. *tertio non. Jan. natus an.* LIII. *Bartholomeus Cheſius Piſ. I. C. & in Piſ. Gymnaſio J. Civ. Ord. Profeſſor executor teſtamentarius tantam literarum jacturam deplorans*

*P.*

De dogmatibus & ritibus veteris Ecclesiae. Haereticorum hujus temporis & praesertim Calvinianorum testimonia, quibus pleraeque illorum haereses confutantur collecta a Paganino Gaudentio sacr. Theol. Doct. Romae typis Francisci Corbelletti 1625. in 8.

. . . . . Pars altera Romae apud eumdem 1626.

Paganini Gaudentii S. Theol. Doct. & Protonot. Apost. adversus Danielis Chamieri Panstratiam velitationum Pars I. Romae typis Francisci Corbelletti 1627. in 8. parvo.

Ad Dissertationem Academicam de Cauponibus Famae Appendix. Romae 1628. in 8.

Excursio duplex I. in obitum V. cl. Hieronymi Aleandri II. Politico-litteraria. Pisis 1629. in 8.

Paganini Gaudentii &c. Declamationes VIII. extra ordinem habitae an. 1629. Florentiae apud Simonem Ciottum 1630. in 4. *Sunt autem hujusmodi*: I. de ratione consequendi eloquentiam per multiplicem usum in vita civili. II. de nobilitate. III. de Jubilaeo. IV. de caussis ruinae Imperii Romani V. de praesidiis memoriae VI. de triplici catena. VII. de augmento magnorum Imperiorum VIII. de triplici mutatione rerum Romanorum.

Expositionum juridicarum libri duo, quibus etiam Tacito, Svetonio aliisque lux conciliatur cum additamento critico, auctore Paganino Gaudentio in Gymn. Pis. Juris civilis interprete, Florentiae

ex typographia Sermartelliana 1631. in 8. *Coepit Paganinus res civiles tractare, postquam an. 1630, ut ipse ait*, explicatione Feudorum extra ordinem honestatus est. *Magnam in eo sane laudem meretur, quod & voce & scriptis docebat discipulos suos, necessariam esse notitiam Romanae antiquitatis ad Juris prudentiam assequendam.*

Considerazioni Accademiche, Firenze 1631. in 8.

Della Peste discorso Accademico, Firenze 1631. in 4. *De peste etiam, quae fuit magna an. 1630. carmen scripsit, inde sumens carminis argumentum, quod sparsus fuerat rumor se illa obiisse.*

De Illustrissimo & Rever. Juliano Archiepiscopo Pisarum, Sardiniae & Corsicae Primate, & de Ill. Joanne Marco S. Angeli Raphaelis Medicis filiis fratribus germanis, Pisis 1631. in 4.

La Fortuna pentita, ottave di Paganino Gaudentio nell' Accademia de' Disuniti, Pisa 1633. in 4.

Origine di Pisa. Ottave di Pag. Gaud. Pisa 1634. in 4.

Contraddizione morale intorno al sospetto. Discorso nella morte del già Generalissimo Valstein. Pisa 1634.

Orazione funebre in lode del Dot. Cammillo Accarigi Senese, Lettor delle pandette nello studio di Pisa. Pisa 1634. in 4.

Orationes XIV. Pisis apud Franciscum de Dotibus 1634.

Confini regolati, Esercitazione istorica e politica, In

Pisa per Francesco Tanagli &c. 1634. in 4. *Plura hoc loco de Deo Termino exponuntur.*

Rerum Germanicarum conversio an. 1633. mense Octobri, Ratisbona capta & recepta. Florentiae 1635. in 4.

Accademia Disunita del Dot. Paganino Gaudentio pubblico Professor di Politica ed Istoria nello studio di Pisa. In Pisa appresso Francesco Tanagli 1635. in 4. *Tum erat Pisis Academia, cui nomen* Disunita, *quam cum frequentaret Paganinus, dixit in ea, quae in hoc libro continentur, dissertationes, quarum aliae ad philosophiam, aliae ad ethicam, aliae ad antiquitatem, aliae ad poesin, & aliae ad historiam pertinent. Ex his apparet se exercuisse in Etrusca lingua scribenda, & volutasse scriptores, qui in ea excellere putabantur. Anno 1644. vulgavit aliud opus, cui titulus* L' Accrescimento dell' Accademia Disunita.

De Justinianei saeculi moribus nonnullis liber, Florentiae typis novis Amatoris Massae & Soc. 1637. in 4. *Editus iterum fuit Argentorati 1654.* in 8. *cum Dissertatione Auctoris* de successione foeminarum.

Chartae Palantes, in quibus Oratoria & Poetica sic exercetur, ut multiplex rerum cognitio exhibeatur a Paganino Gaudentio I. C. publico eloquentiae Professore. Florentiae typis novis Amatoris Massae & soc. 1638. in 4. *Sunt varii argumenti Dissertationes, quarum hic est index.*

I. An S. Marcus Evangelium scripserit Latine? Salmasii aliorumque confirmat sententiam, qui affirmarunt Evangelium secundum Marcum Romana lingua scriptum fuisse.

II. Narrationes de rerum Germanicarum conversione An. 1633. mens. Octob de Ratisbona expugnata, de eadem recuperata.

III. De renovandis studiis Praefatio in Gymnasio Pisano recitata in magna Aula an. 1630. kal. nov. cum contagio lacesseret urbem.

IV. De Epidauro Liburniae & Peloponnensi, de Ragusio & Ragusina Republica Dissertatio. *Exaraverat carmen in obitum Thomae Cellesii Archiepiscopi Ragusini, atque hinc occasionem sumpsit de Epidauro disserendi. Probare nititur Liburnicam veterum Epidaurum esse Ragusium. In Peloponneso quoque duas fuisse Epidauros probat.*

V. In natalem Magni Etruriae Ducis Ferdinandi II. qui incidit in Festum S. Bonaventurae narratio an. 1630.

VI. Ferdinandus Intrepidus, sive de praesentia Magni Ducis cum Florentiae gliscceret pestis. Dictio lecta Pisis inter amicos. *Quaeritur praecipue, an saeviente contagione deceat Principem degere & manere in primaria urbe, sive metropoli.*

VII. Docti laboris defensio, oratio habita Pisis in instauratione studiorum an. 1632.

VIII. Luctus Academicus, sive oratio in funere religiosissimi viri Henrici Antonii Burgi Novoca-

ſtrenſis Ord. Serv. B. V. Generalis, & Theologiae in celeberrimo Gymnaſio Piſano Profeſſoris eximii, habita Piſis in Aede S. Antonii Ord. Serv.

IX. De barbarie depellenda, Oratio habita in majori auditorio kal. Novembris 1633.

X. Praeſens diſceſſus, Gratulatio cum Antonius Curinus Eques, juris Civilis in Gymnaſio Pisano ordinarius Profeſſor, nunc vero ampliſſimus Auditor Camerae Fiſcalis Magni Ducis Conſiliarius renuntiatus fuiſſet.

XI. De Eminentiſſimo Card. Oreggi dignitate ad ipſum gratulatio.

XII. In laudem Johannis Caroli Coppolae eximii poetae excurſus.

XIII. De Platonica Academia Sereniſſimi Principis Leopoldi ab Etruria Nuncius allatus Cal. Nov. in magna Aula celeberrimi Gymnaſii Piſani.

XIV. De gloria Gymnaſii Piſani Oratio habita Cal. Novemb. 1636.

XV. Carmina varia.

De diſceſſu Margaritae Coſtae Roma, Elegia, Florentiae 1638. in 4. *Extat haec, ut & extemporalis converſio ejusdem in Italicam poeſin facta, ut ait, per ludum in* Galleria del Marino.

De Prodigiorum ſignificatione liber Paganini Gaudentii Theol. & I. C. in Gymnaſio Piſano e prima ſede eloquentiam profitentis. Florentiae typis novis Amatoris Maſſae & Soc. 1638. in 8.

Obſtetrix litteraria, ſive de componendis & evulgandis libris Diſſertationes & epigrammata nova; Florentiae apud eumdem 1638. in 4. *Conſtat liber Diſſertationibus XI. quarum haec sunt argumenta.*

I. De litterarum emolumento.

II. De calore extemporali.

III. De diuturna meditatione.

IV De conſanguinitate diſciplinarum.

V. De obſcuritate in ſcribendo.

VI. De exquirendo amicorum judicio.

VII. De magnorum virorum imitatione

VIII. De recitatorum quorumdam conſuetudine apud Romanos.

IX. De fructu ex recitationibus colligendo.

X. De librorum jam editorum retractatione.

XI. Inepti libri quomodo ſupprimantur.

Epigrammata nova. Florentiae &c. in 4.

Academicum inſtar, in quo ex multigena diſciplina non pauca ſtrictim enarrantur a Paganino &c. varia carmina de iisdem aut ſimilibus argumentis inſeruntur. Florentiae &c. 1639. in 4. *Quae in hoc libro continentur omnia fere Piſis dixerat. En indicem eorum.*

I. In obitu Sereniſſimae Mariae Magdalenae Magnae Ducis Etruriae, Archiducis Auſtriae allocutio.

II. De eruditione cum doctrina conjungenda.

III. De diligentia veterum in excolendis diſciplinis, Oratio habita Piſis 1634.

IV. De promptitudine Professoria, Prolusio umbratica.

V. De librorum delectu, Scholastica dictio.

VI. De caussis immutatae Juris prudentiae, Recitatio ad juris studiosos.

VII. Pro Justiniano Imperatore Expostulatio.

VIII. De laudibus Germanici Caesaris, Dissertatiuncula.

IX. In quaedam dicta Sallustii philosophi specie repugnantia, Declamatoria animadversio.

X. De Juris Romani circuitu, Enarratio.

XI. An Imperator sit Dominus totius mundi?

XII. De origine Feudorum a Longobardis repetenda.

XIII. De Mariniana poesi apologetica Oratio.

XIV. De vario oculorum motu Dissertatio.

XV. De paranda eloquentia.

XVI. De ortu & interitu nobilitatis.

XVII. De praesidiis memoriae.

XVIII. De Jubilaeo.

XIX. Catena triplex Homerica, Paulina & Herculea

XX. De tribus mutationibus rerum Romanarum.

XXI. De inclinatione Imperii Romani.

XXII. De augmento Imperiorum.

XXIII. De cognoscendis saeculorum vitiis.

XXIV. De irritamentis sensuum.

XXV. De admirandis fluviorum.

XXVI. De pace Italiae an. 1631.

XXVII. Latina carmina

Ad

Ad antiquitates Etrufcas, quas Volaterrae nuper dederunt, obfervationes, in quibus difquifitionis Aftronomicae de Etrufcarum antiquitatum fragmentis auctor quoque notatur. Amftelod. 1639. *Sunt qui tribuunt Gaudentio opus quod infcribitur*

Bennonis Durkhundurki Slavi, Academici Sepulti epiftola pro antiquitatibus Etrufcis Inghiramiis adversus Leonis Allatii contra eafdem animadverfiones Examen. Coloniae 1641.

Dell' anno fecolare folennemente celebrato in Roma da' PP. della Compagnia di Gesù nell' an. 1639. Lettera di Ventidio Gongazano Gentiluomo e Accademico Ricovrato di Padova in 8.

De Evulgatis Romani Imperii arcanis, iis praecipue, quae ad electionem & fucceffionem Imperatorum faciunt, Digreffio habita Pifis an. 1640 in magna Aula a Paganino &c. cum interpretaretur Tacitum. Florentiae typis Amatoris Maffae & Laurentii de Landis 1640. Accedunt Differtationes I. de Funere Heroum. II. de Funere Caefarum. III. La fingolarità delle Guerre di Germania. *Extant etiam in hoc libro*, Diatriba de heroica praeftantia Jul. Caefaris Scaligeri, in qua quaeritur I. An Scaliger ediderit de vita fua epiftolam? II. An fi eam edidiffet foret culpandus? III. An inter Senatorii ordinis homines fit recenfendus? IV. An Heros cenfendus? V. An & quatenus cum Maffiniffa & Xenophonte comparari queat? Diatriba hiftorica de Caefare Cremoni_

no, Julio Pacio, & Joanne Barclajo, & Differtatio de Scriptoribus a Politices ftudiofis legendis. *Quae ipfe dixit de Platone, de Thucydide, de Polybio, de Plutarcho, de Tacito, de Bodino, de Arnifaeo, de Launovio, de Lipfio, de Bentivolo, aliifque, fapientem illum fuiffe exiftimatorem alienorum operum declarant.*

De comparatione Dogmatum Origenis cum Philofophia Platonis, & Salebrae Tertullianeae, quas complanare conatus eft Paganinus Gaudentius. De vita Chriftianorum ante tempora Conftantini. Florentiae typis Amatoris Maffae & Soc. 1641. in 4. *Non levia & inerudita retulit Paganinus de illis, quos commemoravimus, Scriptoribus. Egit quoque accurate de damnatione Origenis facta in V. & VI. Synodo, & reprehendit Picum Mirandulanum & quosdam Parifienses theologos, qui aufi fuerant illum a culpa haerefeos defendere. Laudat illud Juftiniani Imperatoris dictum.* Quid aliud expofuit Origenes, quam Platonis, qui Paganorum infaniam dilatarat, doctrinam? Etfi autem *(inquit Paganinus)* in multis fenferit cum Platone Origenes, non tamen voluit videri fua dogmata a Platone haufiffe. Depromebat ex facra fcriptura dicta, quibus fuas muniret fententias; Hinc adeo factum, ut cum Platonicis opinionibus conjunxerit ea, de quibus Plato ne quidem fomniando cogitavit. *Non fibi vero infolenter gloriari videbatur Paganinus, quod primus fenfus quosdam Ter-*

*tulliani obscuros explicaverit. Pauca quae tum in lucem protulit veluti ex naufragio quodam erepta fuerunt. Ait enim magnum se fecisse, dum in Rhaetia erat, scriptorum suorum detrimentum, & inter cetera surreptas sibi fuisse a furenti populo laboriosas enarrationes, quas in totum prope Tertullianum fecerat. Multa & paraverat de Conciliis, quae non edidit.*

De Pythagorea Animarum transmigratione opusculum; accedunt exercitationes I. de Aristoteleo veterum contemptu, II. de Juliani Imperatoris philosophia, III. de Aperipato Julii Caesaris Scaligeri. IV. Reintegrazione de' Poeti opposta a Platone, Pisis typis Amatoris Massae & Laurentii de Landis 1641. in 4. *Extat etiam in hoc libro*. Discorso se l'anno del 1640. chiamar si deva fortunato o fortunevole. *Ex eo liquet quantum astrologiae tribueret Paganinus*

Di Cleopatra Regina d' Egitto la vita considerata da Paganino Gaudentio, e poi dall' istesso riletta con non piccola varietà di cose tanto moderne quanto antiche, in Pisa 1642. nella stamperia di Amador Massa e Lorenzo Landi in 4.

De Philosophiae apud Romanos initio & progressu Paganini Gaudentii volumen, in quo praeter historiam multa ad contemplationem rerum & dissidentes veterum sapientum scholas facientia enarrantur. Pisis typis Amatoris Massae & Laurentii de Landis 1643. in 4. *Hic liber a nonnullis di-*

*citur rarissimus, & praeferri videtur ceteris Paganini operibus. Hujus epitomen extat in Tom, III. Observationum selectarum, qui editus est Halae 1703.*

Della Peregrinazione Filosofica, in Pisa, 1644. presso Amador Massa e Lor. Landi

De Errore Labyrintheo Sectariorum hujus temporis. Conatus in Genesim divinam novus. De philosophicis opinionibus veterum Ecclesiae Patrum Opuscula tria, Pisis apud eosdem 1644.

La vita d'Alessandro il Grande in Pisa &c. 1645.

Diatribae ad Famianeam historiam & in Tacitum. Pisis ex typographia Philippi Papinii 1646. in 4. *Inscripsit etiam hoc opus* de Candore Politico.

De'non fausti segni dell'anno 1646. Della felicità, dell'anno 1647. Discorsi.

Del seguitar la corte o no, Operetta, in Pisa 1647.

Della morte di S. Giovanni Evangelista discorsi due recitati nell'Accademia Helicea di Pisa. In Pisa 1647.

Galeazzo Tirrene: Acclamazione al Ser. Gran Duca di Toscana Ferdinando II.

La Galleria dell'inclito Marino considerata vien dal Paganino con alcune composizioni dell'istesso Paganino. In Pisa per Ferdinando Chelli e Francesco Stefanelli 1648. in 8. *Saepe corrigit Marinium, quem aut male, aut non satis prudenter judicasse putabat in sua pinacotheca de quibusdam viris doctrina excellentibus. Addidit libro binas funebres orationes, quarum altera Latina est in obitum Hierony-*

*mi Aleandri, altera Italice* in morte di Camillo Accarigi, *nec non varia Italica carmina.*

*Vereor ne quid mihi effugerit in fignandis Paganini operibus. Optare fe ajebat Chr. Thomafius, ut fcripta hominis eruditione fumma conjunctim ederentur* (Specimen Juris Prudentiae Univerfalis pag. 107.) *quod ad laudem illius, quamquam alii aliter judicent, fane non mediocriter facit. Multa & paraverat ad illuftrandum Lucretium, Martialem aliofque Latinos poetas, Dantem etiam, quae fe editurum fpoponderat, quod tamen minime praeftitit. Sunt qui narrant Ferdinandum II. ut facilius quae paraverat ipfe edere poffet, poteftatem ei dediffe domeftici typographii. Nihil fane non ei indulfit Princeps litteratorum omnium fautor eximius.*

ANGELUS FABRONIUS

IO. ALEXANDRO BRAMBILLAE
VINDOBONENSIS ACADEMIAE MEDICO-
CHIRURGICAE PRAESIDI.

S. P. D.

*Est profecto Italiae nostrae gloriosum, quod excussa jam superiorum saeculorum barbarie, ipsa omnium prima optimarum artium vias tradiderit, quodque in ea multi & ingeniis & dicendi & intelligendi laude floruerint, quando ceterae nationes harum rerum omnium rudes atque ignarae esse videbantur. Ex quo tempore physica studia, quae experientiam ducem & magistram sequuntur, apud nos in honore esse coeperunt, nova, ut ita dicam, creata est medicina, quae plerumque aegris prodesset, nunquam, aut perquam raro noceret. In quam intuenti maxime occurrit & quasi lucet Etruria nostra, qua in regione primum*

*se extulit experimentalis, ut vocatur, philosophia, primumque etiam monumentis & litteris ejus inventa sunt coepta mandari; & hoc quasi gradu quodam jacto ad veram medicinam, sive illa arte pariatur aliqua, sive exercitatione quadam, multi, praeeunte omnibus viro prope divino Francisco Redio, impulsi atque incensi sunt ad noscendam rerum naturalium vim & proprietates, & ad consulendum vitae hominum paucis, veris, & simplicibus remediis. Sunt quaedam artes, quae se ipsas per se tueantur, sed medicina pluribus eget, atque has nisi gubernaverit peracris prudentia, quae ratione & experientia debet delectum habere bonorum & malorum, periculum ab iis constabitur, a quibus parari sibi subsidia posse speraverat. Nemo profecto dubitabit, quin chemia, ut unam rem exempli caussa ponamus, utilis futura sit medicinae; nihilo tamen minus multo plures animas illa spopondisse orco videtur, quam sanitati reddítura sit aegra corpora, & qui ipsi magnopere confidunt, nesciunt quidem quam paucis, & quam simplicibus natura gaudeat remediis. Ea quae composita dicun-*

*tur, si perpauca excipias, bene assimilaveris furialibus monstris, quibus sunt*

Nomina mille, mille nocendi artes,

*ut non dubium sit, quin melius sanitati hominum consultum foret, si illa prorsus ignorarentur. Vox quaedam naturae esse videtur, quam pauci auscultant, ut quemadmodum ad valetudinem tuendam praeferenda est potus & cibi simplicitas, sic ad amissam recuperandam potiora haberi debeant simplicia, quam composita remedia. Postquam Hippocrates divino prorsus, quo praeditus erat, ingenio, & observatione diuturna notandis rebus medicam fecit artem, aut quod ipsi deerat, explevit, homines novitatis cupidi, quasi ad majora illos fortuna destinasset, extraordinariis multiplicibusque remediis, depravatisque opinionibus tam bene fundatam artem everterunt, ut nullum amplius naturae lumen in ipsa appareret; quod malum magis quoque crevit, cum eadem in manus Arabum pervenit. Quanto in honore fuerit apud veteres Graecos simplicior,*

*seu quod idem esse puto, salubrior medendi ratio, ex iis Homericis versibus conjici potest, quibus describitur Helena medicamen parans Menelao atque Telemacho ad consopiendas graves curas, quas illis longa & laboriosa peregrinatio attulerat. Nihil enim illa in Nepenthes infudit, nisi radicem Oenopiae, qua planta in Aegypto a Polydamna Theonis Regis uxore donata fuerat* (1). *Contra ea Virgilius, cujus aevo vix ulla erat apud Latinos Graecorum medicinae effigies, dum medicum quemdam nomine Japidem curantem inducit Aeneam, quem sagitta misere in pugna sauciaverat, ait* (2)

. . . . . . . . . . . . . . . . . . ille retorto
Paeonium in morem senior succintus amictu,
Multa manu medica, Phoebique potentibus herbis
Nequidquam trepidat, nequidquam spicula dextra
Sollicitat, prensatque tenaci forcipe ferrum.

---

(1) Odys. l. IV. v. 221. & seq.
(2) Aeneid l. XII. v. 400. & seq.

*Ex quo homines minus creduli esse coeperunt, fateri minime dubitarunt, plura se nescire, quae antea se scire credebant, & quae putabant prima, in experiendo repudiare, cumque pauca diuturna & constanti observatione comprobata sibi ad medicinam faciendam reservassent, illud & cavendum sibi putarunt, ne quod optimum natura erat, arte aut deterius, aut perversum fieret. Pleni sunt Redii libri his monitis atque exemplis, ejusque voces odiosae iis tantummodo fuerunt, qui dum plurima de narthecio promunt medicamenta, aegrorum animas, ut ajebat Plinius, negotiari velle videntur* (1). *Sane quae praesidia naturae sapientissimus Auctor & Mo-*

(1) Ex multis unum afferemus Redii dictum in epistola quadam ad amicum. *La nostra natura gode della semplicità delle cose, ed abborisce quei tanti mescugli di medicamenti, che da' Greci dopo il secolo d'Ipocrate, e dagli Arabi più superstiziosi de' Greci furono inventati per acquistarsi venerazione presso la credula ed ignorante gente.*

*& Moderator nobis paravit vel ad tutandam, vel ad recuperandam valetudinem, ſimpliciter & ex ſua vi adhiberi debent, & qui illa ex diſſimilibus rebus miſceri & temperari praecipiunt, non ſolum veteres non ſanabunt morbos, ſed etiam novos eoſque triſtiores excitabunt. Neque opponat quiſpiam ſimplicia remedia non omni prorſus noxa carere, ac propterea aliarum rerum commixtione emendanda. Eſto. Verum quoties id fieri neceſſe erit, etiam atque etiam videre debet prudens & cautus medicus, ne quid addat, quod aut vim extenuet, aut nimium augeat ſimplicis remedii, & prorſus abſtinebit ab iis, quae non habent inter ſe quamdam, ut ita dicam, cognationem naturae. Vetus haec opinio in multa ſaecula opplevit medicinae ſcholas, opii, quo nullum frigidius eſſe medicamentum putabatur, narcoticam vim, calidiorum aromatum permixtione emendari, & alia hujusmodi plura ridicula ſententioſe praecipiebantur, quae recentior medicina bono omnium explofit. Quid etiam de illis ſolutionibus chemicis dicendum? Meminerint qui talia amant, ab Helmontio ignem rerum corru-*

*ptorem appellari*, & *bene* & *prudenter allatam a Plinio quaestionem fuisse* (1) num ignis plura absumat, an pariat, & aliud esse quod primis ignibus, aliud quod secundis, aliud quod tertiis gignit? *Nolo hac in re pluribus immorari, ne ad te scribens, qui arte medendi excellis, videar, quod erat in veteri proverbio, sus Minervam docere. Nonnulla tamen leviter tangere de innocentia, ut ita loquar, medicinae,* & *de impudentia illorum, qui scelerate illam contaminare adlaborant, opportunissimum judicavi, cum de Ramazzinio scribendum suscepissem, viro sane cum paucis calliditate* & *prudentia in Hippocratica medicina excolenda comparando. Memini, dum Vindobonae elapso anno essem, quam saepe abs te audierim sapientissimi hominis laudes, neque illa in postremis fuit, cum ajebas te illa sequi, dum valetudini consulis omnium maximi Regis, qui tuae prudentiae unice confidere videtur, quae ipse in aureo-*

---

(1) Lib. III. cap. ult.

*lo ſane libello de Principum valetudine tuenda propoſuit. Ex illo tempore mihi in mentem venit ejuſdem vitam Latinis litteris mandandi, eique nomen tuum inſcribendi, tum ad operis ornamentum & decus, tum ad declarandum animum erga te meum gratum & benevolum. Accipe igitur, qua ſoles humanitate, levidenſe munuſculum, meque ut facis ama.*

*Piſis XV. Kal. Martias MDCCLXXXIX.*

## Bernardinus Ramazzinius.

Bernardinus Ramazzinius Carpi, in regionis Cispadanae civitate, quae est in Mutinensium Ducum ditione, ortum habuit Non. Novembris an. MDCXXXIII. honestissimis parentibus Bartholomaeo Ramazzinio, & Catharina Federzonia. A Jesuitis tum Carpi, tum Parmae institutus fuit, prout illa ferebant tempora, humanioribus litteris atque philosophia. Grandior factus insolentiam temeritatemque disputationum, & insulsitatem ac vanissimum strepitum verborum ac sententiarum, tanquam insanias quasdam odisse coepit, & sive soluta, sive numeris adstricta oratione scriberet, respiciebat veteres dicendi magistros, quorum elegantiam si minus imitatione exprimere poterat, voluntate certe consequebatur. Cum aliquandiu incertus fuisset quam praesertim artem profiteretur, tandem medicinae se dedere decrevit, cujus scientiae insignibus an. MDCLIX. Parmae decoratus est. Post id Romam venit, & in disciplinam traditus Antonio Mariae Ru-

beo Ravennatensi, qui medico & historico illustri genitus medicus & ipse haud ignobilis erat, non mediocriter sub ipso profecit. Hujus vero consilio & commendatione exercendae medicinae caussa accitus fuit a civibus Canini & Martae, quae oppida sunt in Castrensi Ducatu; sed qui ceteris mederi didicerat, haud potuit sibi, quippe ex diuturna quartana regium morbum contraxerat, utque valetudinem recuperaret ad Carpenses suos rediit. Cum melius se habere coepisset, in matrimonium duxit Franciscam Richiam antiquo inter suos genere natam, ex quo connubio pleno concordiae, genitus est filius, qui octimestris obiit, & binae filiae quae patri minime superstites fuerunt. Nobilis jam erat medicus, cum prudentia non solum, sed etiam felicitas quaedam ejus curationibus faveret, & hac fama, & commendatione Alphonsi Molzae Marchionis vocatus est Mutinam ad publice docendam medicinam. Nam per illa tempora Franciscus II. illius civitatis Dux novum in ipsa instituerat Lyceum. Ibi plures suarum laudum & aemulos & invidos nactus est Ramazzinius; & ex eo etiam nonnullam

habebat invidiam, quod promptus & non inexercitatus erat ad pangenda carmina. Id enim decorum esse ajebat illius Numinis cultoribus, qui medicinae & poesis inventor dicitur. Et cum magnum aliquid se jam tentare posse arbitraretur, argumentum sumpsit a bello, quod Ludovicus XIV. Gallorum Rex moverat Siculis & Batavis, ut ejus laudes caneret tum Latinis tum Italicis carminibus. Verum Latina carmina quasi vermiculatum opus dixeris, cum ea ex Virgilio, diligenter sane, composuerit, unde *Centonem* ipsa appellavit. Non inepti poetae libellum judicavit Ludovicus, & fertur illum regali dono remunerari auctorem jussisse, quod tamen ad ejus manus, quo fato nescio, minime pervenit. Laudavit & Italicis carminibus Margaritam Farnesiam Atestinam, quae publica luce digna putavit, & quoad vixit cum musis commercium habere voluit. Cujus rei praesertim indicia dabat in conventibus Mutinensis Academiae, cui Dissonantium nomen erat, quaeque ad excolendas humaniores litteras instituta fuerat. Tum quidem non mediocris tribuebatur laus illius poesi, eloquentiae item, sed ex multis, quas ha-

habuit orationibus, si unam excipias dictam in solemni Mutinensis Academiae instauratione, illae tantummodo extant, quas Patavii recitavit, cum in illius civitatis Gymnasio Magistri munere fungeretur. Verum ipse magnam famam existimationemque, immo nominis immortalitatem a Medicina habuit, in cujus exercitationibus commentationibusque ita versabatur, ut odoraretur. semper aliquid novi, quo illam ornaret. Potuit interdum falli ut homo; attamen ex scriptis, quae pro se edidit, cum aut ab Hannibale Cervio, aut ab Andrea Monelia medico Florentino insimulatus fuit suis curationibus mortem attulisse binis feminis, quarum altera pleuritide, altera partu laboraverat, cognosci poterit, nihil non egisse aut consuluisse, cujus probabilem rationem reddere non potuerit. Illa vero disputatio cum Monelia, quae triennium usque duravit, multis hinc atque illinc emissis scriptis (nihil enim erat Monelia petulantius) quaque contendebat Ramazzinius arte haud extrahendam secundinam, etiam cum cito illam natura non emiserit, non solum probabilis, sed etiam vera doctioribus medicis nunc videtur. A cu-

ra harum concertationum ſolutus Ramazzinius practicam medicinam ſtudioſius excoluit; ſic vero aderat diſcipulis ſuis, ut non ſolum artem medendi ab ipſo diſcerent, ſed etiam illam exornandi multarum diſciplinarum ſubſidiis. Callebat enim philoſophiam & chemiam, in naturali hiſtoria ſe exercuerat, doctus erat Latinis litteris, & quantum medico ſatis eſt, etiam Graecis, multa legerat atque audierat, retinebatque memoria ſingulari, quae vero ipſe tradebat, condiebat non ſolum elegantia orationis, ſed ſaepe etiam ſalibus, poetarum ſententiis, & hiſtoricorum narrationibus, ſic ut ejus ſermone nihil poſſet eſſe jucundius. Quare minime eſt mirandum, ſi magna ad eum multitudo diſcipulorum concurrebat, quam ut ejus collegae pati poſſent. In arte vero medica exercenda cum intelligeret magnopere expedire ſimilium morborum cauſſas & remedia exquirere, imitatus exemplum ſummorum virorum Hippocratis & Sydenamii de epidemicis febribus, quae paſſim per Mutinenſem agrum an. MDCXC. vagatae ſunt, ſcribendum ſuſcepit. Opus doctrina praeſtans Antonio Magliabechio inſcripſit, cujus opera factum eſt,

ut per Germaniam late disseminaretur, tanta quidem commendatione Auctoris, ut in Caesaream ipse Academiam, cui Naturae Curiosorum nomen inditum erat, cooptaretur. Hinc additus illi stimulus, ut de binis aliis epidemiis, quae consequentibus annis fuere, & de caeli Mutinensis constitutione per illa tempora dissereret, acute sane & docte, tantoque plausu non Italorum modo, sed etiam exterorum, ut inter salutaris artis antistites jam numerari coeperit. Ex quo factum est, ut nemo clarus vir Mutinam accederet, qui eum videre & alloqui, & amicitiam cum ipso jungere non cuperet; e quibus Guilelmus Leibnitius, cum duos menses in illa urbe fuisset conquirendi caussa monumenta, quae ad historiam pertinerent Atestinae & Brusvicensis familiae (una enim eademque gens esse putatur) nullum diem abire siverit, quo non ad plures horas cum Ramazzinio familiariter versaretur. Tum hic in manibus habebat librum de fontibus Mutinensibus, quem paullò post, ipso & hortante Leibnitio, emisit. Illius epitomen & laudes tum in Actis eruditorum Lipsiensium, tum in Diario, ut appellatur, Italico Montisfauconii invenies.

Vix dum etiam ille ad Britannos pervenit, cum in Anglicam linguam translatus & Londini recusus fuit. Cui rei caussam praesertim dedisse reor quae Ramazzinius attulit ad convellenda dogmata, seu potius somnia Thomae Burnetii *de telluris theoria*. Nova enim illa non esse, ut hic gloriose nimium jactabat, probat, cum non aliter sensisse veteres Abyssini videantur. Narratur enim in Aethiopiae annalibus, postquam homines superbia elati a majorum bonitate deflexere, Deos iratos terram adeo concussisse, ut major illius pars intra proprias cavernas desederit; hoc pacto aquam in latebrosis recessibus conclusam violenter expressam fuisse, atque ita fontes, flumina, lacus, & mare ipsum ortum duxisse; eam vero terrae partem, quae intra has cavernas non decidisset, sed reliqua elatior stetisset, montium formam exhibuisse; insulas & scopulos medio in mari nil aliud esse, nisi segmenta terrae cavernosae ab illo totius terrenae molis praecipiti casu superstitis. Hujus narrationis testimonium sumpsit Ramazzinius a Francisco Patritio, qui, edito Italico libro an. MDLII. de Antiquorum Rhetorica, aperte affirmat Balthas-

ſarem Caſtilionem, dum in Hiſpania erat, illam rem accepiſſe a graviſſimo ac ſapienti quodam viro Abyſſino. Ceterum quod ad fontes Mutinenſes ſpectat, mirum omnibus videri debet nullum eſſe locum tum intra urbis moenia, tum extra eamdem ad aliquot paſſuum millia, qui ſi effodiatur, non perennis & puriſſimae aquae magnam vim effundat, & antequam putei penitus effodiantur, ipſa non murmuret. Minime dubitat Ramazzinius e ſublimi aliquo loco aquas iſtas ſubterraneas deſcendere, & continuo ab aliis premi & urgeri, cum ſubito impetu ad altitudinem pedum LXVIII., ſaxa & arenam eructando, erumpant. Horum aliorumque phaenomenorum dum rationem reddere ſtudet, plura affert de prementium fluidorum corporum proprietatibus, ſeque hydroſtaticae ſcientiae litterate peritum oſtendit. Confutat ſententiam illorum, qui tota illa loca ſubterraneo flumine irrigari putant, quod ſi eſſet, illud multorum millium alveum habere deberet, idque incredibile illi videtur. Ipſe autem inclinat ad credendum, mare in illa regione cum apennino, quando ei propius erat, occulta habuiſſe, & nunc

tiam habere commercia, & per fiſtuloſae terrae intervenia aquam deduci & per totum illud ſpatium, in quo & cavernae ſint, extendi, ſic ut, laxatis repagulis ac reſeratis oſtiis, non ſecus ac in aquae ductibus evenit, ipſa in altum reſiliat. Quemadmodum autem horum fontium ortum a mare praeſertim repetit, ita non negat plures alios fontes e pluviis & ſolutis nivibus oriri. Plura alia affert de Mutinenſium aquarum natura, nec dubitat, quin cum a Romanae Reipublicae temporibus tanta ſoli accretio facta fuerit tum in urbe, tum in vicino agro a fluviorum aquis, quantam ipſe ex antiquis ruderibus definit, tandem hi fontes ob novas accretiones deſituri ſint. Multa ſunt in hoc libro praeclara, quae declarant fuiſſe Ramazzinium diligentem naturae obſervatorem; deceptus tamen a philoſophia, quae tum in uſu erat, non omnium phaenomenorum ſatis probabilem rationem reddere potuit, & quam a diluvio repetit varietatem terrae & corporum, quae in excavandis hujuſmodi fontibus reperitur, & ab antiperiſtaſi varietatem caloris in excavatis puteis, cum major ſit hyemali tem-

pore, minor aestivo, haud fortasse probabunt recentioris philosophiae cultores. Multa alia observatione digna suppeditat Mutinensis ager: sunt et in eo vulcani, de quibus mentionem facit Plinius, ex iisque unus fontes habet petrolei. De his disseruit Ramazzinius, cum iterum in vulgus edidisset Francisci Ariosti opusculum de petroleo montis Zibinii, quod hic CCXXXV. ante annos scripserat. Quae ipse observationibus medici suis temporibus clarissimi addenda putavit complexus est Latina epistola data ad amicissimum suum Felicem Vialem, in qua non historici modo & physici, sed etiam medici partes agit. Indicat enim quos ipse morbos petrolei usu sanaverit. Si quis vero erit, qui alia initia, unde concretum sit petroleum, quique aerem, ut nunc loquuntur, inflammabilem, minime vero bitumen & sulphur, caussam dare vulcanis contenderit, non magnopere repugnabo. Illa potiora putantur, quae Ramazzinius de barometris paullo post vulgavit, quaeque ad acutissimi physici famam illi conficiendam plurimum valuerunt. Principio is barometricas observationes quotidie per annum habitas emi-

ſit, ut emendaret ſui aliorumque errorem; qui decepti auctoritate Borellii exiſtimaverant hydrargyrum in barometro, cum ſudum eſt, deprimi, pluvia vero impendente, attolli. Contrarium enim ab experientia conficitur, cujus rei probabilem rationem reddere ſe poſſe ſperavit. Ponit e terra non ſolum vapores, pluviarum materiem, ſed alias multas exhalationes diverſae indolis continuo exurgere aerique miſceri, atque idcirco aerem nitroſis particulis potiſſimum refertum eſſe, ita tamen ut vapores in altiore, ceterae vero exhalationes in inferiore atmoſphaerae loco, ut pote craſſiores, natent. Haec autem corpuſcula a pluviis nivibuſque impendentibus ſolvi, ad imum deturbari, & ad terram uſque praecipitari putat, liberatumque iis aerem leviorem effici, atque hydrargyro levius incumbere, atque propterea hunc, pluvio caelo, deſcendere. Qui in hujuſmodi phaenomenis quid electricitas efficiat non vident, magnas profecto laudes Ramazzinio tribuent, quod docuerit quomodo aeri vapores conjungantur, & quanta vis ſit illius in iiſdem ſolvendis. Quae dum proponit, & multis argumentis

explicat, modeſte profitetur ſe fungi vice cotis, & alios acuere voluiſſe, ut vel veriorem, vel ſaltem probabiliorem afferrent rationem & cauſſam. Sunt in binis Ramazzinii opuſculis de Barometris alia de natura aeris, ventorum, pluviarum & nebularum, et de effluviis, quae ad nos uſque a planetis emitti arbitratur, ſed ſingula referre non juvat. Ejus ſententiae defenſores & oppugnatores habuerunt; ex illis eminuit Boccabadatus & Placentinus, ex his Guntherus ac Chriſtophorus Schelamerus, cui poſtea tanquam ſubſidiarius miles acceſſit Samuel Reyerus. Priori ipſe reſpondit, ac demum an. MDCCX., dum Patavii erat uno volumine complexus eſt quidquid de hac diſputatione hinc atque illinc exaratum fuerat. Solitus ipſe de ſuis ſcriptis ſine arrogantia dicere, & quae inſtarent difficultates libere proferre, & contraria argumenta ſic diluere, ut elevaret potius, quam deprimeret adverſariorum auctoritatem atque exiſtimationem, illud facile conſequebatur, ut illos, cum quibus, non contentionis, ſed veritatis cupiditate pugnabat, benevolos ſibi redderet. Nam cum natura illi dederit non

parum humanitatis, nullum esse vitae tempus ajebat, in quo non deceret illam exercere. Dum vero illam cognitionem rerum naturalium magnam & difficilem esse affirmabat, videbat ne de arte sua multa promitteret, dumque castigabat impudentiam quorumdam, qui vagantur magna cum caterva totis scholis praesidium aegrotis, atque omnibus naturae investigatoribus lumen ingenii sui porrigentes, segnitiem atque inertiam vitabat, & utilitatis magnitudine ad summos suscipiendos discendi labores impellebatur. Vidisses saepe illum campos & montes peragrare, viliores officinas ingredi, & artium mechanicarum secreta contemplari, & si quem ex iis, qui illas exercebant, aegrotum invenisset, interrogabat quae pateretur, & ex qua caussa, & quot jam diebus, & quo uteretur victu, & quae essent bene valentis corporis exercitationes, & dum illi opitulabatur, seponebat multa in rem suam, quibus salutaris artis praecepta contineri putabat. Tum mirari coepit perpaucos esse medicos, qui sciscitarentur ab aegroto quam artem exerceret, & quam tractaret materiam, qua in re cum haud leve momentum ad faciendam medicinam esse judica-

ret, magnum utiliſſimumque opus, & novitate ipſa praeſtabiliſſimum ſuſcepit, quod *de morbis artificum* inſcripſit. Quinquaginta uſque tria artificum genera fuere materies, in qua ipſe verſatus eſt, & ad unamquamque rem examinandam, quae varios morbos, ſive materia, quae tractatur, ſive corporis motus ſpectentur, afferre poſſunt, tantam adhibuit diligentiam, ut magnum beneficium hominibus & medicinae ipſum tribuiſſe reamur. In quo coficiendo opere dum erat occupatus, Triumviri Patavini Gymnaſii honorificentiſſimis litteris ab eo petierunt, ut operam ſuam eidem Gymnaſio navare vellet. Is aliquandiu ancipiti contentione diſtractus fuit. Multum enim in illo poterat ſuorum Mutinenſium amor; ſed quod maiora eſſe instrumenta ad adipiſcendam ſapientiam Patavii eſſe existimabat, ceſſit illorum invitationibus, & ad eosdem venit ineunte ſaeculo XVIII. practicam medicinam publice traditurus. Orationem, quam habuit in ingreſſu muneris, idcirco ſaecularem appellavit, quod in ipſa recenſuit quanta ex nobiliſſimis inventis tum anatomicis, tum phyſicis, tum ex tribus illis regnis, in quae dividi ſolet historia naturalis, fa-

cta fuerit anteacto saeculo accessio ad medicinam. Romani carmine saeculari celebrabant fortunam aeternae Urbis, eamque Palatino Apollini commendabant; Ramazzinius oratione fortunam celebravit medicinae, ad cujus subsidium, decus atque ornamentum tot inventa sunt unius saeculi curriculo, ut nullum ipsa fortunatius habuisse videatur. Tum enim, ut de ceteris sileam, innotuere sanguinis in corporibus animalibus circuitus, abdominis & thoracis vasa lactifera, vesicularis pulmonum structura, hepatis & lienis glandulosa compago, vera nervorum origo, varia & copiosa glandularum soboles & usus, vasorum lymphaticorum valvulae, ductus salivales, & illa quasi quaedam societas & communicatio omnium fluidorum, quae sunt & moventur in humano corpore. Sane ex hac Ramazzinii oratione intelligi potest fuisse illum perfecte eruditum in arte, quam profitebatur, legisse studiosissime veteres Latinos scriptores, ac praesertim poetas, quorum versus & sententias saepe citat, plurimum se exercuisse in Latina scriptione, quamvis non semper puris & electis verbis utatur, & multa instrumenta habuisse ad eloquentiam, si hanc ni-

hil aliud esse dicere velimus, quam copiose loquentem sapientiam. Verum si de illa eloquentia sermo erit, quae vehemens & volubilis est, quae constat non ex sententiis solum, sed etiam ex verbis grandioribus, plenis, junctis, fluentibus, propriis, & quae admirationem facit, nec delectat modo, sed & rapit auditores, frustra illam requires in Ramazzinii orationibus, quarum tredecim usque vulgatae sunt. Sed hanc exigere a medico injustum esset: bene enim a Cicerone: *A Philosopho, si affert eloquentiam, non asperner, si non habeat, non admodum flagitem*. Verum si eloquentiae luminibus carent Ramazzinii orationes, lucet tamen semper in iis praeclara eruditio atque doctrina, & illa prudentia & calliditas, sine qua nulla est medicina, quae constat ex diligenti, & diu multumque considerata faciendi aliquid, aut non faciendi excogitatione. Hinc si quaeras quae ratio fuerit Ramazzinii in medicina facienda, facile cognosces ex his ipsis orationibus, Hippocraticam, simplicem, illam, quae obsequitur naturae, unice per se amasse, & commendasse discipulis suis. Hos etiam admonebat nil temere agendum, nil negligendum,

rationi multum, plurimum vero experientiae tribuendum, recentiorum monita non ſic amplectenda, ne ſuus quoque honos eſſet antiquitati, medicinam multarum diſciplinarum praeſidio & comitatu muniendam atque ſepiendam, eam denique eſſe ejuſdem amplitudinem ac difficultatem, ut nauticae ſcientiae comparare illam ſe poſſe putaret. Nam cum minime ſemper, ut ajebat Aratus,

*Signum veniens poterunt praenoſcere nautae*,

nec ſemper navis, licet ſcientiſſimo gubernatore utatur, bene conficere poſſit curſum ſuum, cum tempeſtatibus, ventis, procellis, turbinibus inter ſcopulos & ſyrtes feratur, idem evenire ajebat medicinam facienti, cui ſaepe periculum procreatur vel ab eo ipſo, quod in ſubſidium vocare ſe poſſe arbitratur. Nimis longus eſſem ſi omnia orationum, quas habuit Ramazzinius totis iis annis, quibus Patavii medicinam docuit, argumenta, & ſapientiſſima praecepta, quae in iis continentur, recenſere vellem. Per haec quidem ipſe prudentiſſimi doctoris famam apud Patavinos ſuos

obtinuit, celebritatem vero sermonis absentium maxime consecutus est ab illis operibus, quae & de morbis Artificum, & de Principum salute tuenda conscripsit. Illud alterum postquam Mutinae ediderat an. MDCC. & recusum jam fuerat Lipsiae, Ultrajecti, & Venetiis, quinto Patavinis typis impressit cum corollario de aliorum artificum morbis, & de Virginum Vestalium salute tuenda, in quo non minus accurate exposuit, quid ad vitanda, aut saltem minuenda pericula expediat, quae sint morborum caussae, signa ac remedia, ut vere judicasse videatur vir doctus Tissotius (1) neminem eorum, qui eamdem rem postea tractarunt, Ramazzinii gloriam aequasse. Laudavit & Hallerius alterum, quem commemoravimus, libellum, quem simplicem, facilem, verum dixit, sic ut omnes, qui Principum valetudini consulere debent observatione maxime earum rerum, quae prodesse et obesse iis solent, nunquam illum de manibus deponere

(1) In Praef. ad librum, cui titulus: *Essai sur les maladies des Gens du Monde*.

deberent. Omnia, quae ſunt in diverſis vitae ſtatibus, bene noviſſe Ramazzinium & ad artem ſuam retuliſſe facile ex his ſcriptis conjici poterit. Quapropter quantum ei tribuendum ſit, ſtatuent illi, qui non ignorant quantae artis, quantique laboris ſit morborum cauſſas indagare, & hypotheſes in his aſſignandis vitare. Etſi autem medici gravioribus morbis periculoſas curationes & ancipites interdum adhibere cogantur, abfuit tamen ſemper Ramazzinius a temeritate ac audacia, & peccare potius in eam partem volebat, quae eſt cautior, quam in illam, quae eſt audacior. Quapropter ſe felicem & beatum fore dicebat, ſi ſua cauſſa nulla domus pullam veſtem indueret. Tam cautus erat medicus, ut aliquando ei ſuſpectus fuerit Peruviani corticis uſus, qua de cauſſa a Tortio, qui illius ſemper laudator, ſemper auctor fuit, graviter inſimulatus eſt. Verum ille non uſum, ſed abuſum hujus medicamenti improbabat, qua de re Diſſertationem ſcripſit. Quanta vero vis ejus eſſet in ſanandis quibuſdam febribus, praeſertim tertianis, & vel iis, quae peſtilentiam comitantur, non uno in loco ſuorum operum expoſuit. Abuti quibuſdam re-

mediis

mediis ad libidinem usque imperitiae cujusdam esse dicebat Ramazzinius, & vel eos medicos castigabat, qui abutuntur aqua in febribus, qua de re, si fides Cinellio (1), opus inchoavit, quod tamen minime absolvit. Id quod nullo non in morbo, nulloque non in tempore utilissimum esse judicabat, erat sobrietas in victu, de qua nonnulla exaravit, cum ad ea, quae vulgaverat vir nobilitate generis & doctrina praestans Ludovicus Cornelius *de vita sobria*, cumulum addidisset commendationis suae. Nihilo tamen minus commodissimum est laxas habere sobrietatis habenas, quas vel adducas, cum opus erit, vel remittas. Consulendus est enim stomachus, quid ferre recuset, quid valeat, dandum est etiam aliquid consuetudini, aetati, loco & temperamento, & ut recte monebat Celsus, *qui sanus & suae spontis est, nullis se debet obligare legibus* praeter quam illa, quae vetat nimio & insalubri cibo stomachum



(1) Bibliot. vol. Tom. IV,

onerare. Haec & probare videtur Ramazzinius ipſe in ſuis *adnotationibus* in Cornelii librum, quanquam mirificus eſſet temperantiae laudator. Cetera, quae poſt haec ſcripſit, cum eſſet jam ſumma ſenectute, nec bona valetudine (nunquam enim in otio hebeſcere & languere voluit) pertinent ab bubuli gregis peſtem, quae e Dalmatia advecta miſere Patavinum agrum aliaſque regiones vexavit, & ad contagioſas febres, quae magnas ſtrages hominum faciebant in univerſa prope Germania. Vel antequam haec ederet, tanquam ſenex athleta rudem reſpicere & patriam cogitare coepit. Id non tulerunt Triumviri Gymnaſii Patavini, cujus maximum ornamentum eſſe dicebant hominem, qui ſummae doctrinae decus omne virtutis jungebat. Itaque an. MDCCIX. a ſecunda ad principem medicinae cathedram, qua ſponte ſe abdicaverat Franciſcus Spoletus, eumdem evexere, aſſignato illi ſtipendio DCCL. florenorum cum honorificentiſſimo decreto, ut ſuo ipſe arbitratu, ſuaque voluntate hoc munus coleret. Ad cetera enim valetudinis incommoda accedebat ut caecus eſſet, quam calamitatem patientiſ-

ſine tulit; quamvis homini, qui omnem ſuae vitae curſum in labore confecerat, illa eſſet moleſtiſſima. Laborabat etiam ex cordis palpitationibus, a quibus ſemel atque iterum in vitae diſcrimen adductus fuerat. Quo in ſtatu cum eſſet, tam aberat ab inerti, ignava, & ſomniculoſa ſenectute, ut ſemper aliquid dictaret, aureſque optimorum librorum lectione recrearet. Saepe enim illi in ore eſſe ſolebat illud Celſi: *ignavia corpus hebetat, labor firmat, illa maturam ſenectutem, hic longam adoleſcentiam reddit*. Et vires quidem animi tum adeo firmae erant in eo, ut adoleſcentiam minime requireret. Ex ſuo munere, ſuiſque ſcriptis & curationibus quo plus gratiae & gloriae, eo minus ad ſuos pervenit opis. Habere enim medicinam quaeſtui indecorum eſſe dicebat; praeter quam quod res domeſticas non admodum curabat. Erat vero diligentiſſimus in diligendis & colendis amicis, in exequendis iis, quae Dei Numini tribuuntur, & in diſcipulis ſuis non ſolum ad medicas res, ſed etiam ad omne officii munus inſtituendis. Dum ſe parabat ad docendum, oppreſſit eum mors, quam attulit apo-

plexis (1) Sepultus est in Aede B. Helenae sine ullo titulo, quem postea adjecit ejus fratris filius Bartholomaeus Ramazzinius, qui & vitam carissimi patrui declaravit, in qua copiam magis rerum, quam elegantiam laudaveris. Monumentum autem est hujusmodi:

BERNARDINO RAMAZZINO CARPENSI
PHILOSOPHO AC MEDICO
IN MUTINENSI ACADEMIA
PRIMO MEDICINAE THEORICAE PROFESSORI
POSTREMO
IN PATAVINO LYCEO PRACTICAE MEDICINAE
PROFESSORI PRIMARIO
QUI SUMMA LITERARUM JACTURA
OCTOGENARIO MAIOR E VIVIS DECESSIT
NON. NOVEMBRIS AN. SAL. NOSTRAE
MDCCXIV.
INSCRIPTIONEM HANC POSUIT
AMANTISSIMUS EX FRATRE NEPOS
BARTHOLOMAEUS RAMAZZINUS
MEDICINAE DOCTOR.

(1) Vide quae de illius morte & laudibus scripsit Morgagnius de sedibus & causis morborum &c. epist. III. n. VIII. epist. VIII. n. XXIX. ep. IX. n. VIII. ep. XVIII. n. XVI.

Satis de hoc summo viro dictum erit, si illud addidero unum, quod sane ad ejus gloriam plurimum facit, vacasse scholam, quam rexit, annos ferme quatuordecim. Non deerant, qui eam peterent, probabiles medici, sed, ut ait Facciolatus in libro, quem inscripsit *Fasti Gymnasii Patavini*, Triumviri litterarii hoc quoque nomini tanto tribuendum putarunt, ut diu quaereretur, qui pro dignitate succederet.

## OPERA EDITA.

De Bello Siciliae: Cento ex Virgilio ad invictissimum Galliarum Regem Ludovicum XIV. Mutinae apud Demetrium Degni 1677. in 4.

Applausi festivi del Panaro per l'ingresso solenne in Modena della Duchessa Margherita Farnese d'Este dopo la villeggiatura di Sassuolo, Canzone In Modena; per gli Eredi Cassiani in fol. senza nota d'anno.

Exercitatio Jatropologetica, seu Responsum ad scripturam quandam Exc. Dom. Annibalis Cervii Doct. Med. Mutinae per Cassianos 1679 in fol.

Relazione di Bernardino Ramazzini sopra il parto, e morte della Illustr. Sig. Marchesa Martellini Bagnesi con una censura dell'Eccell. Sig. Dot. Gio. Andrea Moniglia, e risposta del medesimo Ramazzini alla detta Scrittura. In Modena per gli Eredi di Viviano Soliani 1681. in fol.

Risposta alla seconda Censura dell' Eccell. Sig. Dottor Gio. Andrea Moniglia. In Reggio per Prospero Vedrotti 1681. in fol.

Risposta alla terza Censura dell'Eccell. Sig. D. Gio, Andrea Moniglia stampata a colonne colla trisposta del Sig. Moniglia. In Modena per gli Eredi di Viviano Soliani 1682. in fol.

Risposta alla quarta Censura dell' Eccell. Sig. Dott. Gio Andrea Moniglia.

In ſolemni Mutinenſis Academiae Inſtauratione Oratio. Mutinae typ. Haer. Caſſiani 1683. in 4.

De Conſtitutione anni 1690. ac de rurali Epidemia, quae Mutinenſis agri, & vicinarum regionum colonos graviter afflixit, Diſſertatio, ubi quoque rubiginis natura disquiritur, quae fruges & fructus vitiando aliquam caritatem annonae intulit. Mutinae, typ. Haer. Caſſiani 1690 in 4. *Laudi merito datur Ramazzinio, quod inter primos de conſtitutionibus annorum, & de morbis, qui in iis dominati ſunt, ſcripſerit. Primus etiam rubiginis naturam obſervavit, & quamvis ejus obſervationibus plauſerint rerum naturalium inquiſitores, non vidit tamen inter paraſitas, ut dicitur, plantas illam eſſe annumerandam.*

De fontium Mutinenſium admiranda ſcaturigine, Tractactus Phyſico-Hydroſtaticus. Mutinae typ. Soliani 1691. in 4.

De Conſtitutione anni 1691. apud Mutinenſes Dissertatio. Mutinae apud Haer. Caſſiani 1692 in 4.

De Conſtitutionibus annorum 1692. 1693. 1694. in Mutinenſi Civitate & illius ditione. Mutinae typ. Ant. Capponi & H. Pontiroli 1695. in 4.

Ephemerides Barometricae Mutinenſes an. 1694. una cum diſquiſitione cauſae aſcenſus, & deſcenſus Mercurii in Torricelliana fiſtula juxta diverſum aeris ſtatum. His acceſſere Epiſtolae Exc. DD. Jo. Baptiſtae Boccabadati & Franciſci Torti. Ibid. 1695. in 4.

Ephemerides Barometricae cum disquisitione causae ascensus & descensus Mercurii in Torricelliana fistula Mutinae olim editae, nunc Patavii recusae cum tota controversia, quam idem (Ramazzinus) habuit cum D. G. C. Schelamero in Kilionensi Lyceo Med. Prof. Hisce omnibus jam editis accedit nova Epistola ejusdem Ramazzini ad Nob. Virum D. Lucam Schroekium A. N. C. Praesidem cum solutione Problematis ex invento celeberrimi Viri D. Gothofredi Guilielmi Leibnitii. Patavii typ. Jo. Bapt. Conzatti 1710. in 4.

Francisci Ariosti Libellus de Oleo Montis Zibinii, seu de Petroleo agri Mutinensis libellus M. S. membranis editus ab Oligero Jacobeo. Hafniae 1690. nunc ad fidem Cod. M. S. ex Bibliotheca Estensi recognitus, & recusus, adjecta ejusdem argumenti Epistola Bern. Ramazzini Prof. Mutin. Mutinae; typ. Anton. Capponi 1698. in 12.

De Morbis Artificum. Mutinae per Ant. Capponum 1700. in 8.

Oratio saecularis, quam primum habuit in Patavino Athenaeo die 12. Dec. 1700. Venetiis Per Aloysium Pavin. in 8.

Medicam artem navigatoriae similem esse, Oratio habita in Patavino Athenaeo. Mutinae typ. Ant. Capponi 1703. in 8.

Theoricae Medicinae nullum jus esse, ut supra Practicam dominium affectet, Oratio ibidem habita. Patavii per Conzattum 1707. in 8.

Orationes Variae Jatrici argumenti, quas in Patavino Gymnasio pro anniversaria studiorum celebratione habuit Bern. Ramazzini. Ib. 1708. in 8.

Constitutio algidissima anni 1709. Oratio nona habita Patavii die 13. Maii cum primum primariam practicae Medicinae Cathedram conscenderet. Patavii ap. Frambottum & Conzattum 1709. in 8.

De Principum valetudine tuenda Commentatio. Patavii ap. Conzattum 1710. in 4.

De contagiosa Epidemia, quae in Patavino agro, & tota ferme Veneta ditione in boves irrepsit, Dissertatio; Ib. 1712. in 4.

De Morbis Artificum Diatriba, Mutinae olim edita, nunc accedit supplementum ejusdem argumenti & Dissertatio de Sacrarum Virginum valetudine tuenda. Ib. 1713. in 4.

Annotationes in librum Ludovici Cornelii de Vitae Sobriae commodis. Ib 1714. in 4.

Opera omnia medica & Physiologica. Accedit Auctoris Vita a Barth. Ramazzino Med. Doct. ejus ex fratre nepote scripta: Genevae sumpt. Cramer, &c. 1717 in 4. *Anno post edita ipsa opera Londini fuerunt, iterumque an. 1750. Venetiis vero impressa fuerunt an. 1742. Ex iis operibus quaedam in Italicam, Anglicam & Germanicam linguas conversa antea fuerant. Ad Ramazzinium etiam pertinent capita multa, seu enarrationes librorum, quae sunt in ephemeridibus Litteratorum Parmensibus.*

*Multa ejus feruntur carmina, ex quibus unum hoc loco exſcribemus, quod ex eo cognoſci poteſt quam bonus poeta & prudens medicus eſſet. Scripſit illud ad Michaelem Capellarium tum ſibi, tam Muſis cariſſimum virum, qui eryſipelate laborabat.*

*Crura tibi, ut ſcribis, dirum eryſipelas adurit,*
*Vir bone, nec reperis qui levet arte malum.*
*Plurima promittent medici; namque hoc medicorum eſt,*
*Sed tu ne fidas, nam dare verba ſolent.*
*A pingui & oleo, veluti angue & cane caveto,*
*Unguina ſuccenſo dant alimenta foco,*
*Pinguia quin faciunt partem putrere peruſtam;*
*Naſceturque ulcus, quod cacoethes erit.*
*Nec minus herbarum ſuccus apponere tentes,*
*Crura nec, ut mos eſt, lacte favere velis.*
*Talia quippe nocent, coguntque recurrere morbum,*
*Qui ex imo ad ſummum pelliciendus erat.*
*Quid faciam ergo, inquis? Tu ſuſtine & abſtine, tali*
*Decubitus criſeos eſt mihi crede loco.*
*Interea in lecto recuba, & ſuffuſa rubore*
*Aere ab externo membra tuere precor.*
*Sic enim poterit ſenſim expirare quod urit;*
*Haec ſat nota Coi ſunt documenta ſenis.*
*Tute ergo obſerva, ac triſtes animo expue curas,*
*Sitque bene ut valeas unica cura tibi.*
*Noli dum langues Muſis Phoeboque videri*
*Tam carus, quin ſis carior ipſe tibi.*

ANGELUS FABRONIUS

CLEMENTI SIBILLIATO SUO

S. P. D.

*Tot fere sententiae, quot homines mihi esse videntur de Grammaticorum studiis. Qui haec ita efferunt quasi ex multis nobilissimisque disciplinis componantur, qui contemnunt ut levia, ut putida, ut ineptiarum & tricarum plenissima. Athenaeus quidem dum irridere vult medicos ait, nisi extarent grammatici eos omnium maxime ridiculos fore; contra ea Quintilianus in immenso litterarum campo primum locum assignare grammaticae cultoribus videtur, quod illorum ars, quae recte loquendi scientiam & poetarum enarrationem profitetur, omnia ea (sunt autem haec infinita) quae propria sunt oratorum ac poetarum contineat. Hinc illam necessariam pueris, jucundam adultis & senibus praedicat, & solam, quae omni comitata stu-*

*diorum genere, ne excepta quidem astronomia & musica, plus habeat operis, quam ostentationis. Neque minus inter se homines discrepant de tradendi grammatices praecepta ratione. Qui illa ita dilatant, ut volenti omnia comprehendere nil sit nisi grammaticum tota vita legendum, qui breviter ita premunt, ut absint arida omnia, sicca et exanguia, quibus tenelli puerorum animi terreri atque opprimi solent, et perpauca, quae traduntur, monitoris magis non fatui, quam acuti magistri esse videantur. Adde, quod in tanta opinionum varietate & scriptorum multitudine neminem unum invenies, qui malit aliorum vestigiis insistere, quam nova comminisci, ceterosque omnes allatrare. Hinc Varro (qui quantusque vir!) litterarum porcus a Palaemone appellatur, Priscianus tanquam infidus Graecus, qui Latinae linguae fucum facere voluit, ab Alvaro traducitur, inelegantissimus vel in ipsis suis* elegantiis *Valla dicitur a Ramirezio de Prado, non solum errores, sed & monstra Scioppius objicit Donato, Servio, Charisio, & furiose invehitur atque bacchatur in Alvarianos.*

*omnes, ille vero miserabilis litterator nominatur ab Hornio, vir desultoriae levitatis a Labbaeo, canis grammaticus a Lambecio; totam artem Alvari levem & nugatoriam esse contendebant Graviniani, Lazzariniani aliique plures; Lagomarsinius vero & cum eo Jesuitae sui omnes scripta recentiorum grammaticorum alia falsa, alia inepta, alia prope monstrosa, alia plane ridicula, tanti certe non esse existimabant, ut a veterum magistrorum consuetudine atque institutis esset recedendum. Neque minus hi digladiabantur cum iis, qui affirmabant illos errare magistros, qui Latinae linguae praecepta non vernaculo, sed Latino sermone ipsis discentibus prorsus ignoto tradebant, quod idcirco inventum esse videbatur, vel ut pueri Latine interrogando ac respondendo naviter audere discerent, vel ut, aucta difficultate atque labore discendi, taedio afficerentur, & Latinae linguae notitiam assequi se posse diffiderent. Nunquam dicendi is finem faceret, qui omnium Grammaticorum pugnas non dicam enarrare, sed vel leviter recensere vellet. Omnino si Latinae linguae laus ne-*

*que tota, neque praecipua in soloecismis vitandis consistit, sed in ipsa potius plena ac tereti compositione verborum, in colore, in succo, & in habitu quodam, ut nihil claudicet, nihil diffluat, nihil fluctuet, sed tota permixta & temperata numeris aequabiliter constanterque feratur oratio, non video quid ad hanc rem conducere possint innumera Grammaticorum praecepta, quae, si dum scribimus, obversabuntur animo, tot vinculis erimus adstricti, ut nos commovere nequeamus. Ab illorum tyrannide nos vindicare poterit continua optimorum scriptorum lectio, a quibus nostra & colorabitur, & roborabitur oratio, neque ab illis discemus solum eleganter, apte, circumscripte, & numerose loqui, sed & soloecismos fugere. Nihilo tamen minus si quispiam Grammaticorum opera se egere arbitrabitur, paucis eorum monitis contentus erit, & mirabitur aliquando in multis vel tradendis, vel addiscendis hominum ingeniosissimorum atque otiosissimorum totas aetates fuisse contritas. Quae huc usque de Grammaticis attigi ad eos spectant, qui dum tricas & molestias pariunt adolescen-*

*tibus, toti ſunt in ſuis efferendis ineptiis; neque dubito quin quae Grammaticae objici ſolent vitia, potius ſint hominum, quam artis, cujus praecepta ſe tradere profitentur. Eſt enim quoddam grammaticae genus, quod cum philoſophia non ſolum commercium habet, ſed ab ea prorſus pendet, & in quo multi, ac praeſertim Galli, hac noſtra aetate glorioſe atque utiliter verſati ſunt. Magnum ingenii humani opus fuit regulis linguas, quas neceſſitas, non ratio peperit, ſubjicere, quod paullatim propter rei difficultatem perfectum eſt. Neceſſe enim fuit ex ingenti immenſoque campo illa, quae caſus genuerat, redigere in quaſdam rationes praeceptionis, & quae incondita & inconſtantia erant, revocare ad ordinem atque ad certa principia. Philoſophi (& horum quidem munus eſt moderari linguas, ut & ſcriptorum ornare, ſuoſque illis terminos aſſignare) qui in hac re elaborarunt, praecepta quidem tradiderunt, ſed ut plerumque ſolent ſcientiarum inventores, qua proceſſerint via, & quam ad regulam ipſa praecepta direxerint, minime declararunt. Quapropter*

*qui philoſophari cupit in re grammatica tractanda ſedulo inveſtigare debet rationem cauſſamque omnium praeceptorum, quae communia ſint omnibus linguis & immutari non poſſint, quae propria unius, quid caſus aut negligentia, quid ratio peperit, quid conſuetudini, cujus gratia aliquando peccare licet, quidque antiquitati ſit tribuendum, quid ex una in alteram linguam infuſum ſit, quo modo ex plurium commixtione quaelibet tamen ſuam quamdam propriam retinuerit naturam atque indolem, quae congruit cum populorum moribus ac fortuna, & ſi vis etiam cum caeli temperie, quae exiguis contineatur finibus, & quomodo hi dilatari poſſint, ſic ut verborum copia rerum copiam aequet, quae ſit moderata, quae effrenata libertas, quae verba magis ſint apta ad exprimendam rerum naturam, ut ſpecies veluti quaſdam objiciant, quibus animi pulſentur, quae dignitatem habeant, quae plebejum ac peregrinum redoleant, & demum, quoniam oratio ad animorum ſenſus exprimendos reperta eſt, & verba ſunt idearum notae, quid hominum natura poſtulet,*

*ut*

*ut facile & cum jucunditate in eorum animos penetrare possimus. Sane inficiabitur nemo harum similiumque rerum investigationem opus maxime philosophicum esse, neque mediocri logices & metaphysicae praesertim egere eum subsidio, qui illud tractandum susceperit. Ut tu novisti multa hujusmodi Lazzarinius tuus in adversaria sua retulerat, quae perierunt vel negligentia illius, vel invidorum culpa. Non mediocrem tamen famam collegit, quod libera voce admonuit Italos suos, quae damna apportarent juventuti vulgares grammaticae magistri; quos ceterosque eloquentiae corruptores, ut graves adversarios, constantissime refutavit; & vestigia, in quibus ille institit, non pressa leviter ad exigui praedicationem temporis, sed fixa ad memoriam omnium sempiternam fuisse videntur. Hujus vitam tuo maxime impulsu a me conscriptam, mi amicissime Sibilliate, te sic accepturum confido, quasi tabulam, in qua carissimi parentis imaginem, non illis tuis coloribus, sed rudi penicillo expressam possis intueri. Solitus enim es dicere tibi avum Lazzarinium fuisse, patrem autem Jo.*

*Antonium Vulpium, quod horum utrique successeris in munere publice tradendi Graecas Latinasque litteras. Omnes autem te hac conjunctione dignissimum putant, ac tantummodo succensere tibi videntur, quod Lazzarinium imitatus multa & magna latere finas in scriniis tuis, quae publicam lucem non solum non reformidant, sed etiam postulant. Vale, & cum Patavium redibo, me non solum, ut antea, importunum exactorem, sed etiam furem, non invidum, ut ille, qui Lazzarinio scripta surripuit, experiere. Alliges me licet ad rupem, me nunquam poenitebit fuisse Prometheum, qui, ut ille de caelo ignem, sic tibi ardentia & victura in omne tempus scripta abstulerim.*

*Pisis* III. *Non. Martii* MDCCLXXXIX.

## Dominicus Lazzarinius.

Dominici Lazzarinii vitam eo libentius explicare aggredior, quod non ſolum Orator bonus, & Poeta ſummus, ſed etiam ſapientiſſimus homo fuiſſe mihi videatur. Et cum omnes gradus aetatis illius, cumque ſtudia, & quo tempore iſta didicerit conſidero, ſic miror ipſum, ut neſciam an alius noſtra patrumque memoria extiterit, cui plus debeant litterae ob earum cauſſam alacriter ſuſceptam fortiſſimeque defenſam. Neque quidquam illi obfuit inimicorum, quos multos & potentes habuit, aut invidia, aut odium, quin immo ad augendam celebritatem ſermonis hominum haud mediocriter conduxit. Eſt enim quoddam calumniae genus, quod clamores efficit, & quod non modo patienti, ſed etiam libenti animo ferre ſolemus, quia adhibetur ab iis, qui vel ſuperbia, vel obſtinatione quadam ſententiae id tantummodo probant, quod ipſis libuit. Sed ab initio eſt ordiendum. Nobilis hic patronus, cuſtos & defenſor optimorum

ſtudiorum natus eſt XIII. Kal. Septembris an. MDCLXVIII. in oppido Piceni, cui nomen Murrum, quod Macerata millia paſſuum ſeptem abeſt. Eo in oppido Lazzarinii multa praeclara majorum veſtigia habent, neque monumenta deſunt ad probandum, ipſos vel illud, vel vicinum pagum tenuiſſe aliquando in ſua poteſtate atque ditione. At & domicilium Maceratae habent, & inter Patricios, antiquiſſimoſque cives illius urbis numerantur. Multi clari viri illuſtrem familiam illuſtriorem fecerunt, ex quibus memoratur praeſertim Nicolaus ſenior, Ferrarienſibus Marchionibus, & Beſſarioni Cardinali magno ingeniorum aeſtimatori ob excellentem doctrinam in Graecis & Latinis litteris acceptiſſimus (1). Pater Do-

(1) *De eo haec ſcripſit Apoſtolus Zenus*. Tom. V. Biblioteca Poetica volgare. Niccolò Lazzarini da Moro, gentiluomo Maceratese, fiorì verſo l'anno 1490. Inſegnò Lettere Greche e Latine a' figliuoli del Duca di Ferrara. Fu poeta aſſai culto e leggiadro, benchè non arrivaſſe a quella pulitezza, con la quale dopo lui ſcriſſero il Sanazzaro, il Bembo e gli altri.

minico fuit Franciſcus Maria, quem puer amiſit, mater Ludovica Guaſparrinia, femina inſigni nobilitate & eximia virtute praedita, a qua liberaliter educatus fuit. Puer frequentavit Jeſuitarum ſcholas, & magna acuti & acris ingenii ſigna dedit. Audivit quoque Philoſophiae, Theologiae & Juris prudentiae doctores, & nondum expleto decimo nono aetatis anno, illa doctrinae inſignia acceperat. Sed haec ne ad laureolam quidem ſatis eſſe putavit. Nam cum intellexiſſet perridiculos eſſe, qui artes rhetoricas exponebant, quod nil niſi inſolens, ineptum ac puerile conſectarentur, ab ipſis Philoſophis de rebus non neceſſariis argutiſſime diſputantibus aniles ineptias efferri, Theologos, ac Juriſperitos fontes rerum non videre, & diſciplinas, quas profitebantur, indotatas, incomitatas & incomptas eſſe velle, ſemet induſtriae ſuae poenituit, & ingenue faſſus eſt:

*Nil equidem didici Picena doctus in urbe,*
*Et ſi quid didici non meminiſſe velim.*
*Me melius veteres lecti docuere parentes,*
*Cum mihi gymnaſium gramen & herba foret.*

Improbans igitur omne id, quod didicerat, ad se ipsum retexendum toto pectore incubuit. Magnam se habere gratiam Angelo Politiano ajebat, quod ejus scripta, quae forte ad suas manus pervenerant, sibi monstraverint viam, quae ducit ad politiorem elegantiam, reconditioremque eruditionem. Ea propter diu noctuque omnium bonarum artium scriptores, ac doctores & legebat & pervolutabat, & brevi eo pervenit, ut perbene & Latine & Etrusce scribere putaretur. In quo ut socios comitesque haberet, coepit exagitare atque insectari perversam, quae tum in more erat, docendi rationem, suos maxime admonens, ne operam perderent in audiendis magistris, qui cum sibi semitam non saperent, ceteris monstrabant viam. Ex quo factum est, ut magna Jesuitarum praesertim in eum exarserit ira, quae ne morte quidem ipsius sedari potuit. Coactus Lazzarinius sustinere quotidiana convicia, minime despondidit animum, ardentiorique studio in incoepto itinere permansit. Arripuit incredibili labore, cum ipse sibi dux et magister esset, Graecas litteras, quas tum perpauci

in Italia discebant, renovavit studia Philosophiae, & Juris prudentiae, & homine Augustiniano auctore & doctore, animum applicuit ad illud Theologiae genus, quod sequi solent recti verique cupidi. Ex quo tempore tanto amore exarsit in illud Ecclesiae lumen Augustinum, ut quoad vixerit ejusdem opiniones summa constantia, libertateque defenderit, ipsumque pie sancteque coluerit. Hujus pietatis indicium esse potest Latinus hymnus, quem de eodem inchoavit, quemque non perfecisse dolemus: magniloquentiam enim poetae prodit. Eximium ingenium Lazzarinii jam publicum theatrum exposcebat, in quo cum gloria versaretur; quod respicientes ejus cives an. MDCLXXXX. munus illi assignarunt docendi jus civile in patrio Gymnasio. Huic sane satisfecit magna critices & eruditionis copia, seque non modo legum Romanarum, sed & Juris publici, & omnis antiquitatis bene peritum ostendit. Quadriennio post jussus est explicare Pontificium jus, neque ejus modo schola, sed & domus magna quotidie discipulorum frequentia celebrabatur. Natura enim impellebatur, ut

prodesse vellet quamplurimis, in primisque docendo, rationibusque prudentiae tradendis. Eo etiam accedebat studium poesis, ceterarumque humaniorum litterarum, quae ut eluerent sordes, quibus jamdiu obsoleverant, nulli ipse pepercit labori. Ea propter vetus Academia *Catenatorum* reviguit, & nova instituta est, cui nomen Colonia Elvia, quia deducta putabatur ex Arcadia Romana, qua per illa tempora nulla celebratior erat Academia. Qui huic praeerat (Custodem appellant) Marius Crescimbenius, quocum Lazzarinius patriam communem habebat, eliciebat ab eo eruditas epistolas & carmina, petiitque aliquando ab ipso pro sua amicitia & pro suo perpetuo studio in Italicas litteras, quas praesertim excoluit, ut oppugnaret eos, qui Latinam linguam Italica copiosiorem aptioremque ad poesim, eloquentiam, historiam, philosophiam, omnesque eruditas quaestiones tractandas affirmabant. Qua de re ipse opus composuit, quod ex hominum memoria excidisset, nisi Romae in Tabulario Arcadum extarent litterae ad ipsum Crescimbenium, quae declarant quid ipse, quoque ordine scri-

pſerit (1). Cum Dominicus numquam relaxaret animum a maximis, quas in ſtudiis

---

Alfeſibeo Cariſſimo

Quanto alla mia Cenſura dell' amico, ſappiate, che ella è ritrovata, e formata così. Io prendo a biaſimare quella ſtrana, e beſtial ſentenza d'Opico, che uomini intendenti non poſſono non eſſere inetti, parlando volgarmente; e che la lingua Latina alla noſtra ſopraſta di copia, di numero, e di ricchezza. Nel proemio riprendo generalmente coloro, che laſciano d'adoperare la nativa lingua per uſar la ſtraniera con molte ragioni, ed autorità tolte da quel che ſopra ciò diſſero e Tullio, e Plinio, e Dante, ed altri uomini dottiſſimi. Poi m'avanzo a dir l'opinione, che ebbero della lingua Latina uomini dottiſſimi, ed i Latini medeſimi; poi moſtro con l'autorità di coloro, che traduſſero la Filoſofia Greca, come Teodoro Gaza, Ermolao Barbaro, ed altri, che la Latina per una ſomma penuria di voci è poco atta ad illuſtrar le coſe filoſofiche. In poco moſtro, che ci è meglio adoperar la Toſcana, che la Latina. Voi vi vedrete le ragioni, quando averete in mano l'opera.

adhibebat, contentionibus, consecuta est summa gracilitas, & infirmitas corporis, quae a

---

Tutta la disputa è divisa in due parti. Nella prima pongo la storia della nostra lingua; dove discorrendosi di tante sorti di favole, che abbiamo noi, e componimenti, la lezion riuscirà dilettevolissima, ed attissima a provar la mia sentenza. Poi farò chiaro, che i Latini tutte l'opere, che han fatto, le han tolte da Greci, non solamente quanto al ritrovamento della Favola, ma ancora quanto al metro, e confronterò molti versi di Virgilio con quelli di Esiodo, Teocrito, ed Omero, e di Catullo con Callimacho &c. donde mi farò largo a lodar la lingua Toscana, che per la diversità del metro, non ha avuto quell'ajuto dalla Latina, che la Latina dalla Greca, nel dar fuori tante maniere di comporre; poi discorrerò con l'ordine d'Ermogene delle virtù, che può aver una lingua, e le vedremo tutte, la Dio mercè, esser nella nostra in miglior grado, che non sono nella Latina; e certo vi si diran delle buone cose. Nella seconda parte parlerò del metodo della nostra lingua, dove vedrete la nostra star al confronto della Greca, e sopravanzar la Latina; dico lo vedrete, perche si diran le cose in maniera,

vitae periculo non procul abesse putabatur. Itaque & amici & medici illum hortabantur,

---

che non si potran negare. Ed Opico avrà poco gusto, cred'io, in veder derisa quella sua unica ragione, che la lingua Latina è miglior della nostra per la diversa inflessione de' casi ne'nomi, e conjugazioni de' tempi ne' verbi. Mi dispiace, che in una lettera non può capir tutto: basta l'opera sarà di 20. e più fogli, e spero di farmici più onore, che egli non ha fatto con tutti i suoi opuscoli. Intanto poi parlerò Latino; questo per difendere la nostra lingua con quelle armi medesime, con le quali è stata offesa, ma questo mio parlar Latino mostrerà di volta in volta ad arte qualche scarsezza di voci, e l'impossibilità di dir latinamente quello che nella nostra lingua si direbbe con leggiadria. In fine passerò a tacciar il giudizio, che egli fa d'alcuni uomini dell'ultimo nostro secolo, e particolarmente di Bacon di Verulamio, ch'egli chiama latinissimo, e farò vedere, che questo uomo per altro dottissimo, ed eccellentissimo Filosofo, nella sua Istoria della vita e della morte nè ha servito alla lingua Latina, nè ci ha potuto servire. Ma non voglio più tediarvi, oltrechè son certo, che mentre vi scrivo così compendiosamen-

ut desisteret litteris vacare. Remisit quidem aliquid de pristino labore, valetudinemque recuperavit. Tum Perusini vehementer illum rogarunt, ut Quinqueviratum litibus judicandis (Auditorem Rotae nominant) acciperet. Homo, qui in summa comitate habebat etiam severitatis non parum, illud munus exercuit magna cum opinione non solum doctrinae, sed etiam integritatis. Proderat quoque multis, qui cupidi erant humaniorum litterarum, inter quos honoris caussa nominare lubet Angelum Mariam Quirinium, qui postea ex Monacho Cassinensi factus est S. R. E. Cardinalis (1); & cum videret se esse acceptissimum

---

diosamente quest' opera, io ve la confondo. Rosindo m'impedisce dallo scrivervi più a lungo, ed intanto vi saluta caramente. Addio a rivederci Sabato.

(1) *Ita ille* in Comment. de rebus ad se pertinentibus. Munus Auditoris, ut vocant Rota, gerebat eo tempore in urbe illa *(Perusiae)* Lazzarinus, Professoris vero inter suos Franciscus Burgosius. Ambo post aliquot annos Patavini Athenaei cathedram sunt assecuti, ex qua deinde Burgosius ad

universo populo Perusino, illud curare unum videbatur, ut in illorum commodis augendis nunquam non grata animi sui benevolentia appareret. Tum quoque magnam inivit amicitiam cum Franciscano homine Burgosio, quem postea collegam habuit in Patavino Gymnasio; et quia plurimum tribuebat ejus in rebus divinis doctrinae, quaedam de suo addidit ad illa, quae ipse litteris mandaverat *de Ecclesiasticae historiae in Theologia auctoritate & usu*, quaeque anno MDCCII. Perusiae typis impressa fuere. Jam coeperat Dominicus absentibus etiam esse notus, & Florentiam, Bononiam & Romam venit, sperans ex artibus, quae valent ad concilianda hominum studia, & quae admirabilem dignitatem

---

Catanensem Episcopatum ascendit. Quod par illud doctorum virorum Perusiae nactus fuerim, quodque ad familiares eorumdem sermones admissus, multa a Burgosio praecepta hauserim de saniori theologia sectanda, a Lazzarino autem de politiori litteratura excolenda magno me in lucro deputasse profiteor.

& pergratam utilitatem solent habere, uberes se posse fructus percipere. Florentiae vixit in primis cum Salvinio, Magliabechio & Capassio; Bononiae cum Josepho Ursio, & Manfrediis fratribus; Romae vero in intimam familiaritatem pervenit Gravinae, Garofoli, De Miro & Fontaninii, & gratiam inivit ab hominibus, quorum dignitas vel erat jam, vel futura erat amplissima, Corsinio, Lambertinio, Casonio, de Via, Imperiali, Spinula atque Passioneo. Suspectus erat iis, qui Jesuitis favebant, his vero omnino infensus ob multas caussas, sed praesertim quia auctor putabatur cujusdam libelli editi Caesenae, qui nomen prae se ferebat Francisci Bagnarii (1)

---

(1) *Huic titulus est*: Animadversiones & notae in Emmanuelis Alvari Grammaticas Institutiones, Authore Francisco Bagnario Vistulo ec. Caesenae 1704. *Adversus illum prodiit libellus alter, qui inscribitur*; Bagnarius Poedagogus ad scholam revocatus, *in quo omni contumeliarum genere laceratur Lazzarinius. Quamquam non laudaverim quod ipse susceperit inimicitias adversus Jesuitas tamen majores ab ipsis accepit injurias, quam tulit.*

quoque exagitabatur Alvari grammatica, ut putida, & tricarum plena. Negavit constantissime Lazzarinius se quidquam hujusmodi confecisse, quamvis ei esset persuasum male ab Alvaro, ejusque interpretibus consuli studiosis Latinae Linguae, hancque non ex infinitis obscurisque Grammaticorum praeceptis, sed ex veterum Scriptorum lectione atque imitatione comparandam. Caussa etiam fuit apertior magis magisque alienandi ab se Jesuitarum animos. Porro ecquod factum in Litteratorum Republica non dicam audacius, sed impudentius commissum fuit, quam revocare in dubium auctoritatem veterum scriptorum veterumque diplomatum? Utrumque gessere Jesuitae Harduinius & Germonius; & de Germonio quidem tum maxime sermo erat, qui an. MDCCV. *Disceptationem* ediderat adversus Jo. Mabillonium defensorem acerrimum & interpretem eximium veterum diplomatum, glorians *se artem illius diplomaticam nullam fecisse*. Defensionem arripuit Mabillonii Justus Fontaninius, Germonii scriptores ephemeridum Trevoltiensium. Hos confutandos suscepit Lazzarinius tum amicitia Fontaninii, tum veritatis studio adductus.

Quae ipse scripsit edita Parisiis fuere, an. MDCCVI. Dominici Passionei ea in urbe tum commorantis cura, ad quem suam ponderosam epistolam apologeticam miserat. Ridet primo impudentiam insulsitatemque Germonii, qui paucis ineptisque chartis convellere se posse putavit, quod Mabillonius multis, laboriosis doctissimisque *de re Diplomatica* statuerat. Deinde ad rem propius accedens probat quantum intersit tum Christianae tum civili Reipublicae firmam esse veterum diplomatum auctoritatem; ex his etsi quaedam sint falsa, perpauca tamen hujusmodi ad nos pervenisse, & esse notas optimas ad illa dignoscenda; omnia vero conficta fuisse a Monachis, hominibus institutione sanctis & religiosis, non posse affirmari nisi ab iis, qui toti sunt ex fraude & mendacio compositi. Multa salse, & firme & graviter dicit, ut aperiat quibus artibus Trevoltienses abrogare fidem dictis atque argumentis a Fontaninio allatis, & fucum facere studuerint, & in extrema epistola ait se se brevi Roma discessurum, reservavisseque ad Athenarum suarum (sic Murrum appellare solebat) otium & requiem confectionem

nem cujusdam operis, quo certe innuebat Latinos Dialogos *de corrupta eloquentia*. Nihil iis erat odiosius & molestius Jesuitis, quia fama nuntiabat scriptos illos esse elegantissime, & liberrime, immo fortasse asperrime insectari rationem, quam ipsi in docendo sequebantur. Ne quod, tum promiserat, praestaret, fecit petulantia Germonii ejusque defensorum, qui ita clamabant, ut nullum obstrependi finem facere velle viderentur. Germonius etiam Lazzarinii epistolam ad Passioneum, seu ad amicum Parisiensem, de qua supra diximus, notulis quibusdam aspere & insulse momorderat; & homo, cui facile ardebat animus, & cor cumulabatur ira, minime a se obtinere poterat, ut patienter ferret inimicorum injurias. Itaque *Defensionem in Germonium* confecit, quae typis impressa fuit studio docti viri Neapolitani Cajetani Lombardii. Alloquitur Germonium ipsum, ac si praesens esset, cum judiciali quadam asperitate, & cum sententiarum aculeis. Ignorare ipsum ostendit quid intersit inter atticos, veteres, urbanos sales, quibus illa ad Passioneum epistola abundabat, & convicia ex trivio sum-

pta, quibus se ipsum insectatus est. Probat etiam eumdem nihil didicisse de scribendi Latine elegantia, quod ea reprehenderit, quae sunt elegantissima, & in multis ipse peccasset, & omnino barbare scriberet. Dum vero rationem poscit quare quidque ipse & Trevoltienses dixerint adversus se, Fontaninium & Mabillonium, sic instat, urget & premit adversarios suos, ut nullum ipsis effugium relinquat, convincatque ipsos non solum indocte, sed etiam impie fecisse, quod minime sincera esse judicaverint vetustissima diplomata, quibus mirifice Ecclesiarum, Monasteriorum, Regum nobilissimarumque familiarum historia comprobatur atque illustratur. Rediit paullo post ad eamdem rem, scripta ad Fontaninium epistola, non quo veritatis caussa novis egeret argumentis, sed ut deceptos a Germonii fautoribus fuisse probaret Scriptores ephemeridum Parisiensium & Batavarum, qui de tota hac controversia falsa & inverisimilia narraverant. Extat & alia, sed brevis, Epistola ad Fontaninium ipsum, qua laudat M. Antonium Gattum, quod defensionem illius adversus Jacobum Bernardum suscepisset. Fertur & alia hujusmodi

ſcripſiſſe, quia non facile obliviſcebatur injuriarum, & quia fortis & conſtans in tuenda veritate & amicis videri volebat. Ceterum non eſt tacendum, quod ad laudem illius haud mediocriter facit, ſenem improbaſſe, quae juveniliter exultans ad irridendum Germonium acrius persecutus eſt, quanquam id, quod in eum jactarunt adverſarii, convicium, quod ipſe reſpondit, urbanitas vere poſſit appellari (1). Eodem tempore, quo illa exaravit, Italice reddidit librum Ariſtotelis *de mundo*, quo

(1) *Hinc factum ut ad Germonium ſcriberet*: quo quidem fit, ut qui noſtra illa joca legerint, rideant, qui tua vero maledicta horreant. *Infinitus eſſem ſi eos nominare vellem, qui ſcripta Lazzarinii in Germonium laudarunt. De Germoniana quidem Oratione pronuntiarunt Scriptores Actorum Lipſienſium* politiſſimo dicendi genere illam conſcriptam fuiſſe. Cum autem Germonius (*addunt ipſi*) caſtiſſimae Latinitatis ſtudioſus vellet videri, & Lazzarino diligentiſſimo certe Ciceronis aemulo quaedam ſtyli vitia objecerit, hic non ſua ſolum verba vindicat, verum etiam Germonium reprehendit, quod ſcripſerit. *T. IV. Sect. VIII. p.* 355.

nihil eloquentius se unquam legisse, & rapi omnino amoenitate aurei illius fluminis (sic enim a Cicerone Aristotelia copia appellabatur) dicebat. Quamquam & illum ipsum in Latinum converterit vir sane doctissimus Budaeus, hunc tamen longe absuisse ab elegantia Graeci scriptoris merito judicabat Lazzarinius, ut in nova interpretatione conficienda esset opera ponenda. Hanc ad Gravinam & Garofolum misit, qui Graecas litteras sic amabant, ut sine iis nullam esse eruditionem arbitrarentur. Post id quaedam Sallustii Graeci philosophi & Lycophronis convertit, & illa priora edita Venetiis fuerunt an. MDCCX (1). Nullam omnino extare Graecorum scriptorum interpretationem ipse concupivisset, parum adeo sibi satis faciebant, qui in ejusmodi re elaboraverant, quod judicium si non superbum, nimis certe severum facile dixeris. Et quamvis Petro Victorio tantum impertiebatur laudis, quantum viro Graecis litteris doctissimo debebatur, hujus ta-

(1) *Extant in opere, cui titulus*: Osservazioni critiche del Dot. Girolamo Baruffaldi in difesa del Chiaris. March. Orsi.

men interpretationibus non plane poterat esse contentus. Quod sane miror; sunt enim splendidae verbis, acutae, prudentiaeque plenissimae. Graeca ipse praesertim tractavit, cum Bononiae annum & amplius fuisset, dum illi praeerat Casonius Cardinalis, tum propter illius amicitiam, tum propter doctrinarum, quae in illa urbe semper floruerunt, cupiditatem. Quae vero Graecos scriptores imitans studii delectationisque gratia litteris mandabat, aut in *Gelatorum* Academia, aut in amicorum corona, qui saepe conveniebant apud Josephum Ursium, recitabat. His artibus exercitationibusque effecit, ut omnium sermone ejus nomen celebraretur; quapropter magnum se additurum decus Gymnasio Patavino judicavit Venetus Senatus, si ipsum ad docendas in eodem Graecas & Latinas litteras vocasset. Quingentorum florenorum stipendium ei propositum fuit, neque omissa praeconia, quae declarabant quantum illius doctrinae tribueret (1). Tam libe-

(1) *His verbis scriptum est Diploma*. Non permesso alle moleste indisposizioni, che affliggono la salute

rali, tamque honorificae invitationi cessit Lazzarinius, & Patavium venit ineunte an. MDCCXI. Priori oratione, qua ingressus est Academiae fores, caussam egit strenue Graecarum literarum. Probavit enim sine iis neminem bene Latinam linguam callere, atque ad eloquentiam, eruditionem, perfectam cognitionem historiae, ma-

---

dell' Ab. Sebastiano Melchiorri d'assoggettarsi al grave peso della Cattedra d'Umanità Greca e Latina, ricercano i riguardi essenziali dello Studio, che vi resti sostituito altro soggetto, che ben corrisponda alla sua importanza. Avutesi perciò fondate relazioni, che l'Ab. Domenico Lazzarini di Macerata unisca alla nobiltà de' natali gli ornamenti di perfetta erudizione, e che con l'opere date alla luce abbia fatto conoscere la rarità ed elevatezza del suo ingegno nel fondato possesso che tiene nelle scienze, ben rilevano i Riformatori nostri opportuno l' incontro di promoverlo alla Lettura stessa . . . . . . . con annuo stipendio di fiorini 500.

*Dat. ex nostro Ducal Pal. die 18. Dec. 1710.*

gnarumque artium disciplinas posse perveni-re (1). Clamore etiam atque consensu doctiorum corripuit vulgares magistros, planeque esse quod ferri non posset, ostendit. Si Facciolatum audimus, ut olim Faselo contigit, Lazzarinius cum eam orationem habuit, deficiente memoria, repente obmutuit, sed Faselo animosior locum tenuit, & quod reliquum erat de scripto pronuntiavit. Alia & innuit Facciolatus de Lazzarinio, ex quibus apparet honori invidisse collegae. Ait enim illum vix

(1) *Summis laudibus hanc orationem extulere Antonius Maria Salvinius*, Lez. 48. *& Ap. Zenus*, Lettere T. I. *Cum vero Lazzarinius ipse ad suos scriberet de plausu, quo excepta fuit haec oratio, ait*. Se avrò la stessa fortuna nel giudizio di tutta l'Italia, come ho avuto quà, posso consolarmi delle mie gravi fatiche. Non mi stendo a dir molti particolari perchè &c. Dirò non dimeno, il che è venuto più dalla fortuna, che dalla virtù mia, che più d'una volta mi turbaron gli evviva, che mi si facevano sotto voce, e che finito che ebbi s'alzarono a voce alta,

Graeca delibasse, cum ad Patavinos venit, in quo perspicue mendacium mihi esse videtur; magis existimatorem metuendum. quam admirandum Oratorem fuisse, solitumque iisdem de rebus quasi dictata decantare, neque a commentariolis suis discedere; refugisse etiam ab edendis in vulgus suis orationibus, cum se putaret satis magnam adeptum esse dicendi gloriam, eamque etiam majorem visum iri, si in existimantium arbitrium sua scripta non venissent. Quod judicium cum ipse probare videatur, inimice cum illo egisse judicandus est, qui illam priorem orationem typis, absente invitoque fortasse auctore, commisit. Sed ita erat natura comparatus Facciolatus, ut multa illum tangeret cura gloriae suae, nulla alienae, & vel ipsas laudes, quas raro summis viris tribuebat, malevolentia aliqua suffunderet. Gravis profecto, elegans, & eloquentiae luminibus distincta est illa oratio, quam aliae plures consecutae sunt, ex quibus apparet Lazzarinium fuisse antesignanum eorum, qui optima studia defendebant, & corruptores eloquentiae castigabat. *Quod se animo Christiano & pacato facere* profitebatur, quia nemini erat inimicus

& dolebat tantummodo *esse gratiosos homines, qui barbariem & vaniloquentiam ex sophistarum latebris revocatam juventuti obtruderent.* Ex multis, quas in Academia Patavina habuit, orationibus tres tantummodo extant, neque tertiae extrema manus accessit. Priorem, quae sola vivo auctore prodiit in lucem, edita Bassani *castigatione* quadam ita cavillatus est Antonius Platius Leoninus Carpensis, sub quo nomine latuisse putatur Jesuita Aghilera, ut in ea non insulsitas modo atque insolentia, sed tanquam insania quaedam appareat. Sed haec facile erat contemnere homini, qui quoties dicturus erat, complebatur schola, significabatur a multiplici corona silentium, deinde crebrae assensiones, multae admirationes, risus etiam cum volebat, & cum volebat indignatio. Cum vero eloquentiae praecepta tradebat, quae ceteri magistri tenui quodam exanguique sermone disputant, hic cum omni gravitate, eruditione & jucunditate explicabat, sic ut mirifice ad dicendum acueret, aut adjuvaret in eo juventutem. Hoc & concedebatur ab iis, qui sine invidia judicabant, fuisse illum ingenio prudentiaque acutissimum in interpretandis Graecis

Latinisque exemplaribus, & in exponendis iis; quae pertinent ad poesin, historiam, artes, in quibus veteres valuerunt, ritus, ceremonias, institutiones atque consuetudines, quas tum in publica, tum in privata re tenuerunt. Tali modo discipuli non solum ab eo accipiebant, quibus studendum esset rebus, quod ipsum tamen erat iis temporibus magnum, sed vias earum rerum, rationemque cognoscebant. Miraberis profecto ex acroasibus, quas publice in schola habuit, dum an. MDCCXV. Aristotelis poeticam interpretabatur, fluxisse tragoediam *de Ulysse juniore* Italicis carminibus conscriptam. Non admodum facere illam videbatur, sed decies repetita a Monachis Benedictinis, qui sunt ad S. Justinae, cum placuisset, & cum illius exemplaria foeda mendis ad multorum manus invito auctore pervenissent, ipse de poliendo edendoque, quod occultare speraverat, cogitavit. Imitatus est Oedipum Sophoclis. Nam Graeci poetae fabula tota pendet ab eo, quod Oedipus agnoscit se matrem uxorem duxisse, & patrem occidisse, nostri ab eo, quod Ulysses Junior agnoscit se uxorem duxisse filiam, & filium omni virtute praestantem occidisse. Nec filii oc-

cisio unitati nocet, quin immo ipsam agnitionem admirabiliorem facit, & magnam vim habet ad sensum movendum. Id sane spectavit in primis, ut omnes dramatis partes optime inter se congruerent, & quae artis magistri tradunt praecepta, se servasse judicaretur. Quanta etiam adhibuit dictionis ornamenta, quanta elatio verborum & sententiarum in choris! Quanta ubique dignitas, gravitas, venustas atque elegantia, quanta felicitas in transferendis ex Graecis ad Italicas musas sententiarum leporibus! Omnino Lazzarinium Graeca perfecte novisse, & Italica poesi plurimum valuisse, habuisse teretes aures intelligensque judicium, atque a natura ad sensum, & ad grandia effictum fuisse, ex hac una liquere potest tragoedia. Nihilo tamen minus Scipio Maffejus (de Jesuitis non loquor, quorum suspecta tum maxime erant judicia) qui inimico semper animo in Lazzarinium fuit, maximeque postquam hic libere exposuit, quae reprehendenda duxit in illius Merope, plura Ulyssi objecit. Cetera inter ajebat haud ferendum esse hominem, qui nimium

*Voces tristificas chartis promebat Hetruscis*,

& in eo peccasse poetam, quod patrem, filium filiamque omnium aerumnosissimos non propria, sed avorum culpa populo spectandos praebuerit. Qui contendunt praecepisse Aristotelem ne in theatrum inducamus Heroas virtute praestantes, qui a prospera in miseram devenerunt fortunam, minime ad philosophi sensum penetrasse videntur. Omnino si voluisset, Lazzarinius non modo ad tragici, sed etiam ad comici poetae laudem aspirare potuisset. Noverat mores hominum, habebat salis non parum in irridendis illorum stultitiis, & mirum quantum valebat in exprimenda rerum natura, quod vel ex ejus familiaribus sermonibus intelligebatur. In hoc genere nil extat illius nisi Comoedia, quae inscribitur *La Senese*, quaeque genere jocandi eleganti, urbano, ingenioso, faceto referta est. Habet & sua vitia si non in inventione, in dispositione certe atque ordine, quae agnoscebat & improbabat Auctor ipse, sed de iis emendandis nunquam cogitavit, quod illam se per jocum ad oblectandos S. Justinae Monachos, qui eamdem primum egerunt, dictasse dicebat, & quod nunquam emanaturam putaverat. Verum nimis temere, atque injuriose

judicasse videtur Maffejus, qui nulla re ipsam commendari, nunquam risum, semperque taedium movere pronunciavit. Si quis erit etiam, qui non prorsus dignum Lazzarinio judicet sacrum melodrama, quod inscripsit *il Tobia*, quamvis habeat versus libere fluentes & elegantes, non vehementer repugnabo. Istud enim raptim scripsit, ut Oratorianis praesbyteris morem gereret; & ingrate & imperite etiam (nam multa peccarunt) ii fecisse videntur, qui locum illi dederunt inter selecta ipsius carmina. Qui de edendis alienis scriptis laborant, etiam atque etiam videre deberent quid, imprudente & invito auctore, exciderit, quid ipse pervenire in manus hominum concupiverit, quid inchoaverit, quid perfecerit, nec sibi tantum arrogarent, ut probent ea, quae ille improbavit. Sic enim melius & scriptorum famae & litteris consultum esset; & sane poeta non multis eget carminibus, sed paucis, in quibus omnia sint apta atque perfecta, ut ad nominis immortalitatem possit pervenire. In omnibus rebus difficilis est optimi perfectio atque absolutio, sed praesertim in poesi, quod cum intelligeret

Lazzarinius, ex ſe perpauca extare volebat (1), ex quibus judicium tantummodo facere poſſent homines, quam amicas haberet Latinas atque Italicas Muſas. Merito quidem Joannes Antonius Vulpius appellavit omnibus numeris abſoluta pauca illa Latina carmina Lazzarinii, quae cum ſuis edidit. Redolent enim Auguſti aevum. Illa vero Italica epigrammata de Petrarcha, deque illius & ſuis amoribus, ut ſenſum movent, ut implent aures, ut ſunt tenera, morata, mollia & plena artis atque elegantiae! Et ſi in ſenecta reputavit miſerrimum fuiſſe deditum amatoriis levitatibus, ut beatam inter caelites vitam deſperare videretur, repente ad ſpem rapitur, dum Chriſtum intuetur, ejuſque mortem contem-

(1) *Hac de cauſſa fortaſſe Lazzarinius tanquam ſua ſe tantummodo agnoſcere dicebat quatuor illa Italica epigrammata, quae relata fuerunt in part. IV. operis, quod inſcribitur:* Rime d'alcuni illuſtri Autori viventi aggiunte alla ſcelta d'Agoſtino Gobbi, *quanquam conſtaret alia hujuſmodi plura ipſum confeciſſe.*

platur, ex quo materiem sumpsit omnium fortasse elegantissimi epigrammatis. Quanquam putem ficte loquutum fuisse Lazzarinium, dum ait saepius amore se flagrasse in adolescentia, seque provectiore etiam aetate in amorem incidisse, qua de re Latinam elegiam composuit; ad vivum certe exprimebat quod volebat, & imaginibus agentibus & insignitis animabat. Quapropter vere posse dicere videor, perpaucas illius carminum pagellas multorum poetarum volumina superare. Imitari atque exprimere cupiebat Graecos poetas, ut non solum praeceptis, sed etiam exemplo suo admoneret homines, fontes rerum quaerere, rivulos non consectari. Ut vero iis consuleret, qui sine cortice nare non poterant, multa e Graeca in Italicam linguam convertenda suscepit. Nisi mos illi fuisset deserere, quod inchoaverat, plura hujus generis haberemus; neque extat nisi Sophoclis Electra, cui nec extrema manus quidem accessit. Quare qui exultasse laetitia visi sunt, Jacomellius & Lagomarsinius, quod in ea nonnulla reprehendenda invenerunt, reminisci debebant, neque perfecisse, neque edidisse hanc interpretationem

Lazzarinium, cui fane non erat incognitum; quid ad perfecte reddendos interpretandofque Graecos Tragicos conduceret. Qua de re libellum confecit, quem periiffe cum aliis illius fcriptis de Poetica, deque Eloquentia, qui fublati illi fuerunt (fua enim negligentiffime adfervabat) vehementer dolemus. Porro amicis Lazzarinii intuentibus in eum crebro in mentem veniebat vereri ecquodnam judicium pofteri facturi effent de illius natura admirabili, & exquifita doctrina & fingulari induftria. Nam cum adduci nunquam poffet, ut in uno aliquo opere poliendo perficiendoque diu ac multum infudaret, fic ut illum magis ftudium ipfum exercitatioque, quam fructus & gloria delectaret, & multi effent inimici, qui de illo libenter detraherent, fore tempus videbatur, quo magna illius in litteras merita ignorarentur. Haec autem modice illum tangebant, in id unice intentum, ut difcipulos fuos, ceterofque ftudiofos litterarum confilio et opera juvaret. Nafcenti etiam laudi, dignitati virtutique praefuit multorum nobiliffimorum juvenum, quorum nonnullos convictores habuit, atque ex his fic femper dilexit

xit Prosperum Columnam, qui ad summam amplitudinem pervenit, ejusque fratres, ut non cum ullis conjunctius vixisse videretur. Cum vacabat vero a docendi munere, libenter faciebat itinera vel ut amicos, vel ut suos Maceratenses viviseret. An. MDCCXVI Mediolanum venit, ibique a multis & praesertim ab illius civitatis Archiepiscopo, apud quem habitavit, honoratus fuit. Inde Augustam Taurinorum accessit, magnisque praemiis, quae recusavit, ad docendum in illius urbis Gymnasio invitatus fuit (1). Romam & rediit anno Jubilaei, Pontificatum Maximum gerente Benedicto XIII., laudesque summae, quas de se ab hominibus doctrina excellentibus praedicari audiebat, magnam vim habebant ad magis



(1) *Sic ille ad Galeardum suum scribens*. Rex Sardiniae me largissimo stipendio sextertiorum quadraginta, sive ut Graeci dicerent, centum minis invitavit, ut in suo Lyceo eloquentiam profitear. In officio atque fide erga Venetam Rempublicam sum, atque ero.

magisque inflammandum animum, qui id unum egerat, ut litteris & Italiae gloriae prospiceret (1). Quod a natura Lazzarinius habuerat genus singulare acuminis, quod arte & exercitatione limaverat, in notandis reprehendendisque scriptorum vitiis, saepe amici curiosius ab illo eliciebant, quid de celebrioribus judicaret. Non dubitabat ipse quod sentiebat, aperire (nihil enim in eo erat nisi ingenuum, ut diceret magis convenire aperte odisse, quam fronte occultare sententiam) ac saepe eveniebat, ut ea, quae eximia & praeclara plerisque videbantur, ipse parva duceret. Usque eo morosus & difficilis erat,

(1) *Sunt qui tradunt illum & sustinere debuisse, dum Romae erat, molesta multa ab iis, quos adversarios habebat, quos cum ferebat, agebat gratiam fortunae constantiaeque suae, quae ad hanc experientiam se exercuerat. Fertur & irae aliquid concessisse, scripto Italico epigrammate, quo alloquitur Petrarcham, cujusque est initium,*

Sacro mio Cigno, e ancor non piove mai

ut ei non ſatisfaceret magnus ille Lucretii interpres Alexander Marchettus, et Tragica Merope Italicae ſcenae a Maffejo reſtituta, cujus judicii ſui rationes plures ſcripto, quod eſt in manibus hominum, expoſuit. Hinc, ut erat credibile, excepit odia atque injurias; nam Maffejus quidquam de ſua; Franciſcus vero Marchettus quidquam de patris, qui jam obierat, gloria detrahi non facile ſinebant. Nos minime pronuntiabimus num dilutae fuerint Lazzarinii reprehenſiones. Nam etſi maculis quibuſdam Merope, & Lucretii interpretatio carere nobis etiam non videantur, negare tamen non poſſumus excitandam potius, quam reprimendam fuiſſe ſummorum hominum induſtriam, qui talia ediderunt, quibus merito Italica poeſis gloriari poſſit. Facilius eſt vitia, quam virtutes videre, neque ſevere agendum eſt cum iis, qui, quaedam licet peccaverint, prope jam abſoluti atque perfecti in arte, quam tractandam ſuſceperunt, fuiſſe videntur. At ſunt nonnulli, qui certare glorioſius putant, quam omnino non adverſarios habere; neque dubitabit quiſquam Lazzarinium fuiſſe paullo intemperantiorem in

coarguendis alienis erroribus. Parum abſuit etiam, quin diſſolveretur amicitia, quam jamdudum copulaverat cum viro omnium fortaſſe eruditiſſimo Antonio Muratorio, earum rerum cauſſa, quas ipſe litteris mandaverat de Ludovico Caſtelvetrio. Haud enim ferendas eſſe arbitrabatur contumelias, quibus praeſertim Hannibalem Carum comprovincialem ſuum, quo neminem Caſtelvetrius infeſtiorem habuit, Muratorius oneraverat. Illius ſe defenſionem ſuſcepturum profeſſus eſt, ſed ita ut omnes intelligerent, philoſophiam ſe docuiſſe quemadmodum adverſus amicum ſe gerere deberet. Exiſtimabat Muratorius ad hanc pugnam non ſua ſponte, ſed Fontaninii importuniſſimi adverſarii ſui cohortationibus Lazzarinium impelli, & huic ita reſcripſit, ut nihil ſe malle oſtenderit, quam ut amicitiae officia diligenter ſanćteque ſervarentur. Verum vel quia Lazzarinius illi, cui erat iratus, propter ſingularem hominis doćtrinam & gravitatem quotidie aliquid iracundiae remittebat, vel quia raro inſtituta abſolvebat atque interrupta contexebat, minas, quas jactaverat, evaneſcere ſivit. Sunt qui arbitrantur ab ipſo prodiiſſe

scripta quaedam plena maledictorum & conviciorum in Muratorium pro Caro & Petrarcha, sed non dubito qui haec affirmarunt, quin male oderint Lazzarinium ipsum. Res est testata multis monumentis eumdem abstinuisse hujusmodi injuriis, illas a Blasio Sclavo Estensi conflatas, & quae ipse extrema aetate exaravit in disputatione & dialogo, dum valetudinis ergo commorabatur in Euganeis montibus prope Petrarchae aedes, pro hujus defensione, affluere humanitate, lepore, sale atque eruditione libero homine digna (1). Sed haec publica luce caruerunt;



(1) *Josephus Bartolius Patavinus, qui fuit ex Lazzarinii discipulis unus, haec de illius dialogis testatur*: Vero disegno delle due Tavolette d'Avorio chiamate Dittico Quiriniano, Ragionamento II. in Parma 1757. Ben è sciagura, che anche il Nipote dell' immortal Muratori abbia nella bella vita, che del Zio stese, denigrato alquanto la fama del Lazzarini, dipingendolo Autore d' alcune opere, le quali io meglio di tutti posso asseverare, che infallibilmente sono dello Schiavo, i cui originali furono presso di

quod ſane miror, quia tantus erat amor illius in Italorum Lyricorum principem, ut nihil ſupra poſſet. Qui ajebant idcirco refugiſſe Lazzarinium a prodeundo in publicum, quod melius putabat dicere ſe poſſe, quam ſcribere, quod peringeniosis hominibus, neque ſatis doctis plerumque contigit, minime ſane noverunt vim ejus ingenii atque doctrinae, quae non tam in ejus familiaribus ſermonibus, quam in ſcriptis ſpirabat. Verum ſolitus ipſe, quae chartis mandaverat, maxime intentis oculis,

---

me lungo tempo, e che affatto diverſe ſarebbero quando compoſte l'altro le aveſſe. In difeſa del Petrarca contro il Muratori dettò bensì, ma aſſai civilmente, il Lazzarini certi Dialoghi tra Giovane e Vecchio da me veduti, anzi in parte nella mia puerizia imitati; e contro l'opera poſtuma del Caſtelvetro, maſſimamente in difeſa di Platone, altro lungo ſcritto eziandio formò, cui pure io ricordomi d'aver letto. Per dare autentiche prove di quanto affermo, m'abboccherò in Macerata col nobil nipote del Lazzarini &c.

acerrimeque contemplari, raro ſibi, qui in omni re abſolutionem perfectionemque deſiderabat, ſatisfaciebat, ſaepiſſime etiam quod magna alacritate inchoaverat, ſeponebat, & cum ab eo quaererent amici, quare aliquid ex ſe minime pateretur extare, reſpondebat ſe in ſcriniis relicturum magnorum operum fundamenta, quae ſuſceptione magis prima, quam perfectione eſſent judicanda. Petiit ab eo aliquando vir nobilitate praeſtans, cui propter amicitiam auctoritatemque nil ſe negare poſſe putabat, ut de antiqua ſede Cenomanorum, de qua magna tum orta erat diſputatio inter Scipionem Maffejum Veronenſem & Paullum Galeardum Brixienſem, ſententiam ſuam exponeret, & quamvis ea quae ſcripto mandavit plena eſſent eruditionis, doctrinae, elegantiae atque feſtivitatis, & controverſiam omnino tollere viderentur, ipſa tamen minime vulgavit, neque ab aliis vulgari ſivit. Factum bene ac praeclare a Julio Baitellio, qui tres Lazzarinii epiſtolas de hac ipſa quaeſtione ab heredibus impetratas quadriennio poſt mortem illius emiſit. Priori adverſus Maffejum Lazzarinius probat diſtichon illud

*Flavus, quam molli percurrit flumine Mela,*
*Brixia Veronae mater amata meae,*

dignum Catullo esse, neque aliena manu elegantissimae elegiae, in qua Januam loquentem inducit, adsutum, conjiciendumque ex eo Veronenses aliquando in Cenomanis fuisse numeratos, ac proinde Veronam Brixiae subjectam, ut capiti, seu μετροπολει gentis Cenomanorum. Cui Veronensis poetae testimonio minime adversari, quae de Cenomanis vicinisque regionibus tradiderunt Polybius, Livius & Plinius, quin immo ab illorum dictis ipsum mirifice confirmari secunda atque tertia epistola convincit, in quibus de veteri Italiae geographia plura differuntur. Omnino fuisse Lazzarinium antiquitatis litterate peritum non ex his modo patet epistolis, sed ex iis etiam, quae de antiquis Picenis rogatu Maresuschii Cardinalis exaravit. Judicium Romae fieri debebat, qui vere Piceni essent dicendi, resque judiciali dicendi genere erat tractanda. Cum autem ipse abhorreret a re civili, occultari nomen suum in iis, quae scri-

psit, concupivit, totumque hoc forense negotium prudentiae, atque doctrinae collegarum suorum Polenii & Rivae se commisisse ajebat. Redolent tamen hac de re scripta ejus stilum, qui magis etiam apparet in epistola quadam ad Fontaninium, qua eruditius propositam quaestionem dissolvit. Saepe eveniebat ut Lazzarinius pro sua humanitate & doctrina de hujusmodi controversiis sententiam exponere rogaretur, & siquid habebat, quod docere fideliter posset, non illo instrumento forensi, litigioso, arido, tracto ex jurisconsultorum opinionibus, quod exiguum sane est & mendicum, sed exquisitae, & undique collectae & comportatae eruditionis apparatu se amicis satisfacere debere putabat. Ornabat orationem quasi colore quodam, & succo suo, & si quid interdum persecutus est acrius, quamvis istud cum bonis rebus conjunctum esset, & hilariorem orationem faceret, reprehendendum tamen et fugiendum in senecta putavit. Sic ille cum prospera fortuna functus esset, & famam, honores, & pecuniam (nam illius stipendium ad mille usque florenos & amplius auctum fuit) et gratiam ob-

tinuisset, & valetudine integra ad magnos in studiis excipiendos labores usus fuisset, coepit an. MDCCXXXIII. stranguria, febribus, aliisque incommodis afflictari. Fortem se praebuit in iis ferendis, & quantum poterat, non intermittebat studia doctrinae, & quae sui muneris essent. Qui in his exequendis negligentem illum fuisse affirmant (1) aperte calumniantur; & vir ad omnia summa natus, majorem quidem gloriam consecutus fuisset, nisi a conficiendis operibus discipulorum suorum utilitas ipsum abstraxisset, in qua procuranda neque diligentiorem, neque majorem invenisses. Nec valetudinis solum incommodis, sed & animo iis temporibus angebatur, quod Academicis feriis, dum aberat Patavio, a discipulo, cui patuit aditus ad bibliothecam suam, ablati fuere quidam rariores libri, & quod majus erat, scripta sua de eloquentia atque poetica. Detecto furto, biennio ferme postquam illud factum fuerat, occultari voluit, ne

(1) Facc. Fast. Gym. Part. III. p. 245.

fraus & ſcelus nocentissimi juvenis odio civium, & magiſtratus judicio ſubjiceretur. Hac ipſa vero de cauſſa cum triſticulos vidiſſet fratris ſui filios, quos ſecum habere voluerat propter mores ſuaviſſimos, & propter expectationem, quam ſuorum concitaverant, ſubridens iis inquit: *bono eſtote animo; non deſpero enim quae multis commentationibus multoque labore de poetica litteris mandavi, poſſe me brevi retexere: omnia enim ferme in memoria haerent*. Et manum quidem operi admovit, ſed ne longius procederet magna impedivere valetudinis incommoda. Homo, qui ſuis ſcriptis numquam contentus erat, cum ſemper melius aliquid quaereret, ſic tamen probabat de poetica libros, ut dignos Veneto Senatu, cui deſtinaverat tamquam teſtes ſempiternos meritorum illius erga ſe, ſuaeque pietatis, dignos aetate, uſu, & nomine ſuo putaret. Abhorrebant enim a communibus praeceptis; inveſtigabant ortum, progreſſionem ac vices omnis poeſis generis; a natura, ab Homeri, Pindari aliorumque Graecorum magniloquentia vera deducebant praecepta; optime de poesi meritos Graecos, Latinos, Ita-

los nominabant, & omnem antiquorum, & Aristoteleam praesertim poeticam rationem, interpositis undique judiciis, complectebantur. Et in Aristotele quidem diuturna meditatione multa se invenisse dicebat, quae interpretes effugerant, ejusque disciplinae ac rationi maxime consentanea esse poemata Homeri, quem non solum maximum poetam, sed & philosophum summum, & plane oratorem, & tragicum fuisse affirmabat. Non tanti facere videbatur Lazzarinius dialogos sex de corrupta eloquentia, quanti faciebat de poetica libros, quia fortasse verebatur, ne iis plures se laesos esse arbitrarentur; nam quamvis in senecta eumdem gereret animum, quem in adolescentia habuerat, magnum, excelsum, apertum & simplicem, Christianae tamen philosophiae praeceptis imbutus lenissime vel cum ipsis inimicis agendum putabat. Sed non facile erat istorum animos mitigare, quos laedendi cupiditas effrenata & furiosa sic rapiebat, ut de Lazzarinio partim ficta aperte, partim effutita temere spargere in vulgus minime dubitaverint. Dum aeger erat, noctu surrexit e lectulo, & cum aliquid offendisset, in terram

cecidit. Nemo suorum cum accurrisset, & cum viribus destitutus esset, mutus, exanimatus, & vix vivus prima luce inventus est. Hinc sparsus rumor eumdem obiisse, quo nuntio laeti ejus adversarii, qui Venetiis erant, tota urbe disseminarunt propter conscientiam scelerum desperasse Lazzarinium salutem, & recusasse illa subsidia, quae divinitus sunt instituta ad expiandos animos. Res indigna atque intolleranda visa est omnibus, & illam sicut acerbissimam moeruit homo, integer, innocens atque religiosus. Deo vero gratias agebat, quod se in vita diutius esse sivisset ad maledicta convincenda, ipsumque placandum. Et sane quot illustria dedit exempla pietatis, fortitudinis, constantiae, atque mansuetudinis? Vivere illi erat de rebus divinis loqui, legere sacros libros (& subter pulvinar habebat Novum Testamentum Graece scriptum, a quo se maxime recreari & ad spem erigi dicebat) & nemo ad eum admittebatur, qui non patientiam virtutemque illius admiraretur. Quo minus vitae sibi restare intelligebat, eo plus religiosi viatici quaerebat, vehementerque postulavit, quan-

quam medici judicassent, non impendere illi mortem, ut Christi Corpus ad se deferretur, in quo suscipiendo tantam caritatis vim, tantam praeteritae, caducaeque vitae poenitentiam, & futurae aeternaeque cum beatis spem prae se tulit, ut omnes, qui aderant, vultu, voce, collacrymatione tanti viri desiderium sibi gravissimum fore ostenderint. Neque multo post ille vitam finivit, cum complesset annos LXV. menses X. dies XXV. Cadaver deportatum fuit ad S. Andreae, ibique sepultum cum Inscriptione LAZZARINII OSSA. Prope vero sepulcrum scalptum in marmore fuit Graecum epigramma, quod sibi vivens fecerat. Est autem hujusmodi:

Δομνικος εκ Μουρρου κοσμηθεις ενθαδε κειται,
Ως πικεντινης τηλοθεν εκ πατριδος.

Secundo ferme, postquam ille obierat, mense, Patavina Recuperatorum Academia, pompa, exequiis, quibus nullae celebratiores fuerunt, oratione, quam habuit Josephus Salius, & carminibus ejus memoriam honoravit, cum adessent Decuriones Civitatis, & qui huic

praeerat Senator ampliſſimus Jacobus Sorantius. In ingreſſu Aedis Eremitanorum, in qua exequiae celebratae fuerunt, haec legebatur inſcriptio.

DOMINICO LAZZARINO DE MURRO PATRICIO
MACERATENSI
GRAECARUM LATINARUMQUE LITTERARUM
VINDICI ACERRIMO
ET IN GYMNASIO PATAVINO EARUMDEM
PROFESSORI EXIMIO
QUI CUM DE TOTA STUDIORUM RATIONE
RECTE SENTIRET
QUOD ANIMO SENSIT LINGUA PROMPTUM
HABUIT
AC JUVENTUTEM SIBI COMMISSAM
SINE FUCO ET FALLACIIS
CONTEMPTA IMPERITORUM FABULA
PLURES ANNOS E LOCO SUPERIORE DOCERE
AUSUS EST
ORATORIAE PORRO POETICAEQUE
FACULTATIS GLORIA
CUM PAUCIS CONFERENDUS
PARUM SIBI SEMPER TRIBUIT ANTIQUIS
OMNIA
PIO VERACI CONSTANTI.

QUEM DOCTI PROBARUNT SEMIDOCTI TIMUERUNT
ACADEMICI PATAVINI
NON SINE DESIDERIO ET LACRYMIS
BENEMERENTI FUNUS INSTAURANT
OBIIT IV. IDUS QUINTILES ANNO A. V. P.
MDCCXXXIV.

Typis impreſſa fuere, quae & ſoluta & numeris adſtricta oratione de Lazzarinii laudibus dixere Academici, aliique extitere homines clariſſimi, qui epiſtolis & carminibus (1) flebiliter lamentati ſunt de tanti viri morte, perinde ac ſi illa magnum feciſſent detrimentum Graecae, Romanae Italaeque litterae. Ii vero quem vivum ſauciaverant, mortuum etiam lacerarunt, ut renovaſſe exemplum mihi videantur illorum Graecorum, qui Neſtoris cadaveri, ſicuti eſt apud Homerum, ab Achille interfecti

---

(1) *Ex multis commemorare lubet elegias Latinas Antonii Vulpii, & Caſtrucci* Bonamicii, *quibus nihil fieri potuit elegantius atque honorificentius.*

cti turmatim circumsistentes, impune convicia-bantur. Verum si contemnimus, & abjectos illos putamus, qui mortuos & non responsuros lingua & calamo hostiliter adoriuntur, non videbimur nimium Lazzarinii laudi favere. Fortasse vel ipse vivus, postquam adolescentiae impetus deferbuerant, & partae existimationis fructibus fruebatur, conviciatorum maledicta erecto excelsoque animo despexisset. Poterat enim omnia sibi adsciscere, quae sunt magnorum virorum, gloriosumque illi erat graves se suscepisse inimicitias, propterea quod in optimis studiis defendendis a bonorum caussa constantissime stetisset. Neque credibile est qui metu non frangebatur, eum frangi gloriolae cupiditate. Quapropter qui ei dant vitio, quod turpiter laudes nonnullorum mercaretur, admodum mentiuntur (1). Tam enim aberat ab hac culpa,



---

(1) *Ita elegans, sed maledicus ille exagitator multorum doctrina excellentium virorum Lucius Sectanus Quinti F.* Serm. III.

ut hanc in aliis tanquam levis sibique diffidentis animi signum & saepe & libere reprehenderet. Quis vero est, qui non gaudeat consentienti laude bonorum, incorruptaque voce bene judicantium de excellente virtute, quorum testimoniis si interdum utebatur Lazzarinius ad retundendos sermones maledicorum conviciatorum, aut ad amovendam ab se aliquam suspicionem (1) non propterea aut levis, aut aura captus frivola, aut superbus erit dicendus? Illae autem virtutes, quae in

. . . . . . Ad superos Juvenem Salvinus Ulyssem
Evehit; Etruscum laudat Murranus Homerum,
Sic asinos videas costas conjungere costis,
Officioque pari se ultro citroque fricare,
Quod neuter faceret, fieri nisi posset utrinque.

*Carpitur & in aliis locis horum sermonum Lazzarinius, neque aliter fieri poterat, cum ab homine Jesuita illi prodiissent,*

(1) *Vide ejus Latinam epistolam ad Gerardum Capassium, quam nos edidimus in fine hujus hominis vitae*. Tom. VII. pag. 253.

ingenii facultatibus, quae in justitia, fide, constantia ac beneficentia sunt positae, quaeque generi hominum maxime sunt fructuosae, tam altas in Lazzarinio habebant radices, ut nulla unquam vi labefactari potuerint. Ex quo fiebat, ut qui propius ad illum accederent, mirifice ipsum & colerent & diligerent. Et si ex his quidam fuerunt, qui dum elaborarunt in ejusdem scriptis colligendis atque edendis, suorum potius, quam Lazzarinii judicio usi sunt, sic ut probaverint quae ipse improbabat, & quaedam etiam ab aliis impetrata, ut se liberaret molestiis, quibus affici solet poetarum genus, illi tribuerint, erraste nobis videntur cum excusatione amicitiae & pietatis. Sane quis tam iniquus est, quem non moveant Facciolati dicta adversus Benalium (1), quo neminem discipulum studiosiorem habuit Lazzarinius, quod omnem curam ac diligentiam posuit in illius orationibus aliisque scriptis, quae invenire potuit, vulgandis? Nos

(1) Fast. Gym Pat. Part I. pag. LXII.

quidem illi gratiam non mediocrem habendam putamus, ut & multam habemus Antonio Lazzarinio, qui commentarium de patrui vita edidit, multisque monumentis ornavit, quae dictorum fidem faciunt, ejusque adversarios non inhumanitatis solum, sed etiam amentiae convincunt. Quia vero ingenii virtutes non tam disciplina & exercitationibus, quam natura corroborantur, abstinuit semper Lazzarinius ab iis, quae optimam corrumpere potuissent: somni, cibi potionisque parcissimus, voluptatum, quae animos a virtute detorquent & corpora enervant severissimus contemptor, munditiei non odiosae amator, talis denique vir, quem posteritas admirari & recordari suavissime debeat.

## OPERA EDITA.

Praefatio *ad ea, quae exaravit F.* Alexander de Burgos Messanensis Theologus Ord. Min. Conv. & Hist. Eccl. Profess. de Ecclesiasticae Historiae in Theologia auctoritate atque usu. Perusiae 1702.

Dominici Lazzarini ex Nobilib. de Murro Epistola ad Amicum Parisiensem pro Vindiciis antiquorum Diplomatum Justi Fontanini Forojuliensis. Romae per Franciscum Gonzagam 1706. *Non Romae, ut titulus prae se fert, sed Parisiis liber impressus fuit a Dezallierio.*

Dominici Lazzarini &c. Defensio in P. Bartholomaeum Germonium edita studio Cajetani Lombardi Philosophi & Medici Neapolitani. Venetiis per Nicolaum Pezzana 1708. *Haec & alia, quae de hac controversia litteris mandavit Lazzarinius, retulit in volumen illius scriptorum, quod Romae edidit an. 1743. typis Pallearinianis Franciscus Benalius, de quo infra dicemus. De hac defensione vide vol. III.* del Giornale de' Letterati d'Italia. Venezia 1710.

Libro degli Dei e del mondo di Sallustio Filosofo Greco. *Extat in libro, cujus haec est inscriptio;* Osservazioni critiche del Sig. Girolamo Baruffaldi Ferrarese, nelle quali esaminandosi la lettera toccante le considerazioni del March. Giovan Giuseppe Orsi sopra la maniera di ben pensare ne' com-

ponimenti scritta da un Accademico &c. si trattano varj argomenti rettorici, poetici, che appartengono alla filosofia, alle belle lettere, e ad altre facoltà scientifiche. In Venezia presso Gabriello Hertz 1710. in 8.

Dominici Lazzarinii de Murro oratio I. pro optimis studiis habita in Gymnasio Patavino non. Maii 1711. apud Joannem Manfrè 1711.

Ulisse il Giovane, Tragedia; in Padova appresso Gio. Batista Conzatti 1720. in 8. *Alibi quoque ipsa impressa fuit. Vide sis quae de hac Tragoedia scripsit Franciscus Algarottus in epistola ad Albergatum Senatorem data. Dum enim illam summis laudibus effert, ait Lazzarinium non solum sumpsisse multa felicissime a Sophocle, sed etiam non pauca in melius immutasse.*

Dominici Lazzarinii Oratio in funere Fortunati Mauroceni, Brixiensis Episcopi: Ferrariae typis Josephi Barberii 1728. in 4. & Venetiis eodem anno apud Angelum Pasinellum.

Orazione detta a nome della Città di Padova in lode dell'Illustrissimo ed Eccellentissimo Sig. Alvise Moccenigo III. Capitanio nella partenza dal suo glorioso Reggimento, e che fu poi Doge di Venezia, composta dal Sig. Abate Domenico Lazzarini. In Venezia per Domenico Occhi 1732. in 4.

La Sanese Commedia dell' Ab. Domenico Lazzarini da Morro Maceratese dianzi Professor di Lettere

Greche, e Latine nell' Università di Padova. Venezia appresso Pietro Bassaglia 1734, 1739. 1743. e 1752.

Poesie del Sig. Abate Domenico Lazzarini Maceratese Professore di Lettere Greche e Latine nell' Università di Padova, aggiuntivi altri poetici componimenti di diversi in morte dell' Autore. In Venezia presso Gian Gabriello Hertz 1736. in 8. *Varia Lazzarinii carmina vel separatim, vel cum aliorum Poetarum Carminibus impressa antea fuerant. Hoc in libro omnia collecta fuere, & vel ea, quae ipse improbabat, & fortasse quaedam in iis sunt ab ipso non facta. Primum locum obtinent quinquaginta & amplius, ut dicimus,* Sonetti, *quibus miscentur novem usque* Canzoni. *Haec subsequuntur;* Tragedia Ulisse il Giovane, il Tobia Sacra rappresentazione, versione dell' Elettra di Sofocle colle annotazioni dell' Autore, *& postremo* Rime aggiunte con un saggio di versi Latini. *In hoc additamento praeter Latina, & Graeca carmina numero pauca extant triginta ferme* Sonetti.

Osservazioni sopra la Merope del Sig. March. Scipione Maffei, ed altre varie operette, parte finora quà e là disperse, parte non pubblicate dal Sig. Abate Domenico Lazzarini di Morro Patrizio Maceratese, già pubblico Professore di Lettere Greche, e Latine nell'Università di Padova, dedicate all' Eminentissimo, e Reverendissimo Principe Don Prospero Colonna di Sciarra, Cardinale della S. R. C da

Francesco Benaglio Trivigiano, in Roma nella Stamperia di Niccolò, e Marco Pagliarini 1743. in 4. *Benalius, quo nullum cariorem habuit discipulum Lazzarinius, retulit in hoc volumen magnam partem eorum scriptorum, quae supra commemoravimus, promiseratque se alterum volumen editurum, quod morte impeditus non perfecit. In iis, quae praefatus est, multa sane Praeceptori honorificentissima, & legentibus scitu dignissima narravit. Cetera inter affert Latinum Dialogum habitum olim inter eumdem Lazzarinium, Alexandrum Burgosium, seu ut alii malunt Burgos, & egregium adolescentem Columnam, cum se se Arquadam, ubi divini Petrarchae ossa cubant, colligendi animi gratia contulissent. De Columna vero, ut Lazzarinii mirificum in illum studium magis magisque probaret, affert versus duos Jambicos Graece concinnatos, qui omnium oculos effugerant, & queis nihil venustius, purius, tenerius (emerserat enim Columna ex incommoda valetudine) fieri ab ipso Euripide potuisset.*

*Extat quoque in eodem volumine* Oratio secunda pro optimis studiis habita in Gymnasio Patavino an. MDCCXII. *Non solum in orationibus, sed etiam in acroasibus suis renovabat Lazzarinius querelas adversus eos, qui aut incautis, aut improbis praeceptis eloquentiam corrumpebant, hac in re fortasse similis Horatiano citharoedo,*

.... chorda, qui semper oberrat eadem

*Extant etiam in ipso volumine*

Osservazioni sopra la traduzione Toscana di Lucrezio fatta da Alessandro Marchetti indirizzate in forma di lettera a Monsignor Niccolò Casoni. *Hae observationes extant etiam in ipsa Lucretii interpretatione edita Londini, seu verius Venetiis 1764. in 8.*

Epistolae. *Ex his tres, quibus probatur Veronam fuisse in Cenomanis, editae fuerunt in libro, cui titulus:* Memorie Istorico-Critiche intorno allo antico stato de' Cenomani, ed a' loro confini. In Brescia dalle stampe di Gian Maria Rizzardi 1750. in fol. *Extant alibi aliae ejusdem Epistolae tum Latinae, tum Italicae, quas singulas commemorare minime necesse arbitramur. Majora sane a Lazzarinio habuissemus, si accuratius sua conservasset, & inchoata perfecisset. Cum amici aliquid ab eo exigebant, tum ad se excusandum, tum ad ceteros reprehendendos respondere solitus erat;* excitanda est animadversio & diligentia, ut ne quid temere ac fortuito, inconsiderate negligenterque agamus.

ANGELUS FABRONIUS

JO. BAPTISTAE CASPARI

D'ANSSE DE VILLOISON S. P. D.

M*Agna eſt hominum opinio de Joannis Mariae Mazzuchellii eruditione, magna commendatio ſcriptorum, magna memoria virtutum illius. Ea propter vitam ejuſdem Latinis litteris mandare decrevi, in quo non juſtum modo, ſed & pium officium ei perſolviſſe facile judicabor. Qua enim pietate ipſe fuit erga eos, qui litterarum quaſi parentes extitere, in quorum factis exquirendis atque hiſtoriae monumentis conſignandis totam vitam contrivit, eadem erga ipſum nos eſſe decet, ac maxime partes iſtius officii meae eſſe videntur, quod ingreſſus ſum ſcribere de Italis doctrina excellentibus. Quod enim munus afferre majus Reipublicae, meliuſve poſſumus, quam proponere ante noſtrorum oculos memoriam atque imagines*

*ſummorum virorum, quos imitentur, & vincant etiam, si id aſſequi ſe poſſe confidant? Neque ſane aliter tu feciſti, cum obverſarentur tibi illuſtria exempla Gallorum tuorum, qui in litteris Graecis colendis magnam adeo & utilem operam poſuerunt, ut ipſae per eos maxime ad ſummam amplitudinem perveniſſe videantur. Ex illo quidem maximus eſt fructus, jucunditaſque homini ſapienti, cum eos ſe poſſe aemulari vidit, qui doctrinae gloria praeſtiterunt; atque dum commemorabuntur nomina (commemorabuntur autem dum honos erit litteris) Budaei, Henrici Stephani, Salmaſii, Caſauboni, aliorumque hujuſmodi plurimorum, tuum quoque nomen celebrabitur, ut pote qui nulli eorum fueris ſecundus. Atque ut omittam multa, quae ex Graeco in Latinum convertiſti, eruditiſſimiſque commentariis illuſtraſti, quas tibi gratias agere non debent Litterarum Graecarum ſtudioſi, quod nuper illum Poetarum quaſi Deum, Homerum non edidiſti modo ex pervetuſto, qui a Beſſarione Cardinali poſſidebatur, codice, ſed ita illuſtraſti, cum de variis ſcribendi, interpungendi modis, uten-*

*dique criticis, ut loquimur, ſignis, de variis antiquiſſimis ejuſdem editionibus, ac praeſertim duabus illis, quas Aristarchus confecerat, de difficultatibus, quas veteres in eodem explicando invenerunt, & de diverſis Graecorum dialectis docte & erudite diſſerueris, ut adſpirare ad laudem ejuſdem Ariſtarchi poſſis, de quo vere dicebatur, haud Homericum eſſe, quod ipſe non probaſſet. Neque ego ſum ita demens, ut in te commendando aliquam ingenii gloriam conſequi, vel aliquid immortalibus laudibus tuis addere me poſſe putem; ſatisfacere tantummodo amori erga me tuo volui, cujus ut publicum teſtimonium aliquod extet, a te vehementer flagito, ut commentariolum de Mazzuchellii vita in tuo nomine apparere ſinas. Hujuſmodi ſolent eſſe munera eorum, qui litteris dant operam, parvique refert quod ſint levidensia. Ea enim offerimus, quae ſunt noſtrarum virium, noſtrique ingenii; & ſi quid arte, cui inter ingenium & diligentiam perpaullum loci reliquum eſt, me valere judicabis, oleum & operam in hoc concinnando commentariolo me non perdidiſſe*

*arbitrabor. Vale; & fac animo forti magnoque sis, speresque fore, ut fracto impetu levissimorum hominum, qui nil nisi quod novum est probantes avocare nos adlaborant a veteribus exemplaribus, tum Graecae, tum Latinae litterae suam pristinam dignitatem & gloriam consequantur. Cupio a te audire quid nunc agas, & quae pares; nec sane mirabor te tuis, ut egregium artificem, praeclaris operibus laetari. Iterum vale.*

*Pisis* III. *Non. Mart.* MDCCLXXXIX.

## Jo. Maria Mazzuchellius.

Joannes Maria Mazzuchellius veteri & illustri familia natus est Brixiae v. Kal. Novembres an. MDCCVII. Parentes illi fuerunt Fridericus Mazzuchellius vir apud suos clarus gestis magistratibus, juris civilis scientia & honoribus a Veneto Senatu impetratis (Comes enim & S. Marci Eques creatus fuit) & Margarita Muzia, quae orbata viro Sciarra Martinengo, secundo nupsit Muzzuchellio. Joannes Maria, qui secundus erat susceptorum ab iis liberorum, duro admodum initio usus est adolescentiae. Nam cum lacte nutricum, quarum septem usque habuit, gracilitatem & infirmitatem corporis suxisse visus est; ophthalmia ad septimum usque aetatis annum sic laboravit, ut lumina amiserit, eorumque recuperandorum sine mirabili quadam ope divina nulla spes esset; cum vero repentino illa recuperasset, atque sua sponte & cohortatione parentum ad ea studia, quibus pueri ad humanitatem informari solent, con-

citaretur, nactus est praeceptores asperos & pene agrestes, qui ignari faciundae orationis, toti erant in Grammaticorum tricis inculcandis, a quibus natura Mazzuchellius semper abhorruit. Ex quo factum est, ut tum ad eas artes, quae postea tantam gloriam illi pepererunt, durior videretur. Ad ipsas aditum eidem patefecere, dum Bononiae in Collegio S. Francisci Xaverii quadriennium commoratus est, Jesuita Xaverius Quadrius, & qui in eodem Collegio geographiam & Gallicam linguam docebat, Vandellius, ut vero impensissime easdem coleret, factum est praeceptis & voce Dominici Lazzarinii, quem Patavii audivit, dum in illius urbis Lyceo juris prudentiae operam dabat. Horum studiorum cursum interrumpere illum coegerunt nuptiae, quas anno MDCCXXVIII. cum Barbara filia & herede Philippi Chizzolae junxit, ex quibus bona, liberos usque XII. & multarum virtutum exempla ad hos sancte & liberaliter educandos habuit. Cum illum vero ad certam laudem adhortaretur Paullus Galeardus Canonicus Brixiensis, cum adhortabatur ad historiam litterariam Italiae illustrandam, tantum amicissimi hominis

consiliis tribuit, ut coeperit magnam sibi comparare librorum copiam, quae ad eam rem non solum utilis, sed etiam necessaria esse videbatur. Quid in hoc scriptionum genere posset vel severissimis diligentissimisque inquisitoribus se probaturum confidit, cum an. MDCCXXXVII. emisisset Archimedis vitam, neque multo post Petri Abani, Petri Aretini, Francisci Arisii, Aloysii Alamannii, & Jacobi Bonfadii vitas, quas omnes separatim & diversis temporibus edidit. Quod in Archimedea necesse erat de rebus mathematicis loqui ad prorsus mirabilia inventa Graeci geometrae exponenda, consuluisse fertur hominem e Franciscana familia clarum Fortunatum a Brixia, quanquam satis in his studiis, ut & in philosophia instructus esse judicaretur. Nemini autem dubium esse potest, cum de insignibus ad laudem viris scribebat Mazzuchellius, quaesisse illum incredibili prope diligentia quidquid de iis memoriae proditum erat, monumenta & testimonia suis ponderibus, hoc est accuratissimis, examinasse, & inter se comparasse, nihil affirmasse nisi quod verum, aut vero simile esset, ut aut accusetur invide, aut

pro-

probabiliter defendatur, & eam Etrufcae dictionis elegantiam adhibuiffe, quae non habet in fe quidquam admixtum difpar fui atque diffimile (in ea enim devenimus tempora malo Italarum litterarum fato, ut nil probare videamur, nifi quod peregrinum oleat) & quae commendatur hoc ipfo, quod fimplex eft, & plane & perfpicue res narrat. Quo plura erant in Mazzuchellio virtutis & induftriae ornamenta, ut jam nec melior civis & amicus, nec vir clarior in patria effe videretur, eo avidius multi ejus familiaritatem appetebant. Ne vero irafceretur aut intempeftive accedentibus, aut importune rogantibus obftabat ejus fingularis humanitas, qua omnes complecti, omnibufque lumen confilii & ingenii fui porrigere folitus erat. Atque hoc teftabatur mihi familiaris homo, vidiffe fe in illius domo florem juventutis & nobilitatis, qui fic exercebatur ab eo, ut octavo quoque die aliquid proferretur, quod ad excolendas litteras & ftudia fua pertineret. Non iis delectabatur, aut utebatur omnino, quae in fumma inanitate verfantur, multoque minus iis, quae animos aut deterrent,

aut avocant a religione. Quae conducunt ad moderandam hominum vitam tanquam navigium aliquod fluitans in alto tempestatibus distortarum & pravarum affectionum, illamque oblectandam suavitate politioris humanitatis, in qua perjucunde versari homines solent, illi in amore atque deliciis erant (1). Qui tum fortunatissimus comitatu nobilium juvenum optimarumque artium habebatur, se ab iis sejungere debuit, ut patriae serviret. Huic jus erat aliquem ex suis nobilibus civibus eligere, qui imperium exerceret in Asulanos, quod cum aut tollere, aut infirmare tum potentes quidam adlaborarent, missus est Venetias Mazzuchellius, qui apud Senatum Brixiensium suorum caussam defenderet. Habuit sane ejus legatio exitum felicem, neque postea res ulla major accidit, de qua esset

(1) Extant bina volumina sic inscripta: *Dissertazioni istoriche scientifiche, ed erudite recitate da diversi Autori in Brescia nell'adunanza letteraria del Sig. Conte Giammaria Mazzuchelli. In Brescia presso Giammaria Rizzardi 1766. in 8*

agendum cum Venetis Senatoribus, quae non credita Mazzuchellii prudentiae dexteritatique fuerit. Ob haec in patriam merita ſtudio civium, ipſiuſque Veneti Senatus judicio multi delati illi fuere honores, atque data graviſſima mandata. Praefuit patrio aerario, aedificationi majoris Eccleſiae, & armorum fabricationi, fuit annonarius judex, curam ſuſtinuit ſilvarum & militarium ſtationum, quando Italia, ac praeſertim Ciſalpina Gallia ardebat bello, quod erat Hiſpanos inter & Auſtriacos, arbiter & judex fuit, idque Principis juſſu, quarumdam controverſiarum, quae ejuſdem belli cauſſa vel inter Brixienſes, vel inter hos & vicinos populos extitere, alia plura diſſidia pacificator prudentiſſimus compoſuit, miſſus eſt Mediolanum, ut tecta eſſent jura Brixienſis coenobii ( nomen huic S. Juliae ) in bona quaedam in agro Cremonenſi poſita, in quibus aliiſque mandatis exequendis nunquam non perutilis ejus & opera & fidelitas judicata eſt. Donatus aliquando fuit a Veneto Senatu aureo enſe, adeo illi pergrata fuit diligentia & aſſiduitas Mazzuchellii in moderandis iis rebus, quae ad fa-

bricationem armorum pertinent. Regebat tum Brixienſem Eccleſiam Angelus Maria Quirinius, a quo Mazzuchellius paroeciae cujuſdam cauſſa, quae prope Celiverganium ſuum, ubi ruſticabatur, erat inſtituenda, diſſenſit, quae diſſenſio conjuncta cum illa, quam commôvit Cardinalis ipſe de Petri Aretini vita, licet interruperit officia, quae perſolvere homini eruditione & nobilitate ſumma ſolitus erat Mazzuchellius, hic, reconciliata gratia, intermiſſa cumulatius reddidit. Contendebat Quirinius culpandam Mazzuchellii negligentiam eſſe, quod mentionem, ut ipſe ajebat, minime feciſſet cujuſdam Aretini epiſtolae, ex qua conjectura fieri poterat, hominem impuriſſimum ad ſanam mentem aliquando rediiſſe; ſed facile fuit Mazzuchellio, qui omnia minima videbat, probare, nihil ſibi effugiſſe, atque omne, quod erat in re, diligentiſſime adnotaſſe. Sane neminem inveneris, qui illum aequaverit diligentia in hujuſmodi rebus inquirendis, ut in principibus, qui litterariam hiſtoriam apud nos tractarunt, jure meritoque numeretur. Nuntiaverat jam fama illum brevi opus de Italicis ſcriptoribus,

in quo jamdiu elaborabat, emissurum, cujus primum volumen binas in partes divisum cum an. MDCCLIII. in lucem prodiisset, omnium expectationem superavit. Tanquam ratis in mari immenso ejus vehitur oratio. Sunt enim plurimae artes, quibus liberales doctrinae atque ingenuae continentur, & innumeri homines, qui in iis ab antiquissimis ad haec usque nostra tempora floruerunt, de quibus singulis dicere sibi proposuit Mazzuchellius. Optandum erat, ne ipse tam dilatasset operis argumentum, eorumque tantummodo rationem habuisset, qui omnium judicio bene & praeclare de litteris meriti esse putantur. Sed ipse contulit diligentiam suam ad conquirenda facta non solum eorum, qui in primis, secundis & tertiis subselliis consistunt, sed & eorum, qui longe infra haec sunt, de quibus aliquid scire parum interest. Pergrata tamen multis haec sedulitas erit. Si cui vero Mazzuchellius videbitur diligens magis alienorum judiciorum exquisitor, quam acutus propriorum narrator in iis praesertim rebus, quae ad magnarum artium disciplinas pertinent, quaeque tot mutationes vicissitudinesque habue-

runt, non vehementer illi repugnabo. In ea, in qua nunc versamur philosophiae luce, quae in omni scientia dominari videtur, non postulamus modo, sed exigimus ab iis, qui litterariam historiam illustrandam susceperunt, ut non tam describant facta & mores doctorum virorum, quam ut cuique tantum assignent laudis, quantum quisque meritus est in suis edendis scriptis, ut facile intelligi possit, qui sint principes & inventores, qui auctoritatis & inventionis comprobatores atque aemuli, qui correctores & eversores, & quibus denique gradibus ad illa summa atque in omni genere perfecta pervenire potuerimus. Id nos fortasse minime perficimus, dum vitas Italorum quorumdam doctrina excellentium Latinis litteris mandamus; conati quidem sumus. Operis omnium fortasse maximi volumen II., quod vitas hominum continet, quorum nomina a secunda alphabeti littera incipiunt, quatuor in partes, totidemque in volumina divisum est, & hic illud constitit. Ajunt plurima parasse Mazzuchellium ad cetera contexenda volumina, quae omnia quinquaginta atque amplius millia vitarum complecti debebant;

ſed ut nemo pictor eſt inventus, qui Veneris eam partem, quam Apelles inchoatam reliquit, abſolveret, ſic neminem fore exiſtimo, qui rem tantam a Mazzuchellio ſuſceptam ad exitum perducere conetur. Cetera, quae ille edidit, ſi illa excipias, quae ad illud ipſum opus pertinere poterant, quorumque indicem infra dabimus, tanti non ſunt facienda, ut in iis declarandis immorari debeamus. Atque hoc in Mazzuchellii laude ponendum arbitror, quod, ut multi ſolent, plura ac varia in ſtudia noluit induſtriam ſuam diſtrahi; quae ſibi obtigerat, σπαρταν nunquam deſeruit, ſicque ornavit, ut per eam immortalitati fuerit commendatus. Neque mors ei famam peperit. Nam, vel dum in vivis fuit, nemo non ejus doctrinam & virtutem honoravit. Adſcitus in illuſtriores Italiae Academias fuit, e quibus nominare lubet Bononienſem *Inſtituti*, et noſtrates Furfureorum & Apathiſtarum, Columbariam atque Cortonenſem; numiſmata illi cuderunt amici, & vel inter Siculos inventus eſt homo nobilitate & doctrina praeſtans, qui illius imaginem in lapide opere anaglyptico caelandam curavit. Profecto nemo

magis idoneus Muzzuchellio fuit ad parandas retinendasque amicitias, & homo florens aetate, opibus, honoribus, ingenio, gratia, liberis, propinquis, affinibus, amicis, & existimatione integritatis, innocentiae atque prudentiae adeo diligebatur a Brixiensibus suis, ut nihil non illius caussa vellent. Ad has res obtinendas magnam vim habuit excellens naturae bonitas, quam ut corroboraret praeclaris institutionibus, quae auctores & magistri sanctitatis & purioris religionis tradiderunt, omni vitae tempore curavit. Hac indole virtutis & continentiae respuebat omnes voluptates, & cum admonebatur a suis, ut intermitteret studia doctrinae, quae vel in maximis rerum publicarum occupationibus colebat, respondere solitus erat, etsi corpora interdum defatigatione & exercitatione ingravescant, nunquam non animos se exercendo levari, omnesque homines in sua arte exercenda mori debere. Indulgentia in liberos fuit magna, hancque, ut & mores humanissimos sic temperavit gravitate, ut dubium esset, utrum sui illum magis amarent, an vererentur. Ob summam in Deum & homines

caritatem nullum gratius a patria munus accepit, quam ut praeesset carceribus, & quidquid illi committebatur, in quo salus & utilitas hominum contineretur, diligenter adeo curabat, ut suam, non alienam rem agere videretur. Uxorem sane castissimam & sanctissimam, cum VII. id. Novembris an. MDCCLXV. amisisset, lenivit illius desiderium spe ipsam brevi revisendi, neque multos post dies idem vitam finivit. Commune cum femina, quacum conjunctissime vixerat, sepulcrum habere voluit, in quo hoc elogium inscriptum est.

D. O. M.

JO. MARIA . COMES . MAZZUCHELLI.

ET.

BARBARA . CHIZZOLA.

CONJUGES.

NOBILES . BRIXIANI.

HIC . REQUIESCUNT.

HAEC . PIETATE . IN . DEUM.

LIBERALITATE . IN PAUPERES.

ALIISQUE . VIRTUTIBUS.

CONSPICUA.

OBIIT . VII. DIE . NOVEMBRIS.

MDCCLXV.

AET. AN. LVII.

ILLE . ORBI . LITTERARIO.

NOTISSIMUS.

MORUM . INTEGRITATE.

INSIGNIS.

PRINCIPIBUS . VIRIS . CIVIBUSQUE.

CARUS.

OBIIT XIX. D. NOVEMBRIS

MDCCLXV.

AET. ANN. LVIII.

## OPERA EDITA.

Notizie ſtoriche, e critiche intorno alla vita, alle invenzioni, ed agli ſcritti di Archimede Siracuſano del Conte Giammaria Mazzuchelli Breſciano. In Breſcia per Giammaria Rizzardi 1737. in 4. *Hujus operis epitomen retulit Mazzuchellius ipſe in* Vol. 1. part. II. *degli Scritrori d' Italia.*

Notizie ſtoriche e critiche intorno alla vita di Pietro d' Abano, dette dal Conte Giammaria Mazzuchelli in una Letteraria converſazione a' 4. di Settemb. 1738. *Extant in* Tom. XXIII. *Collectionis Calogerianae, & in* Vol. 1 par. 1. degli Scrittori di Italia.

La Vita di Pietro Aretino ſcritta dal Co. Giammaria Mazzuchelli, in Padova per Giuſeppe Comino 1741. in 8. *Magnam ſane ab hoc libro, in quo comparet eruditio, diligentia & elegantia ſingularis laudem obtinuit Mazzuchellius. Ejusdem vitae epitomen retulit ipſe in* Vol. 1. par. 2. degli Scrittori di Italia. *Aliud & fecit Gallus Praeſul Boisprous, ſed in multis ipſe peccavit.*

Riſtretto della Vita di S. Pancrazio. In Breſcia per Marco Vendramino 1741. in 8.

Notizie intorno alla vita e agli ſcritti del Canonico Paolo Gagliardi Breſciano. *Extant in* Tom. XXVII. *Coll. Calogerianae, & in Ephemeridibus Lamianis an. 1757.*

Lettera intorno alla Persona, e agli scritti del Dott. Franceſco Ariſi Cremoneſe &c. *Extat in Coll. Calogeriana* Tom. XXXI. *& in Vol. 1. par. 2.* degli Scrittori d'Italia.

La Vita di Luigi Alamanni Fiorentino ſcritta dal Co. Giammaria Mazzuchelli Accademico della Cruſca. *Edita ſemel iterumque fuit Veronae, & Venetiis cum Alamannii carminibus. Relata etiam fuit in* Vol. 1. par. 1. degli Scrittori d'Italia.

La Vita di Jacopo Bonfadio ſcritta dal Co. Giammaria Mazzuchelli, Accademico della Cruſca. *Bis edita fuit Brixiae cum operibus Bonfadii & relata in Volumen* II. degli Scrittori d'Italia. *Auxit ipſam poſtea Mazzuchellius; & defendit ab iis, qui falſo contendebant minime natum Bonfadium fuiſſe Brixiae, & Brixiana familia. Hac de caussa ſuorum civium rogatu ipſe edidit Brixiae 1748. libellum, cui titulus.*

Lettera del Co. Giammaria Mazzuchelli, in cui ſi tratta della Patria di Jacopo Bonfadio, e dello ſtato antico, e preſente della Riviera Breſciana.

Prefazione a' Componimenti detti in una letteraria adunanza nel nuovo Tempio de' Padri di S. Filippo Neri della Congregazione di Breſcia ne' giorni della ſua ſolenne conſacrazione, fatta nell' an. 1746. in Breſcia per Gimmaria Rizzardi 1746. in 8.

Catalogo delle medaglie di uomini letterati. *Vide ipſum in Voluminibus XXXV. XXXX. XLII. Collect. Calogerianae. Cum Mazzuchellius nunquam finem*

*fecisset augendi hujus sui Musaei, quod viris illustribus omnium populorum consecravit, occasionem dedit operi, quod inscribitur.* Musaeum Mazzuchellianum, seu Numismata virorum doctrina praestantium, quae apud Jo. Mariam Comitem Mazzuchellum Brixiae servantur, a Petro Antonio de Comitibus Gaetani Brixiano Presbytero, & Patricio Romano edita atque illustrata. Accedit versio Italica studio Equitis Cosmi Mei elaborata Vol. 2. in fol. Venetiis. Typis Antonii Zattae.

Le Vite di Uomini Illustri Fiorentini scritte da Filippo Villani ora per la prima volta date alla luce colle annotazioni del Co. Giammaria Mazzuchelli Accademico della Crusca: in Venezia per Giambatista Pasquali 1747. in 4. *In hoc opus multa addidit Mazzuchellius, quae minime emisit. Quod Jannes Lamius in suis Ephemeridibus quaedam adnotavit, quae emendatione digna putavit, ei per litteras gratias egit Mazzuchellius, quamvis non omnes animadversiones probaret. Nemo enim illo magis abfuit a rixis.*

Letteie due, e notizie intorno la Vita del P. Stanislao Santinelli Somasco. *Extant* nelle memorie istoriche del medesimo in Venezia per Giovanni Radici 1749. in 8.

Lettere quattro. *Extant in libro, qui inscribitur.* Private Disavventure di una Donna di vero spirito, ossia Vita della Signora Paolina Rubbi Contessa Carli-Rubbi, in Lucca presso Filippo Maria Benedini 1750.

Notizie Storiche Critiche intorno agli ſcritti, e alla Vita di Scipione Capece. *Extant cum poemate de* Vate Maximo *ejusdem Capecii edito Patavii apud Joſephum Cominum 1751. in 8., & Venetiis apud Remondinios 1752. 1754.* in 8.

Notizie Storiche, e Critiche intorno a Coſtantino Grimaldi Patrizio, ed illuſtre ſcrittore Napoletano. *Extant in Vol. XXXXV. Coll. Calogerianae.*

Notizie intorno alla Vita, e alle opere di Antonio Fileremo Fregoſo Nobile Genoveſe. *Extant in Vol. XLVIII. Coll. Calogerianae.*

Notizie intorno a Giuſto de' Conti Romano Poeta volgare &c. *Extant in libro, cui titulus*: La bella mano di Giuſto de' Conti Romano con una raccolta di rime antiche Toſcane, nuova Edizione accreſciuta della Vita dell'Autore ſcritta dal Sig. Co. Giammaria Mazzuchelli Bresciano Accademico della Cruſca. In Verona preſſo Giannalberto Tumermani 1753. in 4.

Notizie intorno a Raffaello Brandolini Fiorentino. *Poſtquam Franciſcus Fogliatius magna ex parte Latine edidiſſet Venetiis, quae de Brandolinio Italice ſcripserat Mazzuchellius, hic totam vitam Brandolinii retulit in Vol. 2. part. 4.* degli Scrittori di Italia.

Gli ſcrittori di Italia, cioè notizie Storiche, e Critiche intorno alle Vite, ed agli ſcritti de' Letterati Italiani del Conte Giammaria Mazzuchelli Breſciano Vol. I. part. I. & part. II. in Breſcia per

Giambatista Bossino 1753. in fol. Vol. II. part. I. *apud eumdem* 1758. Vol. II. part. II. 1760. Vol. II. part. III. 1762. Vol. II. part. IV. 1763.

Lettera agli Autori *della Raccolta Milanese* intorno al Cardinale Pietro Bembo. In Milano nella stamperia di Antonio Agnelli 1756. in 4.

Lettera al Sig. Conte Cavaliere Gianrinaldo Carli Rubbi, in difesa della vita dell'Aretino. *Edita ab auctoribus fuit* della Raccolta Milanese in Vol. I. Milano per l' Agnelli 1756.

Notizie intorno ad Isotta da Rimino. *Extant in Tom. I. ejusdem Collectionis Mediolanensis. Auxit postea opus ipsum Mazzuchellius, ediditque Brixiae an. 1759. Typis Joannis Bapt. Bossini.*

Notizie intorno alla Vita, ed agli scritti di Benedetto Marcello Patrizio Veneziano. *Extant in Tomo X.* delle memorie per servire all' Istoria Letteraria, in Venezia presso Pietro Valvasense 1757.

Lettera Dedicatoria premessa a' componimenti Poetici per la professione di S. E. Maria Eletta Zeno nel Monistero delle Vergini in Venezia, in Brescia appresso Giammaria Rizzardi 1760. in fol.

Prefazione alle Rime in lode delle Dame, e de' Cavalieri, che in Brescia nella Primavera del 1761. hanno rappresentata la Tragedia intitolata *Sara in Egitto* con intermezzi in Musica. In Brescia dalle stampe di Giambatista Bossino 1761. in 8.

Estratto del libro intitolato de' Delitti, e delle Pene 1764. in 4. e giudizio fatto da Zaccaria Gamu-

muzoti Melloni. *Extat opusculum hoc sub nomine anagrammatico Mazzuchellii in nova Coll. Calogeriana*: Venezia 1765.

Poesie Varie. *Extant in variis collectionibus Carminum. Non admodum valebat Mazzuchellius poesi, ipsique solebat esse in ore Horatianum illud*:

. . . : . . . . . . . Mediocribus esse Poetis
Non homines, non Di, non concessere Columnae.

*Multa ipse inedita reliquit, ex iisque Tragoediam unam, quae inscribitur* la morte di Socrate, *& binas comoedias. Narratur etiam illum fere ad exitum perduxisse Vol. VII. & VIII.* degli Scrittori d'Italia.

ANGELUS FABRONIUS

JOANNI BAPTISTAE BODONIO HISPANIARUM

REGIS TYPOGRAPHO S. P. D.

M*Agna laus est & grata hominibus, unum hominem elaborare in aliqua scientia, quae sit multis profutura; maxima vero & prorsus admiranda plures sequi, in iis insudare atque excellere, & ex suis curis laboribusque quotidianis aliquid semper in commune conferre. Atqui si diligenter considerare voluerimus quid Paullus Maria Paciaudius potuerit, & quid effecerit, & qui vir fuerit, illum profecto multis, quorum pervagata sunt nomina, anteponemus. Erat in illo magna dicendi facultas, summa elegantia, summa eruditio Graeca atque Latina; & quanquam videretur tanquam filiolam osculari suam scientiam antiquarum rerum, valebat tamen theologia, physica, mathesi, ethica omnique doctrina, quae rerum divi-*

*narum atque humanarum naturam caussasque tradit, & omnem bene vivendi rationem tenet atque persequitur. Quis vero illo comior, quis jucundior, quis ad omnem humanitatem accommodatior? De cujus praestanti virtute & doctrina cum vere, graviter ac saepe soleas praedicare, a me tu quoque id vehementer petis, ut ejus vitam Latinis litteris mandem, quasi ego is sim (in quo quidem facis amice) qui immortalitati magnorum virorum facta commendare valeam. Cum statuas & imagines (inquis) non animorum simulacra, sed corporum studiose conquiramus, & suaviter contemplemur, consiliorum ac virtutum effigiem nonne multo malle debemus summis ingeniis expressam atque politam? Si hoc numero essem, confidentius tibi quidem, amicissime Bodoni, morem gererem; sed cum sentiam exiguam in me esse vim ingenii, neque parem esse posse Latine scribendi elegantiam, atque in Paciaudio fuit, & nihil difficilius esse quam exprimere & effingere verbis hominis summi formam, verecunde, vel potius timide aggredior ad id, ad quod me invitas, omninoque*

*vereor, ne tua culpa esse judicetur impositi oneris, mea recepti. Utrique fortasse excusationem dabit amicitia, quae summa nobis cum ipso fuit; impetratumque jam a consuetudine esse videtur, ut interdum liceat amici caussa peccare. Mihi quidem jucundum fuit abs te officium meum requiri; &. si tibi satisfecero, qui es in omni judicio elegantissimus, non admodum ceterorum judicia morabor. De te & de me, quorum caussa est communis, nihil amplius dicam. Principia enim verecunda esse debent. Itaque opus aggrediar eo animo, ut tibi rem gratam faciam, cui tantum me debere existimo, quantum persolvere difficile est. Vale.*

*Florentiae Kal. Quintilis* MCCLXXXVII.

## Paullus Maria Paciaudius

Paullus Maria Paciaudius natus est Augustae Taurinorum honestissima familia IX. Kal. Decemb. (1) an. MDCCX. Vel a prima aetate magni ingenii signa dedit; & quod ager quamvis fertilis sine cultura diligenti fructuosus esse non potest, magnopere curavit ejus pater, quo medico Sardiniae Rex utebatur, ut is ab optimis praeceptoribus in studiis humanitatis erudiretur. Plura a Jesuitis adjumenta habuit, sed majora a Bernardo Lama Neapolitano, qui instaurata per illa ferme tempora Taurinensi Academia, munus in ipsa docendi eloquentiam magna cum opinione doctrinae sustinebat. Huic enim se debere in primis affirmabat Paciaudius quidquid in Graecis Latinisque litteris profecisset. Agebat is XVIII.

(1) Facile esset erroris illos convincere, qui ejus diem natalem fuisse tradunt Id. Novembris.

aetatis annum, quando de nomine dando Teatinorum familiae consilium cepit, cujus tyrocinium posuit Venetiis, duce Camillo Durante. Hujus omnis cura solebat in eo versari, ut tyrones sui non modo in cognoscenda & exercenda virtute, sed & in studiis humaniorum litterarum ac geometriae instruerentur, ac saepe hortabatur Paciaudium, ut omnia studia sua in sacram eloquentiam conferret. Quanquam ille non egebat consilio cujusquam, sed tamen, ut dicitur, excitavit currentem, qui hac in re usus praesertim est praeceptore Cajetano Travasa, cujus magnum erat nomen in sacris oratoribus. Et quod nulla res plus apud eum pollebat, quam illius voluntas ac judicium, cum Bononiam venisset, ubi illum abundare oportebat praeceptis institutisque philosophiae propter summam & doctorum celebritatem & urbis, huic laudandarum omnium artium ac praesertim eloquentiae procreatrici atque parenti ita dedit operam, ut per illam maxime praedicationem nobilitatemque consequi velle videretur. Erat sape cum Manfrediis, cum Zanottis & cum Beccario, eorumque consuetudine & praeceptis fiebat

quotidie magis doctior. Hoc vero specimen ingenii & prudentiae, quod summis & gravissimis viris unus adolescens ante alios esset carissimus. Aegre se ab horum familiaritate sejunxit, cum quibus & suum judicium & studiorum vincula ipsum conjunxerant. Jussus enim est a majoribus suis Genuam concedere operam daturus Theologiae, in qua secutus est praesertim Thomistas. Et de illorum magistro Thoma Aquinate aliquando Italicam orationem dixit, quod hoc erat in more positum, ut quotannis ab Arcadibus Coloniae Ligusticae sanctissimi doctissimique viri laudes celebrarentur. Disseruit de illius triumphis, ad quod devocabatur, utque antiquitatis se litterate peritum ostenderet, addidit in illam orationem plura, quae declarabant quid essent illi Romanorum triumphi, quid arcus, quid coronae, quid trophaea, quid currus, quid vincti ante currum duces, quid simulacra oppidorum, quid aurum atque argentum, quid vehi per Urbem, quid clamor militum, quid tota illa pompa, qua summorum Imperatorum virtus atque fama celebrabatur. Nec de cruentis modo victoriis, sed & de ludi-

cris plura attulit, in qua disputatione celebriora monumenta commemorat, & interdum etiam explicat, quae ad varios Graecorum Romanorumque ludos pertinent. Quodque victorum laudes carminibus etiam poetarum ornabantur, ipse Italica ode victorias Aquinatis extulit. Haec omnia eo majora visa sunt, quod tum Paciaudius XXIX. aetatis annum vix attigerat. Post id demandatum illi munus fuit publice docendae philosophiae, quod dum sustinuit, multus esse solebat in exponendis Newtoni dogmatibus, ut discipuli sui, se duce, venirent eo, quo sine duce pervenerat ipse. Non probabat tamen illos, qui in uno magistro, tanquam in quadam silice adhaerescere videbantur, & quae de libertate philosophandi exposuit in epistola quadam ad Bartholomaeum Beccarium, quae est in manibus hominum, satis indicant inclinasse illum interdum ad Leibnitii & Cartesii decreta. Sed quae esset ejus philosophandi ratio, quos sequeretur, praesertim intelligi potest ex thesibus, quas publice defendendas proponebat, in quibus judicium & electio non modo rerum, sed etiam verborum dominatur. Nam

cum mature ad elegantiora defluxiſſet, non ſolum doctus, ſed etiam politus ſcriptor videri volebat, illos ferme contemnens, qui munditiam orationis a doctrinarum ſtudiis ſegregandam putant. Jam tentare voluit quid voce, quid viribus, quid ſpiritu, quid lingua efficere poſſet. Munus enim ſuſcepit ſacras ad populum habendi conciones, quod toto decennio ſuſtinuit, illuſtriores Italiae urbes peragrans, & aegre dimiſit coactus valetudinis incommodis. Non ſolum copioſe loquente ſapientia, ſed etiam voce & forma & motu corporis, et reliquis rebus aptiſſimus erat ad hoc munus; oratione autem celeri & concitata, quod erat ingenii, & verbis efferveſcentibus & paullo nimium redundantibus, quod erat aetatis, admirationem movebat; quanquam in eo ipſo, quo delectationem & plauſus aucupabatur, interdum plus nonnullis, quam neceſſe eſſet, ſatisfeciſſe videatur. In omnibus enim rebus, & vel in ipſis ornamentis videndum eſt quatenus, in quo Apelles pictores quoque eos peccare dicebat, qui non ſentirent quid eſſet ſatis. Neque minus elaborabat in exqui-

rendis concinnis ſententiis; & quod eloquentiae, ſicuti reliquarum rerum, eſt fundamentum ſapientia, locupletabat orationes ſuas graviorum artium inſtrumento, & placebat praeſertim, cum ſeligebat aut exempla ex divinis libris, aut praecepta ex his non modo, ſed & ex intima philoſophia, aut penetrare in animos auditorum volebat, ut flecteret, commoveret, & quocumque vellet traduceret. Exercitatio dicendi atque maturitas aetatis acuit prudentiam, ut jam perfectum quiddam conſecutus eſſe videretur, quando, ut diximus, ob valetudinis incommoda deſcendere de ſuggeſtis coactus fuit. Eſt in manibus hominum oratio, quam ad Purpuratorum Patrum collegium in Vaticanis aedibus dixit an. MDCCXXXXV. de Chriſti Domini morte, eaque eſt ſuaviter & cum ſenſu ſcripta; extant & panegyricae orationes de S. Catharina Vaſtanenſi & de Sanctis Coſma & Damiano, quae non carent oratoriis ornamentis, ac demum extat Oratio, nobilis illa quidem, de laudibus Philippi V. Hiſpaniarum Regis, quam habuit Neapoli an. MDCCXXXXVI. cum ei juſta funerum ſolverentur. Sed de oratoriis exercitationibus Pa-

ciaudii ſatis dictum erit, ſi hoc unum addidero, quod poeſis plurimum adjuvat eloquentiam, illam quoque ipſum excoluiſſe, & valuiſſe ingenio ad condenda Italica carmina, ut judicari ex iis facile poterit, quae praepoſuit orationi, quam commemoravimus de laudibus S. Catharinae Vaſtanenſis. In his occupationibus nunquam intermiſit ſtudia priſcarum rerum, & quoties Venetiis fuit, ſic utebatur Apoſtolo Zeno, ut hunc auctorem & moderatorem hujuſmodi ſtudiorum ſuorum eſſe praedicaret. Poſtquam vero uſus, auditio, lectio, litterae praeparaverant ipſum ad hoc doctrinae genus, quod ſubactum ingenium requirit, quo bonos foetus & grandes poſſit edere, non dubitavit in publicum prodire, edito Venetiis an. MDCCXLII. opere de antiquitatibus Cuprenſibus, quod ad Hannibalem Oliverium hominem iſta doctrina eruditiſſimum, inſtituit. Jamdiu fuit inter ſcriptores controverſia de ſitu veteris Cuprae Montanae, quam eruditiores eo in loco poſitam dixere, qui nunc *Ripa Tranſona* appellatur inter Firmum & Aſculum e regione Cuprae Maritimae celeberrimae antiquorum Picentum urbis. Ab

horum ſententia minime diſceſſit Paciaudius, quin immo motus Frontini auctoritate inter Colonias Romanorum ipſam adnumeravit, collegitque ea omnia monumenta, quae ad probandam illius nobilitatem, antiquitatesque illuſtrandas conducere poſſe videbantur. Verum haec illi propria fuiſſe videtur opinio, ut non duplicem Cupram, ſed unam eamdemque fuiſſe exiſtimaverit, velut in duas partes diviſam, quarum altera maritima, altera montana dicta ſit; ex quo evenit, ut plurima Cuprenſium monumenta extulerit, perinde ac ſi omnia ad unum populum unamque civitatem ſpectaſſent. Miror equidem hoc illi perſuaſum fuiſſe, cum Plinius & Ptolemaeus Cupram Montanam in mediterraneis Picentum ſic collocent, ut facile judicari poſſit multo plus, quam millia paſſuum V. diſtaſſe illam ab ora maritima. Id aliaque plurima optimo in lumine ceteros inter collocavit Maurus Sartius Camaldulenſis homo (1) qui tamen multas laudes tribuit

(1) *Ejus Diſſertatio, ſeu Epiſtola de Cupra Montana, deque Maſſatio oppido agri Aeſini extat in volum.* XXXIX. degli Opuſcoli del Callogerà.

Paciaudii diligentiae & ſubtilitati atque eruditioni, quas adhibuit tum in colligendis, tum in declarandis Cuprenſibus antiquitatibus. Haec homo ingenioſiſſimus auctoribus eruditiſſimis inductus arripuit, neque diſputandi cauſſa (diſcrepat enim plerumque ab aliorum ſententiis) ut magna pars, ſed deſiderio aliquid melius afferendi, non ſolum ſtudioſe, ſed etiam minute inquirit in ea, quae minus animadverſa fuerant, quod ad aliorum auctoritatem extenuandam, & ſuam confirmandum valebat. Vel ea, quae non meliora (quod de omnibus Paciaudii ſcriptis facile judicaveris) tibi videbuntur, condita jucundius exiſtimabis. Hac quidem diſſertatione ſuam notam fecit facultatem, ex eaque illud conſecutus eſt, ut facile diſcerneretur ab iis, qui orationis elegantia, & litterarum varietate minime utuntur. Quoniam vero antiquitatis ſtudia maxime tum vigebant Neapoli, & quod hujus loci & caeli natura aptiſſima erat illius valetudini, quae ſemper fuit tenuis ac ſaepe etiam aegra, vehementer concupivit in ipſa urbe ſedem ſtudiorum ſuorum collocare. Id facile obtinuit per Joſephum Spinellium Cardinalem

& Neapolitanorum Archiepiſcopum, cui ſatis erat cognitus ex iis ſcriptis, quae vulgaverat, & ex celebritate ſermonis hominum. Fecit vero ſapienter, quod hujus congreſſus, conſuetudinemque victus requiſiverit, motus admirabili fama doctrinae & virtutum incredibilium, quae ſpecie diſpares prudentia conjungebantur. Quid enim tam diſtans, quam a ſeveritate comitas? Quis tamen illo aut ſanctior eſt habitus, aut dulcior? Quid tam difficile, quam in ſacris adminiſtrandis, in moribus corrigendis, & in plurimorum controverſiis dijudicandis ab omnibus diligi? Conſequebatur tamen, ut eos ipſos, quos reprehendebat & contra quos aliquid ſtatuebat, aequos placatoſque dimitteret. Jam quantum illud erat, quod in maximis occupationibus ſuis nunquam intermitteret ſtudia doctrinae, ſemper aut legens aliquid, aut Paciaudium vocans ad ſcribendum! *Septem annorum ſpatio, quo apud te diverſor* (inquit ille in Praefatione libelli *de ſacris Balneis*) *mihi tam facilem te ipſum praebuiſti, ut omnem ſtudiorum meorum rationem exploratam perſpectamque habere volueris; ſaepe mecum de*

*his, quae tua est humanitas, ultro citroque verba serere, & quae aut typis parabam, aut in adversariis seponebam, emendare, vel tuis additis doctrinis augere.* Nactus igitur patronum & amicum qualem optabat, & locum omnibus copiis affluentem ad excolenda antiquitatis studia, sibi id omne suppeditari ajebat, in quo animus ejus libentissime conquiesceret. Conquirebat suavitates undique, aut vetera monumenta contemplans, aut assidens in bibliothecis, aut conferens sermones cum iis, qui excellere doctrina putabantur, aut degens in nobilissimorum hominum flore; idque efficiebat, ut cum gratiae caussa nihil faceret, omnia tamen essent grata, quae faciebat. Quaerebatur saepe ab ipso, cujus prudens sincerumque judicium, nihil ut posset nisi optimis rationibus comprobatum & elegans audire, omnes suspiciebant, quid sentiret de scriptis, quae tum multi ad explicandas priscas res vulgabant, sed ipse, cum serviebat veritati, nullum verbum insolens, nullum odiosum proferre audebat, & quod difficillimum est, consequebatur, ut cum exponeret quid sibi optimum videbatur, neminem lae-

deret. Inerat profecto natura philosophia in hujus viri mente quaedam, nec facile invenies cui aeque vivendi via considerata atque provisa fuerit. Ut laudes, quas de illo Neapolitani habebant, posteritati & absentibus propagarentur, aliquid priscorum monumentorum interpretandum suscipiebat, in quo esset subtilitati & novitati locus. *Nonne id agendum nobis est*, scribebat ad Joannem Rainaldum Carlium, *ut materiem subtrahamus iis, qui non philosophorum judicia, sed delirantium somnia venditant?* Cumque ei narraret esse quosdam, qui in hac inscriptione CRESTI GER Christiani aliquid contineri arbitrabantur, multis de caussis minime dubitare se ait, ab illa indicari hominem nomine Crestum, qui in domo Caesaris Geruli officium exequebatur. Hac de re tota confecit dissertationem, quam Angelus Calogeraus retulit in XXXXII. volumen opusculorum ad scientias & philologiam pertinentium. Horum similia mittebat ad Lamium & Gorium, & munera hujusmodi exornabat aliis monumentis, quibus utebatur rei probandae & locupletandae caussa, & elegantissimis verbis perpolita oratione. Ipsi

& vulgabant ſi quid perſcriberet de Herculanenſibus monumentis (1) quae tum detegebantur, & aegre ferre videbantur, ſi diutius ſiluiſſent muſae Paciaudii. Interim, dum ipſe ſtudioſiſſime res colligebat, quibus poſſet juvare ſe & ſuos, venit ad eum Hoſpitalii Marchio Gallorum ad Neapolitanorum Regem Legatus, rogavitque ne gravaretur exponere ſententiam ſuam de Mercurii ſtatua antiquo opere & ſummo artificio facta, quam per illos dies ipſe ſibi comparaverat. Nil maluit Paciaudius, quam tanti viri obſequi ſtudio, & cum libellum confeciſſet, judicium adhibuit non ſolum ut inveniret quid diceret, ſed etiam ut ſeligeret atque expenderet. Percurrit, quare Mercurius omnium artium inventor, viarum atque itinerum dux, ad pacem faciendam, ad negotia publica gerenda, ad placandos inferos, ad excolendos homines, ad mo-

(1) *Vide* Novelle letterarie pubblicate in Firenze an. 1748. & *vol.* XXXVIII. della Raccolta del Calogerà.

moderanda aſtra, ad quaeſtus pecuniae, mercaturaſque maximam vim habere diceretur, ſed praeſertim in eo conſtitit, ut rationem reddat, cur Numinis ſuperis & imis gratiſſimi ſignum teſtudinem in patera poſitam manu geſtet. Aliud nihil attulit, quod probabilius ſit, quam illud, quod ex Homero (niſi fortaſſe alius quaerendus ſit auctor hymnorum, qui illi tribuuntur) diſcimus. *Mercurius*, ait ille, *poſtquam Apollini furatus eſt boves, cum in antrum Cyllenii montis confugiſſet, ibi teſtudinem invenit. Hanc primum exentravit, deinde ſectos calamos per ſupinae teſtae oras trajecit, tum calamos corio bovis texit; demum ex duobus brachiis manubrium extendit, & duo illa brachia jugo conjunxit, a quo duxit ſeptem chordas per manubrium, & corium, quo calami & cavum teſtudinis tegebatur uſque ad umbilicum, qui erat ſupra fundum teſtae*. Tali modo cognito curvae lyrae inventore, facile fuit Paciaudio declarare quid ſignificat teſtudo in hoc aliiſque monumentis, quae enumerat, expreſſa. In extrema diſſertationis pagina de Pantheis Diis diſputat, quorum in numero Mercurium collo-

care minime dubitavit. Qui reprehendere solent antiquarios, quod saepe aut levia, aut a proposito aliena, aut non apta, aut ante pedes posita conquirunt, laudabunt Paciaudium, quod nunquam usus sit imprudenter eruditionis copia, & illa delegerit, in quibus maxima sunt argumentorum momenta. Ut in vita, sic in scriptione nihil est difficilius, quam quid deceat videre; nihilo tamen minus nunquam decori ignoratione peccasse Paciaudium dixeris; qui cum non minus fugiendam sibi esse existimaret negligentiam (aliter enim fuisset & in amicos, & in semetipsum, & in artem, quam profitebatur, inofficiosus) non recusabat quid de alienis operibus judicaret, dicere. Franciscus Victorius Eques, cum per illos dies dissertationem Romae vulgasset *de vetustate & forma monogrammatis sanctissimi nominis Jesu*, doctam illam quidem, ut assolebat, atque laboriosam, edidit cum ipsa quatuor numismata, in quibus se specimen quoddam ejusdem monogrammatis videre, quaeque ad Alexandrum Severum Caesarem pertinere putabat. De his habuit Paciaudius quid sentiret (& ut aperiret sententiam suam ro-

gavit illum quidem Victorius) non habuit autem quid amico assentiretur. Emisit itaque libellum, quo se aliquid melius allaturum, & si non quid esset, quid non esset saltem se probaturum sperabat. Etenim Gnosticis, magiae, & si quid est hujusmodi ineptiarum cultoribus (fuit enim tempus, quo superstitio fusa per gentes oppressit omnium ferme animos, atque hominum imbecillitatem occupavit) tribuit Paciaudius, quae Alexandro Severo mire convenire Victorius affirmaverat. Amuleta igitur esse illa numismata pluribus argumentis probavit, & ad amuleta commode referri docuit Alexandri Macedonis, Herculis & Minervae, asinae pullum lactantis, & scorpionis imagines, atque litteras in iisdem sculptas. Cum vero de aetate numismatum ambigi posset, pluribus conjecturis ducitur ad suspicandum a Juliano Apostata fuisse eadem cusa, qui quidem magnam tribuebat auctoritatem divinationi, atque adeo venerabatur Alexandrum Macedonem, ut illius animam se habere gloriaretur. Quae scripsit Paciaudius, quanquam magnas laudes tribuerit amico, durius tamen hic accepit, quam ipse

voluiſſet, & quam homines belli ſolent. Diſſertationem itaque apologeticam anno poſt Victorius Romae emiſit, qua ſuam ſe confirmaſſe ſententiam, & diluiſſe tum omnia, quae illi objecerat Paciaudius, tum illam de amuletis opinionem arbitratus eſt. De re dubia nos minime judicabimus. Illud tamen addemus unum, Victorium pro ſe multa habuiſſe doctorum hominum judicia ac teſtimonia, quibus ſi eſſet probatus, omnibus ſe eſſe probatum ſperare debere ajebat. Fecerunt vero uterque ſapientissime, quod poſt haec mutuis adeo certarunt officiis, ut nulla inter eos interceſſiſſe querimonia videretur. Poſtquam revocavit animum Paciaudius ab hac ſubtili diſputatione, coepit majora cogitare, & nihil dubitans quin praedicatio geſtorum Emanuelis Pinti Hieroſolymitani Ordinis Magni Magiſtri juſta & grata videretur (magnis enim ab illo affectus fuerat beneficiis, dum ſacras Melitae conciones habuit) illa numiſmatibus in aere inciſis exprimenda ſuſcepit. Omnino ſic habeto; quidquid arte, ingenio & notitia priſcarum rerum fieri potuit ad tot emblemata atque inſcriptiones in-

veniendas, id summo studio Paciaudium consecutum fuisse, & dum contemplamur concinne adeo expressam imaginem virtutum Pinti, & factorum illustrium, quae, illo duce & Magistro, Hierosolymitani milites gessere, illi gratulamur, quod talem praeconem invenerit. Fecit vero ipse humaniter, quod & sui & universi Ordinis nomine gratias Paciaudio honorificentissimis verbis egerit, & munera satis large miserit. Tum nemo non intellexit quam hic sapiens esset cognitor omnis antiquitatis, & quam scienter illa uteretur ad multa; qua propter minime arrogantiae crimen extimescebat, si se tenere omnia illa putabat, ex quibus ars & scientia efficitur. Illum cohortationes multorum stimulabant, ut in lucem proferret, quae inclusa sunt in Graecorum monumentis, iisque obsequi meditabatur. Sed Spinellius, cujus nutu & arbitrio studia sua moderabatur, illa potiora ducebat, quae ad antiquitates Christianas spectant, neque hospitem suum monere cessabat, ut ex iis laudem & gloriam maxime quaereret. Qui sunt ab his studiis alieni levia fortasse putabunt, quae de Capuanis car-

panis quibusdam disseruit, in illarum originem inquirens, & de veteri Christi Crucifixi signo, & antiquis Crucibus, quae Ravennae sunt, ad Antonium Franciscum Gorium scripsit. Sed juvat majorum nostrorum instituta, & quae ab ipsis ethnicis sumpserunt, ut religiosa facerent, investigare, quod ad pietatem & eruditionem colendam maxime conducit. Gorius vero cum de Crucibus scribendum suscepisset, & unum Paciaudium ex omnibus ad hujusmodi res explicandas maxime aptum cognosceret, ut omnino de Ravennatibus loqueretur, assecutus est. Constitit ille praesertim in signo omnium fortasse vetustissimo, quod habet Crucem ex ligno bifido & furcillato in modum litterae Y., atque hujuscemodi Cruci Christum Jesum suffixum fuisse, hoc aliisque monumentis comprobat. Mirari vero se ait Lipsium affirmasse, non satis dilucide veteres scriptores Crucis formam innuisse, cum Varro (de L. L. IV.) ubi de vallo, inquiat: *quod extrema bacilla furcillata figuram habeant litterae Y.* Verosimile autem videtur cum Judaei Servatorem nostrum probrosae morti dare vellent, usos furca, latronum sup-

plicio fuisse, idque sivisse Deum, ut comprobaretur vaticinium: *Filius hominis non habet ubi caput reclinet*. Ne sine corollario esset isthaec Diatribe sua, illa breviter complexus est explicationem aliorum monumentorum Ravennatium. Ajebat enim Gorius: *jam nostra culpa fuerit, si te, nisi omnia, quae percontati erimus, & quae tu observare potuisti, dum versabare in antiquissima urbe sacrarum concionum caussa, dimiserimus*. Pertinent illa ad musiva tessellataque opera Basilicae Ursinianae, ad anaglyphum, in quo Hercules, dum cervam aeripidem aureis cornibus instructam ac dormientem captat, repraesentatur, ad tres sepulcrales inscriptiones, ac demum ad gemmam ex veteri encausto bicolori manum referentem, quae auriculam summis digitis attrectat ac vellicat cum lemmate ΜΝΗΜΟΝΕΥΕΜΟΥ. Hoc aliisque hujusmodi ecphonematibus, ex sententia Paciaudii, mors adhortatur illum, qui gemmam gestasset, ut sui recordetur; curet se molliter, oblectet se voluptatibus, & ut Catullianis verbis dicam, vivat atque amet, nobis cum semel occidit brevis lux. Haec mo-

numenta a nemine, quod ſciam, edita fuerant, & hoc praeſertim propoſitum erat Paciaudio, ut ſcripta ſua non tam eruditione & elegantia, quam novitate ipſa, qua maxime delectamur, commendarentur. Ex his peregrinationibus, cum domum Cardinalis hoſpitis ſui revertebatur, ſecum ſemper aliquid antiquorum monumentorum afferebat, quo ſe & illum delectaret, tenens memoria praeclariſſimam Platonis ſententiam, qui eum eſſe ajebat honeſtiſſimum peregrinationis fructum, ſi quidpiam domum referas, in quo te deinde meditando ſcribendoque exerceas. Dum vero morem gerere Cardinalis ipſius voluntati adlaborabat in explicatione ſacrorum monumentorum, forte ad illius manus pervenit manu ſcriptus liber, qui continebat epigrammata de balneis prope Neapolim, incompta illa quidem & rudia, ſed quae multarum rerum notitiam, quas ſcire intererat, ſuppeditabant. Omnia diligentiſſime ſuo more perpendit, & cum editis contulit; haeſit vero praeſertim in eo, quod de Balneo Epiſcopi inſcribitur, deque ipſo libellum compoſuit. Non ſolum teſtimoniis, verum etiam picturis, quae

codicem ornant, probavit fuisse hoc in more positum Episcopis & Monachis, a quibus ad clerum universum transiit, ut statis anni temporibus religionis caussa balnea adirent, & dum inquirit quae quantaque haec essent Romae, Neapoli ac Ravennae, non ad baptismi, ut quidam censuerunt, sed ad lotionis usum destinata (nam Christiani aspersiones, lavationesque ab Ethnicis institutas vel ab ultimis temporibus retinuerunt) docetque qua potissimum aetate thermarum publicarum usus desiit, tum sacrae tum profanae antiquitatis se peritissimum ostendit. Extremo in libro quaedam tetigit de theca argentea antiqui operis ad orbem cereum sacrum, seu ut loquuntur, Agnum Dei custodiendum, cujus schemate operis frontem exornavit, eaque convenientia erant Benedicti XIV. sententiae, qui adversus Panvinium probavit, hujusmodi cerarum consecrandarum usum primis Christianae religionis saeculis invaluisse. Idcirco vero eas majores nostros gestasse putat Paciaudius, ut emendarent perversum morem ferendi obscoena phylacteria, de quo egerat in ea dissertatione, qua suam de amuletis opinio-

nem illum confirmaſſe diximus. Quando haec edidit Paciaudius adverſa admodum valetudine tenebatur Venetiis (eo enim venerat relaxationis ergo, quia triſtia acciderant Spinellio, qui Archiepiſcopatu Neapolitano ſe abdicare coactus fuit) atque id cauſſae fuiſſe dicit, cur opus non perpoliret, atque ea rerum copia ubertateque inſtrueret, quam nunc exigere ſolemus ab iis, qui antiquitatis ſtudia exercent. Ex quo factum eſt, ut cogitationem ſuſceperit de illo retexendo, quod & auctoritate ſummi Pontificis Benedicti XIV. quo teſte & laudatore ſtudiorum ſuorum merito gloriabatur, inductus arripuit. Atque in hoc novo opere, quod octo poſt annis quam prius ediderat, Romae vulgavit, ſibi caput illud viſum eſt, ut quaereret probaretque vel a primis Chriſtianae Reipublicae temporibus uſitata fuiſſe ſacra balnea, atque majorum morem illa frequentandi retinuiſſe conſequentium temporum Chriſtianos, ne Epiſcopis quidem exceptis, quod ut confirmaret novis teſtimoniis atque argumentis, fecit littarati cujusdam iniquitas, qui cum primum Paciaudii libellus eſt editus in vulgus, affirmavit rem

ab illo confictam fuisse ab Antistitum dignitate, gravitate atque sapientia abhorrentem. Verum cum omnes caerimoniae, quae ad religiosam munditiem obtinendam pertinent, habeant commune quoddam vinculum, & quasi cognatione quadam inter se contineantur, ejus oratio ad minores lotiones explicandas, quae a majoribus nostris sancte fuerant invectae, veluti sponte sua dilapsa est. Quo sane quibusdam conciliorum sanctionibus & priscis Ecclesiae ritibus non parum luminis attulit; utque affluentius undique hauriret argumenta, aliquot nobilissima Latinae, Graecaeque Ecclesiae monumenta, nondum antehac edita cum suis inscriptionibus atque emblematibus in lucem emisit. Postquam vero in desuetudinem abierunt balnea aliaeque lotiones, una apud Catholicos viguit aquae consecratae lustratio, quae cum in tantam haereticorum hujus nostrae aetatis invidiam, tantumque contemptum venerit, ut eos si audias, nihil sit magis insulsum magisque superstitiosum, Paciaudius a suscepta disputatione minime alienum putavit, si veterrimam probatissimamque caerimoniam ab impurissimis

obtrectatoribus vindicasset. Nec sane ambigi potest, id factum esse rite, quod a Patribus laudatur, minimeque eo nomine afficiendum, quo Ecclesiae hostes afficiunt, quos asperius, quam sui paterentur mores, Paciaudius insectatus est. Sed nobis non tam haec summa vis & contentio, quam ab eo extorsit Catholicae religionis studium, quam illa gravissimi sermonis lenitas perplacet, qua veritatis diligentes alloqui solebat. Quorum oculis dum subjecit orthographiam balnei Formosi S. P. ex codice Vaticano descriptam, & alia Christianae antiquitatis monumenta, de omnibus recto quodam sensu dijudicans, veniam petit, quod sibi in priori operis editione de Neapolitanae metropoleos ritibus differenti quaedam haud vero consentanea excidissent, qua errati confessione suum veritatis studium comprobavit. Nec Christiani modo, sed & Ethnici in re divina facienda pura utebantur aqua, ad quam rem puteos alios dedicatos, alios consecratos habebant, cujus argumenti explicationem jam praeoccupaverat Paciaudius, cum an. MDCCLVI. eodem Summo Pontifice Benedicto XIV. auctore, opus Romae

edidiſſet, quod inſcripſit *Puteus ſacer Bononienſis agri.* Ex hoc apparet Lucium Apuſulenum Lucii libertum in eo agri Bononienſis loco, qui nunc *Macaretolo*, vel *Maceretolo* dicitur, ſuo impendio lauretum ſeruiſſe, in quo pro Octavio Divi Filio, de Bononienſi colonia egregie merito ſacra fierent, quorum ipſe magiſter ac praeſes eſſet, & hac ipſa de cauſſa puteum illic juſſiſſe defodi, quem deinde marmoreo περιςομιω circumunivit; atque haec omnia Apollini, Genioque Auguſti, cui litabatur, ſacra devotaque eſſe voluiſſe. Sed antequam ſententiam ſuam exponeret Paciaudius, & monumentum & inſcriptionem in eo poſitam, cujus cauſſa ſuſceptus eſt labor, explicaret, haud pauca de puteis antiquorum ac praeſertim Graecorum, eorumque uſu, cum in aliis rebus, tum in divinis differit, qualis eſſet differentia dedicati & conſecrati putei aperit, & quaedam non communia de lucis ſacris, in quorum uno poſitus erat puteus Bononienſis, affert. Agenti de antiquis monumentis occurrunt in ſermone vario multa, quae fortaſſe iis, qui alieni ſunt a litteris aut inſulſa, aut inopportuna eſſe videbuntur; ſed

quia rei & verbi cujuslibet ratio reddenda est; ac saepe confutanda aliorum sententia (discrepant enim plerumque inter se antiquarii) non facile est invenire, qui paucis sit contentus, quique quod sciat ipse, non tradat libentissime alteri aut docendi, aut dedocendi caussa. Fortasse nisi Paciaudius tam multa, tamque erudita de sacro suo Bononiensi puteo (quando enim illi unquam ullus orationis vel eruditae, vel elegantis ornatus defuit?) litteris mandasset, ut sententiam suam plane confirmaret, ambigi posset, num praeferendus illi sit Jo. Chrysostomus Trombellius, qui aliam prorsus viam in declaranda hujus putei inscriptione inivit. Existimat enim hunc minime sacrum fuisse, sed ad usum peregrinorum factum, propterea quod putealis aqua sacris faciundis minime idonea illi videbatur. Praeterea non idem est de Genio Caesaris utriusque explicatoris judicium; nam quae noster ad Augustum, ille ad Neronem refert. Contristavit haec sententia Paciaudii Trombellium, & scio cum amicis ipsum conquestum fuisse, quanquam illius mores & vita eumdem facile convincere potuissent, non

contendendi, sed veri inveniendi studio veterem amicum ad disceptandum descendisse. Dum haec scribebat Paciaudius commorabatur Romae, cujus urbis domicilium, quod aptissimum erat humanitati & studiis suis, vel ab eo tempore delegerat, quo se disjungere a jucundissima Spinellii Cardinalis convictione coactus fuit. Habebat haec omnia abunde, suorum benevolentiam, potentiorum gratiam, instrumenta ad adipiscendam sapientiam, summum otium, quare magna in spe erat fore, ut per se quoque monumenta gloriae & laudis insignia, quae in Urbe terrarum domina veteres condi voluerunt, illustrarentur. Canem venaticum dixisses in conquirendis antiquitatis reliquiis, & dum versabatur cum iis, qui peritissimi esse existimabantur, facile intelligebat nihil esse quod magis expediat in hujusmodi studiis, quam quamdam societatem & communicationem judiciorum atque utilitatum. Porro cum scripta, quae, dum Romae fuit, emisit, cum iis conferimus, quae ante hoc tempus ediderat, maturitatem quamdam ipse consecutus fuisse nobis videtur. Jam sibi hanc vim imposuerat, ut saepe in publi-

cum prodiret iis ornatus atque inſtructus artibus, quae paſſim concelebrabantur. Neque illi ſatis erat litteris mandare, quod probari mediocriter eruditis poſſet; doctioribus placere & poſteritati ſervire volebat. Antequam Venetiis Romam veniret, cum complures dies commoratus fuiſſet Ravennae apud Jacobum Oddium Aemiliae Pro-Legatum, ſecumque detuliſſet ſchema veteris anaglyphi, in quo mulier viro, vel parenti jam jam morituro, arrepta ejus dextra, ſupremum dicit vale (qui mos ſaepe in Graecis, perraro in Romanis ſepulcris apparet) additis in ſuperiori parte binis porrectis manibus, vehementer rogatus eſt ab hoſpite ſuo, ne illius oratio ad hujus rei diſceptationem deeſſet. *Scribe non modo,* ajebat Oddius, *ſi quid ſcies, ſed etiam ſi quid ſuſpicabere*. Et primo quidem illi in mentem venit idcirco manus illas titulo fuiſſe adjectas, vel ut viatores, illis conſpectis, pacem mortuo adprecarentur, vel ut monerentur, heredem, qui aram ſepulcralem dedicarat, jugiter rogare, ut terra eſſet ſuper oſſa levis. Atque id ſuſpicatus erat, quod veteres manibus brachiiſque ad caelum pro-

ten-

tensis se Deos obtestari, eorumque opem prece supplici exorare significarent. Id etiam secum ipse cogitabat, num hae manus, quamvis sejunctae, indicarent connubium & fidem aeternam conjugum. Verum licet haec satis credibilia videri possent, quia tamen aliud invenit, in quo magis acquiesceret, visus est sibi certa aliqua in sententia consistere, postquam collatis inter se pluribus monumentis (quo quidem in toto hoc argumentorum genere nihil est meo judicio ad probandum accommodatius) docuit manus illas in tumulo Demetrii lamentationem lugubrem, fletumque moerentem indicare ob ejus vitae exitum celerem & intempestivum: soliti enim ethnici ob infortunia de Deorum providentia queri, & lamentis non modo, sed & diris ac imprecationibus saepe frenos dare, quod voce enunciare minime poterant, signis, ac praesertim elatis porrectisque in caelum manibus significabant. Quam sententiam ita confirmat Paciaudius, ut magnum numerum inscriptionum colligat, suppleat, interpretetur, & errores nonnullorum scriptorum, quibus illae caussam dederunt, corrigat. Sane quis est, quem non mo-

veat monumentis teſtata ac conſignata antiquitas? Quis non illi gratiam habebit, qui omnia ſua ſtudia, omneſque labores ſuos in iis inquirendis explicandiſque poſuit? Cui non jucunda ſolum, ſed etiam admirabilis minime videbitur ſapientia Paciaudii, qui contento curſu ex Latio in Graeciam, ex Republica Chriſtianorum ad Hebraeos tranſvolabat, ut noſceret qui ritus, qui mores, quae inſtituta fuerint hominum, ex quorum diſciplina conſuetudinibuſque non pauca ad nos uſque dimanarunt? Ut varia haec hominum genera ſimul conjugaret, anno poſt quam illa ediderat, libellum ſane aureolum *de Umbellae geſtatione* emiſit. Diſputat primo de feſtis Graecorum, ad quae umbella adhibebatur tanquam ſacra ſupellex, quod vel maxime in iis, quae Baccho dedicata erant, uſuveniſſe ex ipſis Graecorum libris confirmat. Huic tractationi quaedam adjecit de Feſto Tabernaculorum, in quo Liberi Patris caerimonias & umbellae uſum recentiores Judaeos impie retinuiſſe docet. Inquirit deinde quae fuerint Cereris atque Minervae ſacra Eleuſinia, Theſmophoria, Panathenaea, propterea quod in his

umbella religionis cauſſa deferebatur. Hanc indicium & inſigne dignitatis atque honoris fuiſſe apud Perſas, Graecos atque Romanos pluribus teſtimoniis evincit, ad quod dilatandum argumentum quoſdam etiam Conſtantinopolitanae aulae ritus, caerimonias atque officia recenſet. Quem uſum ex ipſa habuerint veteres in theatris, in deambulationibus, in peregrinationibus, in venationibus, atque in balneis, quanta eſſet Graecorum ſuperbia atque arrogantia in illa geſtanda, qui eſſent apud hos METOIKOI, apud Latinos Ancillae umbelliferae, quomodo ab Etruſcis ad hos, & ab his ad Chriſtianos umbellarum uſus dimanaverit, ſuo more & ſententiis copioſe, & verbis ornate diſputat Paciaudius, qui ne quid deeſſet libro, ex qua materia, quave forma ac figura illae conficerentur, & quam lauti eleganteſque & in luxum effuſi veteres eſſent huic etiam ſupellectili apparandae oſtendit. In extremo capite ea perſequitur de umbellis, de apallareis, deque flabellis, quae propria ſunt Chriſtianorum, eique laus tribuenda, quod undique conquiſierit monumenta ad res, de quibus agebat, pertinentia, quia in

iis maxima praesidia atque adjumenta inveniuntur ad origines declarandas, ad consuetudines defendendas, & ad hostes catholici nominis refutandos. Quapropter qui haec studia vituperant, haud sane intelligo quid laudandum putent. Horum cultor eximius Jo. de Vita Beneventanae Ecclesiae Canonicus, cum patriae suae antiquitates illustrandas suscepisset, a Paciaudio petiit, ut toreuma quoddam interpretaretur, & ex hac interpretatione libellum conficeret, quo *Thesaurum* suum *antiquitatum Beneventanarum* (sic enim opus, in quo mirabilis est copia eruditionis, inscripsit) ornaret. Dicto amicissimi viri lubentissime atque impigre ille paruit, & quamvis deesset monumento inscriptio, quae vel injuria temporum obliterata erat, vel exsecta ea aetate, qua gentes natione barbarae litteris crudele bellum intulerant, ex modio tamen, quem figura affabre sculpta manu tenet, certo conjicere se posse putavit, anaglyptum Beneventanum mensorem frumentarium referre. Nemo sane ignorat usitatum id ac in more positum fuisse apud veteres, ut in sepulcralibus anaglyptis ea insculperentur symbo-

la, quae de arte commonefacerent, quam mortuus aliquando factitarat, five illa liberalis fuerit, five mechanica & fervilis, quapropter facile erat de hominis officio ex modio judicium facere. Hoc cognito, inquirendum erat modii genus, quem Italicum, feu Romanum effe multis argumentis ad credendum ducitur Paciaudius. Poft id de modii publici frumentarii capacitate & pondere differit, & poftquam nonnulla etiam tetigit de mulctra, de menfore oleario & vinario, ut egerat in prima ingreffione de menforibus operum publicorum, Domus Auguftae in utroque Imperio, Cereris Auguftae, agrariis, riparienfibus, atque machinariis, illa diligentiffime perfequitur, quae pertinent ad declarandam menforum frumentariorum conditionem, varietatem, domicilium, religionem, immunitates atque actiones, quod in hac omni difputatione fibi praefertim propofuerat. Poftremo fermonem convertit ad primaevos Chriftianos, ut explicet qua de cauffa ii fuis in monumentis menforis, modii & frumenti fymbola exprefferint; quae, aliaque hujufmodi fapientiae pleniffima dum intuebatur, admiratione & jucunditate

ſuaviſſima ſe compleri dicebat, quod non in eorum modo ſententiis, ſed etiam in nutibus & ſignis ſaluberrima vivendi praecepta continerentur. Quid ſane exploratius eſſe poterat, quam illius animus in Chriſtianam Rempublicam ac religioſa inſtituta? quare agebat gratias fortunae conſtantiaeque ſuae, quod illi praeſertim ſtudia ſua conſecraſſet. Magnum tum erat quod ſuſceperat, difficile quod pollicebatur, ſe non communia & a paucis animadverſa dicturum de S. Joannis Baptiſtae cultu. Opus inſcripſit: *Antiquitates Chriſtianae*, atque ita illud architectatus eſt, ut vel iis perplaceret, quibus odioſae ſunt caerimoniae religioneſque in ſanctos homines. De hoc quidem opere neſcio quemadmodum exponam; adeo ſunt multa, quae incredibili labore ac diligentia ex abditioribus ſacrae antiquitatis penetralibus Auctor in lucem protulit ad declarandam majorum noſtrorum erga Chriſti Praecurſorem pietatem. Templa, baptiſteria, muſiva, diptyca, picturas, anaglypha, ſigna, inſcriptiones, lipſana, numiſmata, dies feſtos, ritus vetuſtiſſimos, Eccleſiae preces ſupplicationeſque, hymnos ac laudationes, omnia de-

nique ſacrae vetuſtatis monumenta inquirit, ut praeclarum inde munus, atque inſtrumentum ad cauſſae ſuae defenſionem atque operis ipſius ornamentum deferat. His accedunt non pauca eaque eximia monumenta, quae ipſe tum primum in aſpectum lucemque protulit, quaeque Chriſtianos ritus & veterem liturgiam maxime illuſtrant, & erroris atque impietatis illos convincunt, qui ſacrarum imaginum cultum irridere ſolent. Qui ajunt irritari hos non oportere, ignari ſunt veteris diſciplinae, atque peregrini & hoſpites in Chriſtiana Republica. Opus praeſtantiſſimum dedicavit Paciaudius magno harum rerum aeſtimatori Benedicto XIV. tum ſui, tum Hieroſolymitanorum Equitum nomine. Nam an. MDCCLV. ante quam illud vulgaret, factus fuerat illorum Ordinis hiſtoricus, quod munus ne fruſtra aſſignatum ſibi fuiſſe oſtenderet, omnes continuo cogitationes ſuas ad opus, de quo diximus, convertit. Beatiſſimum enim Chriſti Praecurſorem idem ille Ordo velut praeſtantiſſimum patronum ac ſoſpitatorem obſervat & colit. In quo cum videret fuiſſe hoc eidem peculiare, ut dum ſacra peragerentur, ritus quidam

ſingulares, & multis in rebus ab uſitata nunc conſuetudine remoti diligentiſſime cuſtodirentur, de illius liturgia, quaſi auctarii loco, cenſuit quoque ſibi eſſe diſputandum. Nec ſane pauca notatu digna ei ſuppeditarunt vetera kalendaria, ſacramentaria, omneſque libri rituales, quos qui conſulere praetermittunt, nae illos in maximarum rerum ignoratione verſari neceſſe eſt. Egregie cordatus homo Summus Pontifex Benedictus nunquam non retulit gratiam Paciaudio pro tanto munere, & gratulatus eſt Magno Magiſtro, quod talem delegiſſet hiſtoricum, qui nobiliſſimorum militum gloriam eſſet aequaturus. Nam magna & fortia non modo facere, ſed etiam ſcribere praeclarum eſt. Sed antequam de ejus hiſtoricis ſcriptis dicamus, rerum & temporum ordo poſtulat, ut reliqua perſequamur, quibus priſcas res, quae in diuturna obſcuritate latuerant, ſic aperuit, ut eas cernere oculis videretur. An. MDCCLVI. commentariolum emiſit de *Athletarum* Κυβιστησει *in palaeſtra Graecorum.* Exaravit hoc rogatu Cayluſii Comitis, & exhortatione Jo. Jacobi Barthelemiei, qui tum cum ipſo ruſticabatur in Tuſculano apud Comitem

Stainvilleum, Galliarum Regis ad Romanum Pontificem Legatum. Exarandi autem caussam dedit exquisiti operis sigillum ex aere solido musaei Contucciani, exhibens imaginem Graeci Athletae Κυβιστηρος, qui demisso in terram capite, plantas caelo obvertit, totoque incumbit cernuus armo. Quae de saltatione, ac praesertim cernuatorum, seu cubistarum, seu petauristarum a Graecis, vel ab Homericis usitata temporibus dispersa erant, recta ratione & distributione sub uno adspectu posuit Paciaudius, & multa scriptorum loca aut non bene a ceteris interpretibus explicata, aut non satis animadversa callide & perite notavit, qua re fecit, ut Caylusius (qui quantusque judex!) mirificum illum esse conjectorem atque interpretem omnis antiquitatis pronuntiaverit. Neque veritus est, ne judicaretur dixisse longius, quam res postulabat. Nam qui de orchestra scripsere, cubisticam saltationem aut leviter perstrinxerant, aut de illa indistincte egerant ac perturbate. Qui vero putant cunctos Graecos pancratiastas exuere consuevisse omnem modestiam in eorum exercitationibus, merito a Paciaudio arguuntur, qui non ex hoc

modo sigillo, sed & ex aliis monumentis conficit, diu Graecorum morem tantam habuisse a vetere disciplina verecundiam, ut in ludos sine subligaculo prodiret nemo. Profecto Paciaudius nec doctiores, nec officiosiores facile delegisset Caylusio & Bartelemieio, quibuscum studia sua communicaret, quorum commendatione, seu potius testimonio factum est, ut ipse in Regiam Parisiensem Academiam inscriptionum & humaniorum litterarum, illo ipso anno, cooptaretur. Hoc nihil gratius illi accidere potuit. Etenim de se praedicari & nominari volebat, quod laborum suorum fructum amplissimum esse rebatur. Trahimur enim omnes laudis studio, & vel optimi gloria ducuntur, cui ut serviret plurima eodem tempore volvebat animo, quibus illustraret obscuriora, quae in priscis Graecorum Romanorumque monumentis invenerat. Interea animadversiones philologicas in numos Consulares IIIViri Marci Antonii protulit in lucem, quibus obtinuit, ut aliquid certi constitui posset de illius Reipublicae & bonorum pestis legionibus, nonnullisque ejusdem expeditionibus ac gestis, quae obscure & ambigue, aut saltem

inconstanter ab historicis traduntur. Statuit primo Triumviris Rempublicam gerentibus varium minimeque constantem in castris Romanorum pro Imperatorum arbitratu susceptique belli opportunitate fuisse legionum numerum; has supra XXX. ab Antonio fuisse conscriptas; Trajanum legionem tricesimam neutiquam instituisse, Romanaeque militiae primum adjunxisse, sed extinctam abrogatamque, occasione belli Dacici, renovasse; varia uni eidemque legioni adhaesisse nomina, prout rerum conditio ferebat; ac demum monumenta legionum tricesimae & ultra in Donii Collectaneis, quadragesimae inter Fabretti domesticas inscriptiones, & alia hujusmodi tanquam dubia incertaeque fidei immerito a nonnullis traduci. At quia non minus navalibus, quam pedestribus pugnis famam & imperium quaesivit M. Antonius, & varia navium forma in illius numis apparet, de navium bellicarum structura ita disseruit Paciaudius, ut multa, quae in disceptationem quaestionemque vocabantur ab eruditissimis viris, se certius explanaturum professus sit. Nam etsi ex Antonii ipsius numis, aliisque com-

pluribus conjectare fas sit, triremes (& de triremibus praesertim quaeri solet) actas fuisse remigibus a prora ad puppim aeque procurrentibus; quia tamen alii occurrunt numi, in quibus remi a thalamo ad tranum ad diversam altitudinem quasique per gradus protensi visuntur, ut clare quavis in trireme appareat fuisse nautas imos, medios, summos, quorum alii longioribus, alii brevioribus navem propellebant remis, idque mirifice confirmant alia antiquissima monumenta, & pictura exquisitissimi operis inter rudera Palatini montis detecta, nec non veterum scriptorum loca plura, tantum his omnibus tribuit Paciaudius, ut nihil habuerit firmius quod teneret, quam quod illa prodebant. Certius etiam ex aliis numis conjecit quae fuerint dignitates, quas M. Antonius in Republica consecutus est, & dum suppositititios ac dubios a genuinis distinguit, & multorum scriptorum errores corrigit, & artificum fraudes detegit, & quaedam praestantiora numismata nunquam antehac vulgata, quae habuit ab amicissimo viro Antonio Savornianio Veneto Patricio explicat, se rei numismaticae peritissimum ostendit. Est in

extremo libro explicatio tabulae anaglyptae Peloponnesiacae, quae quod Medicum sellularium repraesentet, occasionem obtulit Paciaudio de veterum medicorum conditione, de eorum veste, sella & hypopodio, de honoribus, quibus illustriores saluberrimae artis cultores affecti fuerunt, & de veterinariae peritis scriptoribus disputandi. Quid rei, inquies, inter M. Antonium, & medicum sedentem in taberna, abaco, ferramentis chirurgicis, & ministro πημενταρίῳ instructa, ad quam nobilis mulier valetudinis caussa equo advecta venit? Satis consonum putavit Paciaudius, cum ad Franciscum Roncallium multis litteris, sed praesertim medicina doctissimum dissertationes suas philologicas instituisset, si de veterum medicina quaedam haud communia dixisset, quod donum & amico dignum, & gratum omnibus iis fuit, qui priscarum rerum notitia delectabantur. Laudarunt praesertim Paciaudii opus Scriptores Ephemeridum Lipsiensium (1)

(1) Vide Acta Eruditorum an. 1758. a pag. 385. ad pag. 397.

quanquam ab eo dissentire videantur, qui retulit ad Aeneam atque Didonem veterem, de qua diximus, picturam, & factam a Lydio putavit. In illa enim potius Annam sororem expressam a Marco Ludio fuisse multis argumentis probant, & ita disputant de medicorum nobilitate, ut suffragari videantur Heineccio, qui ad eos non adduci aegros, sed ipsos per domos cursare, contra ac contendebat Paciaudius, pluribus docuerat (1). Ceterum de universo opere sic judicant, ut ex eo apparere affirment, quanta sit Auctoris modestia atque humanitas, dum ceteros confutat, quantum ingenium, quanta eruditio, dum suas proponit sententias, quam demum ille *dignus Italia esset*, quam dixerant, *litterarum sedem, eloquentiae domicilium, & praestantissimorum ingeniorum seminarium quoddam*. Addunt & illud, ex hoc uno opere intelligi posse, quantis illum oporteat esse instructum praesidiis ingenii, doctrinae, artium, studii,

(1) Antiquit. Rom. lib. I. Tit. XXV. §. XIX.

laboris exercitationisque, qui ad explicandas antiquitatis reliquias aggreditur. His praeconiis alacrior factus Paciaudius cum Musis, id est cum politiore doctrina omnino se commercium habere velle deliberavit; quapropter libentissime omnem captabat occasionem gratificandi amicis ab eo aut postulantibus, aut exigentibus veterum monumentorum explicationem. Cum autem in omnibus illius scriptis de prisca vetustate mirifice eniteat ingenii magnitudo & acumen, bene & sapienter adhibita ratio, atque eruditio, veri inveniendi cupiditas, prudens sincerumque judicium, oratio plena nervorum atque elegantiae, atque ad persuadendum non modo, sed etiam ad delectandum accommodata, haec in primis eminent in opere, quod inscripsit, *monumenta Peloponnesia commentariis explicata*, ediditque Romae an. MDCCLXI. quo sane effecit, ut nemo antiquariorum, qui peritissimi putabantur, illi anteponeretur. Erat hujusmodi monumentorum ingens copia apud Bernardum Nanium Senatorem Venetum omnibus rebus ornatissimum, sic ut omnes ii, quos haec studia delectabant, cum Venetias accederent, illa visere vellent,

judicarentque domum non domino magis, quam civitati ornamento esse. Quaedam etiam illorum viri eruditione praestantes explicaverant, sed cum ad vetera magnis sumptibus collecta aut per ipsum, aut per majores illius non mediocris postremis hisce temporibus facta fuisset accessio opera praesertim Jacobi Fratris Venetorum classis Praefecti, vehementissime Bernardus rogavit Paciaudium, ut suo more docte & erudite aut de omnibus, quae ornabant musaeum suum, aut saltem de nobilioribus e Peloponneso vicinisque insulis illuc advectis dissereret. Laetatus ille mirifice, sibique gratulatus est oblatam occasionem fuisse & tanti viri voluntati & suis studiis satis faciendi, & ut esset alacrior ad scribendum, fecit monumentorum ipsorum praestantia, in quibus plurima continentur, quae pertinent ad leges, mores, religionem, magistratus, artesque, quibus Graeci prae ceteris populis inclaruerunt. Duo autem sunt monumentorum genera, quae his commentariis concluduntur, alia quae scripta, alia quae figurata appellantur. Prioris quidem generis omnia quinque & quadraginta late copioseque explicavit Paciau-

ciaudius, sicque ordinavit, ut quae se se, ut ita dicam, mutuis officiis ad verum probandum adjuvarent, conjuncta & sociata essent. Quoniam vero multa erant obscura & ambigua, quoties de iis celebriorum scriptorum sententias attulit, nunquam non interposuit judicium suum; sed nihil inconsulte ac temere judicat, & dum ea dicit, quae probabilitate aliqua ejus animum percusserunt, nescias profecto utrum solertiam ejus magis admirere, an verecundiam. Illa, quae habebant facillimam cognitionem, cum de statuis & anaglyptis disseruit, praetermisit. Nolebat enim communia & pervagata, quae fastidium facile pariunt, sed nova & recondita, atque ex interioribus litteris, & praesertim Graecis petita scripto mandare. Neque minus illud vitium fugit, ut incognita pro cognitis haberet, & levibus conjecturis assentiretur, eaque propter nihil dixit de luxatis & hiulcis quibusdam fragmentis, ex quibus aliquid certi, aut probabilis exprimi posse desperabat. Quod a Pindaro dictum accepimus, operis fontem & ingressionem splendidam & magnificam esse oportere, id Paciaudius in suis commentariis edendis praesti-

ſtitit. Orditur enim ab epigrammate diffractae columnae inſcripto, ex quo novum Dianae Κελκαιας agnomen, formam ſtructuramque horologii (donarii genus, de quo cetera marmora ſilent) & novum Υποδιακονυσης officium diſcimus. Ut ſuam de horologiis diſſertationem illuſtriorem redderet ex Herculanenſibus & Antiatibus monumentis bina quaeſivit & explicavit, quae reprehenſionibus cauſſam dederunt. Objurgatio Neapolitanorum multum habuit acerbitatis; quae vero attulit Winkelmanius (1) ut probaret non ad Fortunam ac ſortes Antiates, ſed ad Oreſtis judicium ab Areopago pronuntiatum pertinere horologium, & quidquid exprimitur in nobiliſſimo monumento Antii reperto, quod a Corſiniis poſſidetur, plena ſunt officii ac moderationis, ut non cum homine, cujus opus in caelum extulit, ſed cum cauſſa diſſidere videatur. Quia mos erat Paciaudio undique arceſſere orna-

(1) *Vide ejus opus, quod inſcribitur*; Monumenti antichi inediti, pag. 203.

menta ſcriptorum ſuorum, conjunxit cum diſſertatione de horologiis explicationem cujuſdam anemoſcopii recentiſſime in agro Romano inventi, quod occaſionem illi dedit omnem pene veterum Coſmographiae doctrinam exponendi. Lapis ſane pretioſiſſimus non modo XII. ventorum nomina aptis intervallis diſtincta, ſed & meridianum, aequatorem, utrumque tropicum atque binos polares circulos exhibet, ut exinde accuratum planiſphaerium cum anemometro copuletur. Artifex illius fuiſſe dicitur Eutropius, nec levi conjectura ducitur Paciaudius ad ſuſpicandum, haud diſtinguendum illum eſſe ab hiſtorico, quem etiam naturae ſcientia claruiſſe ſcimus. Ab his ad legem ſacratam Ithacenſium tranſit, quae ita deſcribitur, ut marmor non modo populi illius religionem prodat, ſed & ſacra Dianae praedia, agros decumanos, frugum vectigalia templo impartienda commemoret, ac diras poenaſque denuntiet poſſeſſori, aut conductori indictas, qui conventum legemque ſancitam violaſſet; quae quamvis in antiquorum libris disjuncta diſperſaque reperiantur, in hoc tamen Ithacenſium conſulto col-

lecta conceptisque verbis expressa leguntur. Hinc seges ac materia Paciaudio ad explicanda multa, quae sine eruditione Graeca intelligi non possunt, ut non hominem audias paucis & vulgaribus litteris ad rei antiquariae scientiam, sed multis & interioribus eruditum, qui etiam, adhibita differendi elegantia, cum opus est, ratione & via philosophatur. Ineptus sane judicarer, si omnia singillatim recensere vellem monumenta, quae in hoc opere a Paciaudio & diligentissime & docte explicantur. Is sane multum Graecam historiam Graecorumque instituta, munera, religionem, mores atque artes illustravit, effecitque, ut illos aut inscitiae, aut temeritatis suae poenituerit, qui haec studia sicuti levia contemnere videntur. Nanius ipse, qui sane oculos eruditos habebat, multum per ipsum additum fuisse ornamenti ad musaeum suum judicavit, quapropter ab eodem, tanquam ab artifice summo postulare non destitit, ut quoniam tantum habebat otii, quantum jam diu non contigerat, & nova interim ex Peloponneso Venetias advecta fuerant monumenta, non gravaretur exaedificare id opus, quod instituerat. Id se

praestiturum spopondit Paciaudius, quod ex his studiis maximus sibi fructus esset & jucunditas, quodque semel iterumque factum promissum solvere exoptabat de Peloponnesiorum monumentorum scriptura separatim & copiose differendi, ex qua cum de varia ipsorum monumentorum aetate, tum de multiplici Graecorum paleographia aestimare liceret. Haec tamen neutiquam praestitit non timiditate & ignavia, sed quia necessitas quaedam illi imposita fuit omne suum tempus omniaque studia sua ad alienum arbitrium consumendi. Vivebat, ut supra commemoravimus, suavissime Romae, quod erat apud multos & Cardinales, & Regum Principumque Legatos propter opinionem doctrinae & integritatis honoratus, quod secundum dignitatis gradum a Teatinis suis an. MDCCLIII. (Procuratorem Generalem vocant) obtinuerat, & quod non solum qui erant eruditi, sed etiam qui esse simulabant, ejus jucundissimam consuetudinem requirerent. Sed quia omnes sapientes feliciter fortunateque vivunt, dum consulant studiis suis & aliorum utilitati, oblatum a Philippo Borbonio Parmensium

& Placentinorum Duce munus, ut praeesset bibliothecae, de qua comparanda cogitabat, & operibus, quae fiebant ad detegenda vetera monumenta in Placentinis montibus, ubi Velleja fuerat, facile suscepit. Verum antequam illud obiret, negare haud potuit Friderico Marcello de Lantibus Cardinali, quin comitaretur magnae spei adolescentem Aemilium de Lantibus, dum is dignitatis insignia deferebat Choiseullio & Rhoanio Gallorum nobilissimis, quos Clemens XIII. Novembri an. MDCCLXI. in Cardinalium collegium adlegerat. Quod Gallis Paciaudius erat notissimus, magnis ab iis honoribus affectus fuit; eorum litterarios coetus frequentavit, & illustriorum benevolentiam sibi conciliavit. Invisit & Latharingiam, ubi a Stanislao Rege humanissime acceptus fuit; & cum rediens ad Italos suos transiret Vesontium, cum magna significatione voluntatis collegarum erga se in illius urbis Academiam cooptatus fuit. Tandem exeunte an. MDCCLXII. Parmae consedit, ut ad omnia, quae vellent Princeps & omnium illius consiliorum hortator & auctor Fellini Marchio, praesto esset. Paucorum

annorum ſpatio (erat enim Fellinius in luxum effuſus, ut nil niſi magnificum illum delectaret) hujuſmodi inſtruxit Paciaudius bibliothecam, quae elegantia omnes Italicas ſuperaret, perpaucis copia & raritate librorum inferior eſſet. Neque illam ſolum indicibus locupletavit, ſed & de rarioribus libris, & de illuſtrioribus, aut non admodum notis ſcriptoribus ea litteris mandavit, quae non facile potuiſſet, niſi fuiſſet omnibus iis artibus, quae ſunt libero homine dignae, perpolitus. In hoc ſcriptorum genere admirabilis omnino ejus ſapientia videri debet, eaque conjici poteſt, ex iis, quae ipſe de praeclariſſimo Alcorani codice an. MDCCLXXII. vulgavit, & hoc ipſo anno, tu Bodoni elegantiſſime, & ſcriptorum Paciaudii cuſtos diligentiſſime, de eroticis ſcriptoribus ex hoc veluti theſauro ſumpta emiſiſti, ut tuam Longi editionem exornares. Neque minus Vellejatibus ſatisfecit. Scripſit enim de iis copioſe, utens Gallorum lingua, notavitque ubi fuerit eorum urbs, a quo quibuſque temporibus orta, quos honores acceperit, quos magiſtratus habuerit, quae bella geſſerit, quas leges ſanxerit, quas

passa fuerit vices, & quae ad nos usque illius pervenerint monumenta. Haec non solum ordine, sed etiam momento quodam & judicio dispofuit, ut ex quibusdam capitibus recte explicatis ipsius urbis historia cognosci posset. Dissertationem ad Caylusium Comitem misit; sed quae integra referri debebat in Parisiensis Academiae Acta, a scriptoribus quibusdam Ephemeridum mutila adeo ac deformata vulgata fuit, ut Auctor vix illam agnosceret, & pene se frustra laborem in illa contexenda consumpsisse judicaverit. Sed alia etiam majora fuerunt, quae curare debuit jussu Parmensium Ducis. Pulsis enim e suo regno Jesuitis, qui scholas in ipso habebant, sic institutioni adolescentium consulendum putavit', ut praeterita tempora minime recordarentur. Instituit & in ipsa urbe Parma publicum Gymnasium, & harum omnium rerum curam & studiorum Praefecturam Paciaudio commisit. Porro ipse quidem factus esse videbatur ad hoc munus, quod & de hominibus, & de doctrinis omnibus rectissime judicabat. Plura ipsius Ducis nomine litteris mandavit, cum omnia ad certam rationis normam essent dirigenda.

Invitavit homines doctrina praestantes ad publice tradendas disciplinas, & ne ullum ipsi urbi deesset ornamentum, te, immortalis Bodoni, Roma evocavit, ut in eadem omnium nobilissimum typographium institueres, cujus memoria manebit, dum honos habebitur Graecis & Latinis litteris. Atque hae non modo, sed & Hebraicae, philosophia, mathesis, medicina, anatomia, omnisque res physica ita per summos viros excolebantur Parmae, ut in ea musae omnes sedem collocasse viderentur. Vel ipsa spectacula plena erant elegantiae ac sumptus, & siquid erat, quod ad memoriam posteritatis propagandum esset, aderat statim Paciaudius aut architectus operis, aut inscriptionum auctor. Tali modo cum omnium oculi in eum essent conjecti, & bene de nomine & dignitate sui Principis meritus esse judicaretur, quia tamen, mortuo Philippo Duce, adversa Fellini Marchioni acciderunt, quorum caussa cedere iis locis coactus fuit, in quae non modo auctoritatem, sed pene imperium tenuerat, particeps illius calamitatum Paciaudius fuit, quasi consiliorum quoque ejusdem particeps fuisset. Sed quam-

vis Fellinio omnia ſua ſtudia atque officia pro ſua neceſſitudine & debuiſſe confiteretur, & praeſtitiſſe arbitraretur, quia tamen nihil erat, de quo merito coargui poſſet (fuit enim ſemper in omni actione & cautus, & prudens, & providus) magna in ſpe erat non diuturnam fore rerum adverſarum perpeſſionem ea in urbe, cui tot pepererat ornamenta, & in qua dominabatur Princeps, cujus omnes ſuſpiciebant religionem atque aequitatem. Et hic quidem ubi agnovit Paciaudii innocentiam, & ubi ejus inimicorum, qui tanto viro deeſſe minime poterant, impetus reſederunt, revocavit ipſum ad ſuum munus penſumque, a quo paucos tantummodo menſes abſuit, & ad quod libentiſſime rediit, quamvis in otio & in litteris vivens apud Teatinos ſuos, remotus ab oculis populi ſe beatum fore ſperabat. Publicum enim eſſe oportebat ſuae fidei & innocentiae teſtimonium, ut ab ſe ſe omnem ſuſpicionem propulſaret. Mirabile vero fuit quomodo Chriſtianus & religioſus homo adverſam fortunam tulerit: magna enim eſt vis conſcientiae, ut nihil timeant & doleant illi, qui ſibi nullius culpae conſcii ſunt.

Post haec excitatur iterum, si non acerbum & apertum odium, attamen aut invidiae, aut odii non dissimilis offensio, qua de caussa Paciaudius, qui tranquillitatem maxime expetebat, a publicis muneribus se removere, ad otiumque perfugere deliberavit. Aegre id obtinuit a Ferdinando Borbonio; hic tamen coactus ab se dimittere carissimum hominem, ultro pollicitus est ei omnia, quoties redire Parmam vellet. Ut vero rediret triennio post quam illa acciderant, & ipse jucundissime vivebat Augustae Taurinorum in sinu & complexu suorum, vim quodammodo ei intulit, cui idcirco cessit Paciaudius, ut ne quas inimicitias residere in se, ejusque benevolentiae ac fidei minus confidere arbitraretur. Tum in vocibus invidorum resonare coepit quiddam moderatius atque humanius, & dum Paciaudius eximium ac singulare suum studium Ferdinando Duci & litteris praestabat, illi plaudere cogebantur vel ii, qui paullo ante fuerant inimici. Cum porro ipse pergeret ad ea solatia, quae non modo sedatis molestiis jucunda, sed etiam haerentibus salutaria ipsi fuerunt, inchoatum antea opus de historia

Magnorum Magiſtrorum Melitenſis Ordinis ad tria volumina perduxit, vulgavitque Parmae an. MDCCLXXX. Veſtibulum & aditum ad illud fecit illuſtrem. Nam ea de ratione conſcribendae hiſtoriae praefatus eſt, quae illum in dicendo elegantem, in exiſtimando admodum prudentem, & artis, quam tum primum profitebatur, peritiſſimum declarant. Cum vero hiſtoriam ſuam ab Ordinis ortu repetat, ab iis ſcilicet temporibus, quibus capta Hieroſolyma a Goffredo Buliono fuit, decem Magnorum Magiſtrorum vitas ſic explicat, ut iis omnem rerum memoriam, quae, ipſis Familiam gubernantibus, acciderunt, breviter, & ut mihi quidem viſum eſt, perdiligenter complexus ſit. Sed quid, inquies, poſtquam Melitenſium equitum res ab aliis hiſtoricis litteris mandatae fuerunt, habet opus iſtud novi, & quod uſui eſſe poſſit? Illud vero & nova quidem multa, & eam utilitatem, quam requirebat Paciaudius, ut, explicatis ordinibus temporum, uno in conſpectu viderent Lectores & quae ipſi & prudenter & pie & fortiter geſſerunt, ut Chriſtianorum gloria propagaretur, & qui eſſent mores, conſuetudines,

instituta et leges tenebricosorum temporum, et per quos gradus res Melitensium, seu Hierosolymariorum equitum creverit, et ad eam, in qua nunc est, amplitudinem pervenerit. Ea propter non modo historici, sed et politici ac philosophi saepe partes agit, judicat sapienter de iis, quae ceteri scriptores tradiderunt, et ut diligentissimus omnis antiquitatis investigator cognosceretur, signa, diplomata, ceterasque hujusmodi annosas chartas explicat, interpretatur, omniaque optimo in lumine collocat. Historiam perduxit ad exitum usque saeculi XII., et ut illa ornatior esset, effinxit numismata et inscriptiones, quas maxime convenire Magnis, de quibus scripsit, Magistris rebusque ab iis gestis putavit. Et in hujusmodi fictionibus, quarum exemplum primi Galli dederunt, erat ille quidem elegans, felix, copiosus, cujus laudis magnum quidem extabit documentum, si a te, Bodoni, proferetur, ut spero, in lucem *manuale* tuum *typographicum* Russorum Reginae dicatum, cujus multa praeclara gesta, de quibus nulla unquam silebit aetas, ita numismatibus ipse expressit, ut nihil excogitari potuerit elegantius. Vellem e-

quidem, ut a te quoque ederentur tot aliae inſcriptiones Latinae, quibus ille aut munera mittere ſolebat amicis, aut mortuos laudare, aut maritalia conjugia fauſta precari, aut vota ſolvere, aut poſteris memoriam prodere earum rerum, quas in bonum publicum Principes contulere, aut amicorum ipſorum cauſſa ludere. In his enim omnibus non adumbratam, ſed expreſſam antiquae elegantiae ac feſtivitatis imaginem licet intueri. Quid venuſtius, ut unam exempli cauſſa ponamus, illo emortuali canis elogio, quod unum ſatis eſſet ad convincendos erroris illos, qui contendunt Latinam linguam minime aptam eſſe ad exprimendas cum dignitate res ab antiquorum conſuetudine remotas?

*Melampo . actaeonis . & lyciſcae . filio . cani venatico . ſtirpe . cenomano . omnium . quos tulit . gallia . tranſpadana . praeſtantiſſimo . cui . natura . ſic . praevalidos . tribuit . lacertos . ars . vero . & inſtitutio . tantam . ſagacitatem . fidemque . ut . capreolos . damasque . oculis . emissiciis . exploratas . per . ſaltus . et . dumeta . pernix . inſequeretur .*

*fluenta . quae . semitam . interciperent . impavidus . transnataret . leporum . perdicumque . vestigia . olfactu . scrutatus . easque . detectas . vigil . tacitus . immotus . observaret . caudaeque . trepidatione . de . praeda . moneret . levisomnus . excubias . ad . postes . ageret . fures . latratu . domo . ac . pomario . prohiberet . neminem . tamen . morsu . corriperet . domino . fidissimus . lares . subeunti . assultans . blandiretur . noctu . facem . aut . laternam . dentibus . arreptam . illi . praeferret . viamque . monstraret . mane . coquum . in . forum . escarium . comitaretur . indeque . nexilem . calathum . cibariis . refertum . domum . reportaret . quin . ad . famem . pellendam . vel . frustulum . suffuraretur . munditiae . retinentissimus . nullam . aedium . partem . aut . supellectilem . umquam . foedaret . herus . citam . ipsius . mortem . deplorans . sepulcrum . dedicavit . in . lucu . malis . citrinis . consito . ad . oram . lacus . Benaci . IX. Kalendas . sextiles . MDCCLXXIX. vixit . annos . VII. menses . III. dies . XIV.*

Profecto nihil mirabilius elegantia Paciaudii, quae non modo apparebat in omnibus illius ſcriptis, ſed & in omni re, quam gerebat, quaque utebatur. Non enim dedecere religioſum hominem arbitrabatur munditiam, ſi non ſit odioſa, nec exquiſita nimis. Idem & feſtivus atque urbanus, & cum afflueret omni lepore ac venuſtate, cupide omnes ejus requirebant conſuetudinem. Nec ſane facile hominem inveneris, qui magis floruerit aut potentiorum gratia, aut aequalium amicitiis. Coluit vero praeſertim illos, tum Italos, tum exteros, ac praeſertim Gallos, quibus plurimum tribuebat in omni doctrina & arte, qui antiquitatis & eruditionis ſtudia exercebant. Ajebat enim cognationem ſtudiorum & artium non minus eſſe conjunctam, quam illam naturae. Cum quibuſdam illi quoque erat hoſpitium, narravitque mihi Sibilliatus (virum doctrina praeſtantem, & cui plurimum debeo, ſaepe et ſuaviter nomino) cum diverſaretur Parmae apud Paciaudium, nihil in illo vidiſſe niſi quod ſpecimen eſſet humanitatis, ſalis, ſuavitatis atque leporis. Hoc tamen unum in illo ſe deſiderare addebat, ut mollior eſſet ad

alio-

aliorum interdum amplectendas sententias praesertim in philologicis rebus, quae non veritati, sed verisimilitudini plerumque illigatae ancipiti marte oppugnari possunt, ac propugnari. Religionis cultor eximius Romanis Pontificibus, quorum auctoritati & fidei & prudentiae Christus sacra religionemque in primis commendavit, singularem praestitit observantiam, & gloriari in primis videbatur, quod carus fuerit Benedicto XIV. quo sane nemo doctior, nemo sapientior, nemo honoratior extitit. Cum vero incurrebat in aliquem, qui eorum majestatis esset inimicus, quique religionis corruptelam moliretur, commovebatur incredibili dolore, & lamentabatur propter multorum delicta etiam ad innocentium periculum exarsisse tempora calamitosissima. Actiones ejus, postremis praesertim vitae suae annis, aequabant religionis ipsius, quam studiose adeo colebat, dignitatem, & praeceptor insignis non tam dicendi, quam vivendi (1) praeclara exempla reliquit ad imi-



*(1) Quaedam officiorum praecepta sibi praesertim tenenda putavit, quae scripsit in libello precum, quibus quotidie utebatur.*

tandum. Triennio ferme aegrotavit, & dum se exercebat in labore (nunquam enim intermisit studia doctrinae) patientiaque & animi & corporis, illam beatorum sedem contemplabatur, in quam tanquam in portum ex longa navigatione venire exoptabat. Postremo apoplexis illum oppressit, ex qua supremum diem obiit postridie Kal. Februarii an. MDCCLXXXV. bonis omnibus & Ferdinando praesertim Parmensium Placentinorumque Duci magnum sui desiderium relinquens. Sepultus est in Aede, quae est ad Teatinos, & quamvis nullus sepulcrum ejus ornet titulus, diu tamen volitabit per ora hominum Paciaudii nomen, qui adeo litteras adamavit, atque humanitatem. Haec habui, amantissime Bodoni, quae de communi amico memoriae proderem, ut ei, etsi nequaquam parem illius ingenio, at pro nostro tamen studio meritoque gratiam, debitamque referrem.

# OPERA EDITA.

Orazione per le lodi di S. Caterina Vastanense detta in Genova nella Chiesa di S. Brigida l'anno 1738. in Genova ec. *Edita iterum Venetiis fuit a Francisco Pittero an. 1752.*

Orazione detta agli Arcadi della Colonia Ligustica in onore di S. Tommaso d'Aquino il dì 31. di Gennajo 1739. *Edita fuit cum commentariis, quae in illam fecit Auctor, Venetiis 1740. in libro, cui titulus*: Miscellanea di varie operette Tom. I. presso Gio Maria Lazzeroni in 8.

Orazione per le lodi de' SS. Cosma e Damiano, Venezia 1739. *Edita iterum fuit biennio post a Francisco Pittero.*

Lezione Fisica intorno ai principj Newtoniani al Chiarissimo Sig. Bartolommeo Beccari. *Extat in Vol. IV operis, quod supra memoravimus*, Miscellanea di varie operette ec., *cujus in VI. Volumine extat etiam Dissertatio*

Delle antichità di Ripatransona.

Ragionamento detto in Vaticano al Sacro Collegio il Venerdì Santo 1745. In Napoli 1745. presso Novello de Bonis in 4.

Orazione detta in Napoli ne' solenni funerali celebrati da quella Città nella morte del Re Cattolico Filippo V. In Napoli 1746.

Dissertazione intorno ad un'antica Inscrizione al Co. Gian Rinaldo Carli Professore di Nautica nell' U-

niversità di Padova. *Extat in Vol. XXXXII. operis, cujus est inscriptio*. Raccolta degli opuscoli Scientifici e Filologici, in Venezia presso Simone Occhi in 12.

Dissertazione sopra una statuetta di Mercurio del Gabinetto di S. E. il Sig. Marchese dell' Ospital Ambasciatore di S. M. Cristianissima alla Corte di Napoli 1747. Napoli presso Novello de Bonis in 4.

Osservazioni sopra alcune singolari e strane medaglie. Napoli 1748. presso Novello de Bonis in 4.

Lettera al Sig. D. Giuseppe di Capua Capece de' 27. Giugno 1747. intorno alle due campane della Chiesa Parrocchiale di S. Giovanni de' nobili Uomini di Capua. *Edita cum Dissertatione fuit* del Sig. Giuseppe di Capua Capece intorno alle due stesse Campane. In Napoli nella Stamperia di Novello de Bonis 1750. in 4.

Squarcio di lettera al nobilissimo Sig. Abate Pio Enea Marchese degli Obizi sopra la città di Eraclea o Ercolano. *Extat in Vol. XXXVIII.* Raccolta d' Opuscoli Scientifici e Filologici, Venezia 1748. appresso Simone Occhi. *Non absimilia retulit Jo. Lamius* in Vol. XXXXVIII. Ephemeridum.

Medaglie rappresentanti i più gloriosi avvenimenti del Magistero di S. A. Eminentissima Fra D. Emanuele Pinto. In Napoli 1749. in fol.

De Veteri Christi Crucifixi signo, & antiquis Crucibus, quae Ravennae sunt, Diatribe. Accedunt monumenta alia nondum edita. *Extant in Vol. III.*

Symbolarum litterariarum, *quod edidit Florentiae Antonius Franciſcus Gorius an.* 1749. in 8.

De Sacris Chriſtianorum Balneis liber ſingularis, Venetiis 1750. Ex typographia Radiciana in 4.

De Sacris Chriſtianorum Balneis liber ſingularis ſecundis curis emendatior & auctior. Romae excudebant Fratres Palearini 1758. in 4.

De rebus Sebaſtiani Paulii Congregationis Matris Dei commentarius epiſtolaris ad Scipionem Maffejum. Neapoli 1751. apud Novellum de Bonis.

Diatribe, qua Graeci anaglyphi interpretatio traditur Romae 1751. apud Fratres Palearinos in 4.

ΣΚΙΑΔΙΟΦΟΡΗΜΑ ſive de umbellae geſtatione Commentarius, Romae 1752. apud Fratres Palearinos in 4.

De Beneventano Cereris Auguſtae menſore ΕΞΗΓΗΣΙΣ. Romae 1753. ex Typographia Palladis in 4.

De Cultu S. Joannis Baptiſtae antiquitates Chriſtianae. Accedit in veterem ejusdem Ordinis liturgiam Commentarius. Romae 1755. apud Fratres Palearinos in 4.

Puteus ſacer agri Bononienſis juſſu Sanctiſſimi Domini noſtri Benedicti XIV. P. M. commentario illuſtratus, Romae 1756. apud Fratres Palearinos in 4.

De Athleatarum ΚΥΒΙΣΤΗΣΕΙ in Palaeſtra Graecorum Commentariolum. Romae 1756. apud Fratres Palearinos in 4.

Ad nummos Conſulares IIIviri Marci Antonii animadverſiones philologicae. Accedit explicatio

Tabulae Peloponnensis. Romae 1757. apud Fratres Palearinos in 4.

Lettera scritta l'an. 1758. al Principe di Biscari con una medaglia per l'Accademia degli Etnei instituita in Catania. *Edidit hanc epistolam Florentiae an. 1776. cum descriptione Musei ejusdem Principis Dominicus Sestinius.*

Monumenta Peloponnesia Commentariis explicata Volumen I. & II. Romae 1761. apud Fratres Palearinos in 4.

Constituzione per i nuovi Regj studi. In Parma nella Stamperia Carmignani 1768. in 4. *Ferdinandi Ducis nomine hanc Constitutionem scripsit.*

Regolamento per le scuole del Diritto Civile e Pontificio.

Regolamento per la collazione de' Gradi Accademici.

Periodus studiorum.

Ara Amicitiae, Parmae in Foro majori. *Cum monumentum sane nobilissimum factum fuisset, quo posteris memoria proderetur nuptiarum Ferdinandi Borbonii & Amaliae Austriacae, & adventus Caesaris Parmam, Paciaudius inscriptiones fecit, ipsumque monumentum aere expressum scripto declaravit.*

Programma alle muse italiane. *Hoc programate invitantur Tragoediae & Comoediae cultores, propositis praemiis, ad accipiendam Parmensem coronam.*

Ad praeclarissimum Alcorani Codicem Regiae Parmensis Bibliothecae Prologus, ex Regia typographia 1772. in 8. *Codex inter exuvias Magni Visiris*

*Mahometi IV. inventus fuit, quando is Christianorum armis III. Id. Septembris an. 1683. victus fuit. Oblatus ille Leopoldo Caesari fuit, qui ipsum Eleonorae uxori, haec autem Carolo Costae Jesuitae Placentino, qui illi erat a confessionibus, dono dedit.*

Epithalamia exoticis linguis reddita. Parmae ex Regio Typographeo 1775. in fol. max. *Ad Paciaudium spectant Latinae omnes inscriptiones.*

In nuptiis Caroli Emmanuelis Ferdinandi Sabaudi Pedemontii Principis & Mariae Adelaidis Clothildis Borboniae inscriptiones ad aedes Judaeorum positae. *Auctor harum inscriptionum imitatus est laudandi morem Hebraeorum. Minime commemorandas tot alias inscriptiones esse putamus, quae in varias litteratorum ephemerides relatae fuerunt, ipso Paciaudio, dum in vivis erat, permittente.*

Memorie de' Gran Maestri del Sacro Militar Ordine Gerosolimitano Tom. III. Parma dalla Stamperia Reale 1780. in 4.

ANGELUS FABRONIUS

ANTONIO MARIO LORGNAE
SOCIETATIS ITALICAE PRAESIDI S. P. D.

P*Hilosophiam, ut est apud Ciceronem, Dii paucis quibusdam veram dederunt, neque aliter sensisse videtur vir omnium sapientissimus Galileus, cum affirmare minime dubitaverit plurimos esse, qui illam ignorant; perpaucos, qui minimam illius partem teneant, ac solum Deum universam callere* (1). *Nihilo tamen minus ea est vel ambitio, vel temeritas hominum, ut se putent ad naturae universae, ut ita dicam, animum ac mentem penetrare posse, & confidentissime pronuntiant, quid sit materia, ex qua quaeque res efficiatur, & quae vis sit, quae quidque efficiat, & quae sint caussae primae & secundariae omnium pene naturalium effectuum. Quod si*

(1) Saggiatore n. 9.

*Deus tales nos genuisset, ut illas facile intueri & perspicere possemus, neque in profundo veritatem, ut ajebat Democritus, penitus abstrusisset, haud esset sane quod quisquam summos perferret labores in exquirenda doctrina, in qua hanc utilitatem maximam esse arbitror, non ut ad noscenda multa per illam ducamur, sed ut intelligamus pauca lucere, multo majora latere crassis occultata & circumfusa tenebris, in omnibus suspiciendam admirandamque esse summam Auctoris naturae sapientiam atque intelligentiam, illum agnoscendum ex tot mirabilibus operibus, cum horum nihil casu & fortuito fieri potuerit, & esse mundum, & caelum, & astra, & terram & animos, non ut curiose nimis de iis disputemus, sed ut per eos ad ipsum Deum propius accedamus. Qui aliter judicant, & celsi & erecti pollicentur se tot rerum obscuras & ignoratas naturas explicaturos, fucum facere poterunt imperitis adolescentibus, non item sapientibus viris, qui si, ut Socrates ille, non omnium, multarum tamen rerum se inscios esse affirmant, & quasdam sic involutas esse, ut earum prorsus desperanda sit notitia. Prae-*

*clare porro vir omnium prudentiſſimus Franciſcus Baco a Verulamio ſtudioſos philoſophiae admonuit* (1), *ut tantum uterentur ſcientia, quantum ad patefaciendam divinam naturam ac voluntatem ſufficeret; ut non paucis contenti eſſent, cum experientia docuerit* leves guſtus in philoſophia movere ad atheiſmum, ſed pleniores hauſtus ad religionem reducere; & *dum cauſſarum cohaerentiam & ſeriem contemplantur, meminerint, ut eſt in Poetarum mythologia*, ſummum naturalis catenae annulum pedi ſolii Jovis affigi. *Quapropter idem nos docet, ut in tractanda omnium nobiliſſima ſcientia aeque temeritatem ac timiditatem vitemus, neque amore novitatis ita nos abripi ſinamus, ut ad viſa, quaſi accepta ſenſibus, animorum aſſenſionem adjungamus. Dum Keplerus totus erat in quaerendis, more Pythagoreorum, ſuis analogiis atque harmoniis, atque in conficiendo opere, quod inſcripſit*, Myſterium Coſmographicum, *bene ac ſapienter a Tychone Braheo admo-*

(1) lib. 1. *de augment. ſcientiarum*.

*nitus est*, uti ſuſpenſis ſpeculationibus a priori deſcendentibus, animum potius ad obſervationes, quas ſimul offerebat, conſiderandas adjiceret; inque iis primo gradu facto, poſt demum ad cauſſas aſcenderet (1). *Patuerunt ejus aures hiſce monitis, quibus ſe debuiſſe grate profeſſus eſt quidquid de motibus planetarum cum maxima ſui gloria invenit. Sed non propterea prorſus analogias deſeruit, relinquens omnibus exemplum, quam periculoſum & abſurdum ſit ſequi principia & hypotheſes a ſcientiis, ut loquimur, abſtractis ſumptas, eaſque ad naturae inveſtigationem traducere. In omni autem re phyſica quaeri opus eſſet a quo, & quo modo ſit tradita, & per quas vias inventa, & videre utrum judicium magis ſit hominis, quam vox naturae, an recte & ſaepe conſulta ſit experientia, quid in ſimilibus rebus evenire ſoleat, & quid ſine praejudicata opinione, minimeque conſulta metaphyſica, ſtatui oportuerit. Haud inficiamur*

---

(1) Vid. ejus notas in editionem ſecundam *myſterii Coſmographici*.

*experientiam & observationes solas non sufficere ad detegendas caussas ex earum effectibus, & ad explicandos effectus per caussas, & tum vocanda est in subsidium sublimior quaedam geometria, qua sic utendum est, ut ipsa non dominetur, sed potius pareat ac serviat physicae. Duplex in genus dividi solet geometria, in analyticam videlicet & syntheticam, & utraque plurimum prodesse poterit rerum naturalium investigatori. Illam adhibebit quando ex phaenomenis aut effectibus vires & caussas, quae sunt in natura, quaesierit, hanc quando detectis caussis, id est rerum principiis, quae consequuntur ex iis phaenomena ostendere voluerit. Sed tum in physica, tum in mathesi, nisi initium duxerimus ab analysi, id est a principiis, quae revera sint in natura, periculum erit, ne postquam magno labore fundamenta alicujus systematis jecisse nobis videamur, non philosophorum judicia, sed delirantium somnia extulisse judicemur. Vir prope divinus Newtonus, unde ceteri exemplum recte philosophandi petere debent, postquam analytice demonstravit esse generale principium gravitatis, totius mundi systema expli-*

*care, & hoc quasi gradu quodam jacto. in caelum usque ascendere potuit. Idem per analysim detectis novis & admirabilibus proprietatibus lucis, synthesi utens, rationem reddidit plurium phaenomenorum, quorum caussas ceteri frustra quaesierant. Sed dum hac incedens via multa vera antea ignorata aperiebat, alia pro suo summo acumine veluti per transennam adspexit, quae non adeo certa habuit, neque haec cum illis confundenda putavit, & modeste iis* Quaestionum *nomen imposuit. materiam posteris praebens ad dogmata sua vel amplificanda, vel confirmanda, minime vero refutanda. Sciebat enim ubi consistendum esset, quoties experientiae lumen deerat, seque ipsam patefacere natura recusabat. Idem quam modeste dubitanterque, ut amicorum postulationibus satisfaceret, conjecturas suas proposuit de gravitatis caussa, & quidquid de ea dixit, ut & de ceteris potentiis, (danda nobis venia est, ut physicorum more loquamur) quae vires suas exercent in parvas materiae partes, declarant quam esset & acutus & cautus, quam gnarus & obscuritatis rerum & infirmitatis in judiciis, & quam prudens in suis*

*pronuntiandis, de quibus ſane quidquid detrahas, neceſſe eſt aut inſcitiae, aut invidiae aſſignetur. Ceteri, qui his naturae & doctrinae praeſidiis minime parati ad philoſophiam acceſſere, quantumvis elaboraverint, plura eidem detrimenta, quam adjumenta importaſſe videntur. Dicturus de Claudio Fromondio apud nos phyſicae doctoris viro ſane acutiſſimi ingenii, nec mediocris doctrinae, ſed quem quaſi aeſtus quidam ingenii quandoque abripuit a recta philoſophandi via, haec non inopportune attigiſſe judicabor. Et quoniam de impudentia dixi, caſtigemus etiam ſegnitiem hominum atque inertiam. Nam tanta eſt utilitatis magnitudo, tanta oblectatio in inquirendis rebus phyſicis, ut mirer multos ad ſuſcipiendum diſcendi laborem non impelli. Quas vero tibi gratias agere non debent omnes homines, quod lucem ingenii & conſilii tui civibus tuis porrexeris ad mathematica & phyſica ſtudia excolenda, & Academiam inſtitueris, ut ex iis rebus, quas horum ſtudiorum cultores eximii, quibus Italia gloriatur, invenerunt, Acta conficiantur, quorum jam quatuor extant volumina, docta ſane & laborioſa?*

*Fremant multi licet, dicam quod ſentio: bibliothecas mehercle multorum philoſophorum unum hoc opus & rerum pondere & utilitatis ubertate ſuperare. Ac ſi nos Italos, id quod maxime debet, noſtrae Provinciae amor delectat, quo ſtudio inflammati eſſe debemus, ut quae quondam fuit magiſtra ceterarum in omni arte praeclara ac diſciplina, nunc minime veluti effoetam hebeſcere & languere in otio, at cum cultioribus copia & praeſtantia inventorum poſſe contendere judicetur? Vale.*

*Piſis Kalendis Maii* MDCCLXXXVIIII.

## CLAUDIUS FROMONDIUS.

FRomondiorum familia, quae ex Burgundia superiori saeculo Cremonam habitatum venit, honestissima est, ex eaque ortum habuit Claudius prid. Non. Feb. an. MDCCIII. cum illi pater fuisset Joannes Claudius, mater Lucia Bindia, quae nobili genere nata erat. Hi quidem curarunt, ut vel a prima aetate bonis ille artibus & disciplinis institueretur, quod in eo elucere ingenium videbant. Sed quae ipse didicit tum in patria, tum Ravennae in monasterio Camaldulensium (horum enim familiae imitatus exemplum Jo. Francisci fratris nomen dedit vere an. MDCCXVIII) neque acuere, neque alere eximium ingenium poterant. Itaque ardebat desiderio inveniendi praeceptores, qui sibi rectam studiorum monstrarent viam, & quod deerrantibus minime obtemperaret, aut in eorum monitis minime acquiesceret, castigationis ergo missus est ad monasterium, quod Fontis Avellanae dicitur, in quo desertissima est solitudo. Triennium

nium ibi fuit, & beatus in hoc Eremo fuisse videtur, quod abundans otio ad cognitionem rerum naturalium comprehendendam (sunt enim in eo loco multa praeclara ad adspectum) mirifice incensus fuit. Inde autumno an. MDCCXXVII. rediit ad Ravennates, cum regeret monasterium, ut vocant, Classis Petrus Canetus Cremonensis, quo sane nemo erat & prudentior & doctior. Huic facile fuit divinare qui quantusque vir futurus esset Fromondius, quapropter ipsum tradidit in disciplinam Guidoni Grandio, qui tum Pisis mathematicas disciplinas docebat. Quantum in his processerit ex eo conjici potest, quod Grandius ipse eo tempore, quo ab Academia Pisana abesse cogebatur ob impositum illi munus Camaldulensium familiae, ut loquuntur, Visitatoris, Fromondio curam commisit instruendi discipulos suos. Quo privato, & publico etiam universae Academiae testimonio moti ii, qui Francisci Lotharingii nomine Etruriam gubernabant, anno MDCCXXXVIII. munus illi docendi logicam assignarunt. Tum cum animo & corpore languere coepisset Grandius, se illi destinatum iri successorem sperabat Fromondius,

ſed brevi illius ſpes evanuerunt, cum non Grandii modo ſententia, ſed omnium voce unus Thomas Perellius, cujus vitam Italice declaravimus (1), dignus praedicaretur, qui tanto viro ſuccedere poſſet. Ex quo factum eſt, ut ejus in Grandium amicitia non minuta modo, ſed prorſus diſſuta eſſe videretur. Septennium ferme rexit logices ſcholam, & omnium utiliſſima ſcientia, quae ſolum & fundamentum eſt ceterarum, ipſo docente, ſuis praeſidiis erat ornata; deinde ineunte an. MDCCXXXXV. juſſus eſt explicare philoſophiam naturalem, quod ſe facere poſſe putavit ſolis logices, minime vero, quod ſane miraberis, geometriae ſubſidiis. Ut rationem vero redderet ſui inſtituti, emiſit an. MDCCXXXXVIII. opus, quod inſcripſit: *Nova & generalis introductio ad Philoſophiam*, glorians ſe novitate non magis, quam magnitudine rerum ad exquirendas cauſſas excitatum fuiſſe. Hinc poſtquam de *Relationibus* (cognitiones enim omnes in *ralationibus* poſitas

(1) *Extat illa in volumine 1.* degli Elogj d' illuſtri Italiani.

esse ajebat) in priori parte operis egit, in altera de natura propria animae atque vi, de materia, de naturalibus effectibus, de tempore & de spatio Leibnitium confutans pluribus disseruit, & dum vim cogitandi perpendit, quam Logici perceptionem simplicem dicunt, & a judicio distinguunt, verum esse judicium affirmat; dum vero suis ponderibus examinat propositionum naturam, non tres, sed septem illas esse contendit, quas sic enumerat & explicat, ut omnem cogitationem motumque animi, qui in vero exquirendo maxime versatur, aperire se posse putet. Multorum ingenia contra illius disciplinam exarsere, & hac etiam de caussa ipse in summam invidiam adductus fuit, quod ad convincendas fallacias geometrarum, qui suis demonstrationibus nimium confidentes ratiocinandi regulas, ut exiles nimium, & propemodum importunas ac molestas contemnere videntur, ad examen revocat celebre illud Polenii experimentum, quo esse in natura vires, ut vocant, vivas nimium confidenter probare se posse putavit, nec non effatum illud Grandii, qui de motu aquarum agens, ait *momenta, sive vires motrices fluentium aquarum*

*esse in ratione composita ex ratione sectionum*, *& duplicata ratione celeritatum*. Sed quid alii judicarent de suis scriptis non laborabat Fromondius, & fortis & constans in sua philosophandi ratione non paucos sane apud nos abduxit a vera philosophia, quae novitates respuit, nisi suaserint experientia & geometria, id est recta ratio, per quam consequentia cernimus, principia & caussas rerum videmus, earumque progressus, & quasi antecessiones non ignoramus, similitudines comparamus, incognita a cognitis secernimus, omninoque cavemus, ne a falsis verique speciem habentibus decipiamur. Quod non eo dico, ut multum de Fromondii laudibus detractum velim; vir sane erat acutus & perspicax, & quando cohibebat assensum ab hypothesibus & visis quibusdam suis, et experientiam consulebat, poterat ad physicorum principum laudem adspirare. Id praesertim intelligi poterit ex illius opere Italico *de oleis, quae devehuntur ex locis pestilentia infectis*, quo nullum majus confecit, quodque unum ad immortalitatem nominis obtinendam illi sufficere potuisset. Caussa illius scribendi haec fuit. Contendebat doctus vir Jo. Genti-

lius, qui Liburni Medicinam exercebat, oleum e Calabria, in qua pestilentia erat, Londinum advectum, si combureretur, minime perniciosum fore, cui suae sententiae ut adjungeretur auctoritas & confirmatio magistrorum Pisanorum, vehementer postulaverat. Cum de hac re scriberet Fromondius ad Gottium, illa attigit, quae dubitationem sibi afferebant, quae sic male accepit Gentilius, ut septem fere post menses, edita *Philosophica epistola* (sic enim illam inscripsit) non solum illa refellere, sed & detrahere aliquid de fama Fromondii, utens perpetua ironia, studuerit. Id ut ille rescivit, excanduit, & caussam inimicitiarum quaerere Gentilium clamitavit. Igitur sine mora suam defensionem suscepit, & quod oblatam sibi facultatem putabat proferendi in medium physica multa, quae diuturna commentatione ac meditatione sibi paraverat, non solum censor, sed etiam magister sui adversarii esse voluit. Edidit itaque an. MDCCXXXXV. suam Apologeticam responsionem, in qua multa semina reconditioris physicae doctrinae sparsit, ut dignum aliquid & suis viribus, & expectatione hominum (omnes enim multum illius ingenio tri-

buebant) se effecisse judicaretur. Prorsus nova protulit de putrescentibus corporibus, & de inflammatione, quam ipsa subeunt; docuit quam facile oleosa & fluida corpora concipere pestilentiam possint, & quid intersit inter pestifera & venenata; de fluiditate, quam in propriam & impropriam distinguit, copiose differit, eamque pendere putat a mutuo aequilibrio duarum contrariarum virium, elasticitatis scilicet & attractionis, sic ut ubi sit major elasticitas spumescant corpora, ubi major attractio coagmententur et coalescant; quo posito, rationem reddit quare oleum dum frigescit in adeps, atque adeps dum calescit in oleum atque vapores transeat. Postquam de proprietatibus fluidorum corporum, & de naturalibus horum effectibus disputavit, quaerit caussam pluviarum, & illam repetit a vi propria aeris solvendi vapores, sibique admiscendi, sic ut idem evenire dicat, quod fieri videmus in praecipitationibus, ut loquuntur, chemicis. Haec, ut & illa, quae de fulminibus, & tonitribus tradidit, magnopere extulerunt illi, quibus incognitum erat, quid in hujusmodi phaenomenis electricitas possit; ac sane miror in magna, in qua

nunc versamur luce rerum electricarum, superesse adhuc inter nos quosdam, qui renovare Fromondianam doctrinam adlaborant. Eximia putantur illa, quae de inflammatione corporum idem docuit, quaeque confirmasse videntur a summo physico Priestleio recentissime observata, omninoque quae de proprietatibus oleorum aliorumque fluidorum corporum, de aere tum puro, tum imbuto exhalationibus, tum condensato acidis, tum inflammato a putrescentibus corporibus dixit, & merito & jure commoverunt studia physicorum ad illa vel comprobanda, vel infirmanda. Etenim non in omnibus quod verum esset videre potuit, & cum hoc ipsum verum in occulto latebat, si quidquam invenisset, quod sibi simillimum veri videretur, firme tenebat & pugnaciter defendebat. Respondit ad ea, quae quaesita erant Gentilius, tumque adhibita ab illo fuit certa ratio moderatioque dicendi. Tota autem haec disputatio non solum oblectationem attulit otiosis, sed etiam emolumentum doctis hominibus, quod uberes scientiae physicae fontes contineret; ne illa vero diutius duraret, factum est nonnullorum prudentia, ad quorum

consilia docilem adeo se praebuit Fromondius, ut idem & fortis & acer, & mitis & lenis esse judicaretur (1). Dum exposuit Jo. Lamius suis in ephemeridibus Florentinis quae

(1) *Quae Fromondius ipse ad Gentilium scripsit satis ejus animum mitem & docilem declarant. Sunt autem hujusmodi.* La dichiarazione che V. S. Ecc. nell' ultimo suo libro ha fatto di non voler più distraersi dalle sue occupazioni, mi ha fatto concepire una ferma speranza, che ella sia per accordarsi meco ad una reciproca da me bramata reconciliazione, la quale ci permetta quella tranquillità d' animo tanto necessaria a chi studia. Di buon grado gliene porgo l' invito, poichè quanto mi commosse la sua lettera Filosofica, perchè da me inaspettata, altrettanto imperturbabile sono rimasto al vederne l' erudite sue dimostrazioni, che susseguentemente vi ha fatte, perchè già io le stavo aspettando. Il troppo risentito contegno da me involontariamente mostrato nella mia Risposta apologetica, e da me non conosciuto, se non dopo essersi nell' animo mio calmata la passione, mi ha pienamente persuaso, che le contese letterarie non sono per tutti i temperamenti; quantunque

continebantur in Fromondii opere, minime dubitare viſus eſt, an quaedam ex iis eſſent, quae ad veritatem propius non accederent. Equidem (bona venia tanti viri dixerim) abſum ab hac ſententia. Quanquam enim Fromondius multa acutiſſime viderit, ut fortaſſe minime Gentilium ipſum poenituerit ad hujusmodi tractationes eumdem impuliſſe, quaedam tamen protulit, quae aut vetuſtate

---

ſe uno de' noſtri comuni amici foſſe ſtato più coraggioſo nell' intrometterſi da principio per togliere alcuni equivoci e riſchiarare alcune falſe ſuppoſizioni, o relazioni, come da me ne fu pregato, la noſtra conteſa ſarebbe ſtata certamente poſta in iſtato di non produrre alcuna amarezza. Ma giacchè preſentemente ogn' uno di noi ha eſpoſte le proprie ragioni al pubblico, io che debbo eſſer molto tenuto alla ſtima, che le è piaciuto di proteſtarmi nella eſpoſizione delle ſue, invito V. S. Ec. a voler dar al pubblico medeſimo un ſegno di vicendevole reconciliazione, accettando la mia ſervitù ed amicizia, che le eſibiſco.

Piſa 16. Gen. 1746.

consenuisse, aut novis experimentis inventisque sublata fuisse, aut latere adhuc obscuritate involuta naturae videntur. Quae obscuritas profecto tanta est, ut liceat physico impune fateri, multa se ignorare, & de quibusdam etiam desperandam notitiam. Sane miraberis hominem, qui sine ullo geometriae subsidio satisfieri physicae posse putabat, vel antequam cum Gentilio disputaret, suscepisse defensionem Newtoni adversus Jesuitam Castellium, qui ut magnis clarescere odiis, ejus de coloribus dogmata, quae ipsa luce sunt clariora, convellere conatus est. Patefecit illius fallacias Fromondius una atque altera epistola, quas retulit Lamius in ephemerides Litteratorum Florentinas an. MDCCXXXXI. ex iisque apparet scientiam & copiam rerum opticarum ab ipso fuisse comprehensam. Verum non sic laudaverim, quae de corporum fluiditate libello quodam edito an. MDCCLIV. complexus est. Nil affert quod infirmet, quemadmodum sibi propositum esse dicit, receptas jam de illa sententias; dum rationem reddere vult, quare fluida corpora aequaliter in omnes partes pro illorum altitudine vires suas

exerceant, rem non satis cognitam explicationibus suis obscuriorem facit, & somnia venditare mihi videtur dum affirmat in corporibus solidis superiores partes minime gravare inferiores, illorumque gravitatem pendere unice ab illorum soliditate, tanquam ab instrumento & vinculo, quo subjecta basis pro quantitate materiae, quae est in iisdem corporibus, premitur. Diversa fluidorum genera esse statuit, affirmatque, quod si illorum elementa, ut docebat Newtonus, dura essent, illa minime vim se se in omnes partes flectendi habitura. Leve esse argumentum ait, quod ex glacie eruitur ad confirmandam aquae elementorum duritiem: aquam enim glaciari contendit non privatione caloris, sed adhaesione subtilis materiae, quam auram frigoriferam appellat. Quae ipse prima in universo opere putavit, quibusque nihil evidentius esse facile sibi persuadebat, infra exscribere minime pigebit (1). Non fluidorum modo, sed & soli-

---

(1) I. Che nel corpo solido la continuata durezza sua serve d' interno, e come instrumentale vincolo

dorum corporum receptam mechanicam ſe ſe funditus everſurum palam gloriabatur, & non

---

alla gravità del medeſimo per aggravare la ſottopoſta contigua baſe in ragione della quantità di materia, che nello ſteſſo corpo ſi contiene.

II. Che nel medeſimo corpo ſolido la ſteſſa continuata durezza ſua ſerve altresì d'interno, e naturale ſoſtegno a tutte quelle parti, che nella continuata eſtenſione del medeſimo ſi poſſono concepire; onde niuna delle inferiori incluſivamente alle infime, e contigue alla ſottopoſta baſe, ſoffre alcuna preſſione dalle ſue reſpettivamente ſuperiori.

III. Che in un confuſo aggregato di corpicciuoli la diſcreta durezza ſerve alla gravità loro d'impedimento, pel quale non può mai aggravare la ſottopoſta baſe in ragione della quantità di materia, che nell'aggregato medeſimo è compresa.

IV. Che il Fluido è un corpo tutto continuato fleſſibiliſſimo, ed elaſtico.

V. Che il peſo de'corpi, quando la gravità loro ſia libera da ogni vincolo di durezza, procede in ragione dell'altezza, e non mai della quantità di materia.

ſolum incognita, ſed prorſus falſa approbare illos philoſophos ajebat, qui eſſe in natura motum ut loquuntur, compoſitum, eſſe celeritatem in aequilibrio, & hoc non pendere a reciproca proportione maſſarum in celeritates affirmabant. Is uno atque altero opuſculo de his rebus diſſeruit, & quae attulit, ut rationem redderet, quare aliquid eveniat in actionibus variis corporis, ſatis redarguunt ejus mechanicarum rerum inſcitiam. Toto caelo enim diſtat argumentatio illius ab ipſa re & veritate. Magni ingenii, magnaeque doctrinae homo ſi inſitas quaſdam in animo opiniones evellere, & reprimere novitatis ſtudium potuiſſet, plurima ſane adjumenta hominum vitae, ipſiſque phyſicis diſciplinis attuliſſet.

---

VI. Che nel Fluido l'elaſtica fleſſibilità ſua ſerve alla gravità del medeſimo, come d'interno, e naturale inſtrumento, per mezzo del quale la preſſione procedente dalla gravità medeſima ſi multiplica per ogni verſo in ragione dell'altezza dello ſteſſo Fluido ſovrappoſto ad eguali ſuperficie: con che rimane totalmente ſviluppato il grande arcano della preſſione dei Fluidi.

Tantum illius acumini tribuebant medici ipsi, ut saepe ab ipso consilia exquisierint, & illae asphyxiarum curationes, ut unam rem exempli caussa ponamus, a Fromondio primum apud nos excogitatae fuerunt. Hujus rei testes habemus Jo. Targionium & Dominicum Barsantium, quibus medicis et amicis utebatur. Ejus quoque auctoritas praeclare insertionem variolarum commendavit, et cum facile exponeret in familiaribus sermonibus, quae de physicis, medicis, chemicis, botanicis aliisque naturalibus rebus aut commentatus secum esset, aut ab experientia didicisset, nonnulli sic iis uti posse putabant, ut per ea in opinionem doctorum hominum irreperent. Erant & inter collegas illius, qui eripere ipsi conarentur falsas opiniones, quae cum somniis cognationem habebant, sed vel quia noster nos delectare solet error, vel quia facile judicamus invideri gloriae ac laudi nostrae, raro aliorum monitis dociles aures praebebat. Eodem tempore, quo Fromondius, physicam quoque Pisis docebat Carolus Taglinius Clanni (1) quod est

(1) *Natus is est an: MDCLXXIX. Postquam Florentiae praeparaverat animum ad doctrinas mathema-*

oppidulum Volaterranae Dioecesis, natus, homo atque natura et doctrinae genere ab illo

---

*ticas & physicas concipiendas, Pisas in disciplinam Grandii venit, & non parum sub tanto praeceptore se profecisse declaravit, geometrico quodam edito libello, qui illi aditum patefecit ad Academiam Pisanam. Cooptatus est enim in illam an.* MDCCIV. *Theses, quas discipulis suis, dum physicae erat doctor, defendendas proposuit, magnam illi famam pepererunt non solum apud Italos, sed etiam apud Britannos & Gallos, a quibus in illorum Academias, quibus scientiarum & artium incrementum propositum est, relatus fuit. Pertinebant enim ad res, quae in physica primae esse putantur, ad sonum, ad ventorum naturam, ad ortus, obitus, motus conversionesque planetarum, ad barometra, thermometra, hygrometra, & id generis alia. De constructione thermometrorum dissensit ab eo Reamurius. Postremo de aere, ejusque natura & effectibus disseruit, quo in opere collegit quidquid ad illa usque tempora diligentiores physici de aere aut excogitaverant, aut invenerant. Tum quoque laudata fuerunt quae de Borealibus Auroris aliisque physicis quaestionibus separatim edidit. Sed quia parum proces-*

ſane disjunctiſſimus. Hic modeſtus et prudens nil ſibi tribuebat, et cum totam contriviſſet vitam in diſcendis iis, quae Galileus, Torricellius, Academici Florentini, et illuſtriores tum Britanni, tum Galli philoſophi tradiderant, haec ſic exponebat diſcipulis ſuis, ut alienarum ſententiarum collector et illuſtrator, et cum res poſceret, moderator eſſe videretur; ille confidentiae (quin dicam audaciae?) plenus non niſi nova, et inaudita, et prorſus mirabilia, quae ceterorum dogmata convellerent, ſe allaturum profitebatur; hic ad ſcholam veniebat, quaſi ex pauperrimo dives factus fuiſſet alienis copiis a ſe diuturno ſtudio, ac ſummo labore conquiſitis, et ſi quid ex ſe promebat, verecunde et plerumque dubitan-

*ſerat in Newtoniana phyſica, cum ei de gravitate corporum eſſet agendum, incurrit in maximas difficultates, quibus ſe expedire haud facile potuit. In patria vitam finivit an.* MDCCXLVII. XIV. *kal. Octobris, cum vixiſſet annos* LXVIII. M. VI. D. *autem* IIII. *Sepulcri monumento donatus eſt, in quo Jo. Lamius elogium ſcripſit.*

bitanter dicebat, ille, cui propria sententia pluris erat, quam ceterorum judicium, non solum quae observaverat, sed etiam quae somniaverat sic efferebat, quasi infixa essent in natura, comprehendique ab omnibus facile possent, dum sensibus & ratione uterentur; hic denique nihil affirmabat, nisi quod aut doctorum virorum, aut multarum observationum consensu liqueret, aut vero simillimum esset, ille quod ex sui sane praestantis ingenii viribus, & ex suis metaphysicis hypothesibus derivasset. Nihilo tamen minus Fromondium ad magna, Taglinium ad mediocria natum dixisses, eumque aluisse ingenium mirabilibus visis, hunc quaerendo verum, et diligentia etiam ex tarditate incitasse. Plures aliae erant in his viris dissimilitudines naturae morumque. Summa enim humanitas suavissimique mores Taglinium commendebant; contra ea Fromondius vel levissima de caussa concitabatur ira, & suspiciosus adeo erat, ut facile ab iis, cum quibus vivebat, violatum aliquid esse existimaret. Sed haec vitia magnis compensata fuere virtutibus. Fuit enim justus, integer & religiosus, interdum etiam, quod

ſane miraberis in homine, ut diximus, iracundo & melancholico perferens injuriarum (nam acerbiſſima vel a ſuis monachis perpeti debuit) in amicos liberalis, diſcipulorum ſuorum mirifice ſtudioſus, firmus, ſtabilis atque conſtans amicus, ingenuus ſupra quam credibile eſt, gravis ſine ſeveritate, & ſine demiſſione comis atque affabilis, ex quibus laudem & caritatem multorum, quae ſunt vitae ſine metu & cum jucunditate degendae praeſidia firmiſſima, conſecutus eſt. Obiit Piſis, cum ageret annum LXII. in ejuſque ſepulcro, quod eſt in S. Michaelis Aede, haec illius amicus Leopoldus Guadagnius inſcripſit.

JOANNI . CLAVDIO . FROMONDIO
CREMONENSI
IN . CAMALD. ORDINEM . COOPTATO
MATHEMATICO . GRANDII . DISCIPVLO
EXIMIO . PHILOSOPHO
QVI . IN . PIS. LYCEO . LOGICAM . ANNOS. VI.
DEINDE . ANNOS . XX. PHYSICAM
PROFESSVS . EST
VIRES . NATVRAE . INGENIO . ACRI . ET
SOLLERTI
DIVTVRNIS . OBSERVATIONIBVS
FELICITER . EXPLORAVIT
EDITISQVE . LIBRIS . IN LVCEM . PROTVLIT
VERITATIS . AMORE . HONESTATE . VITAE
CONSPICVVS
AMICITIAS . EGREGIE . COLVIT
SVMMA . FIDE . BENEFICENTIA . CONSTANTIA
VIRO . GRAVI . CORDATOQVE
MONVMENTVM . POSITVM
VIXIT . ANNOS LXII. MENSES. II.
OBIIT . ANNO . R. S. CIↃ . IↃ . CC. LXV.

## OPERA EDITA.

Due lettere ſopra l'ottica del P. Caſtel. *Extant in ephemeridibus Litteratorum, quas Jo. Lamius edebat, an.* 1741. *col.* 436. 610. 619.

Lettera al Signore Orazio .... S. in cui ſi eſamina il taglio della macchia di Viareggio. Piſa 1739. per Gio. Domenico Carotti. *Probare nititur fore inſalubre, ſi illa caederetur ſylva.*

Riſpoſta Apologetica ad una lettera filoſofica ſopra il commercio degli olj navigati procedenti da luoghi appeſtati &c. con l'eſpoſizione e l'eſame di eſſa arricchito di fiſiche oſſervazioni del P. D. Claudio Fromond Pub. Profeſſore di Filoſofia nella Univerſità di Piſa. Lucca 1745. Per Filippo Maria Benedini.

Lettera di reconciliazione del P. D. Claudio Fromond &c. e del Sig. Dot. Gentili Medico della Sanità di Livorno. Firenze 1746.

Nova & generalis introductio ad Philoſophiam, auctore Claudio Fromond in Piſano Lyceo Philoſophiae Profeſſore: Venetiis 1748. typis Joſephi Bertella.

Della Fluidità de' corpi, trattato del P. D. Claudio Fromond &c. Livorno 1754. Per Antonio Santini e Compagni.

Examen in praecipua mechanicae principia. Auctore D. Claudio Fromond Cremonenſi, Monacho Ca-

maldulensi, in Pisano Lyceo Pub. Physicae Professore, Regiae Scientiarum Academiae Parisiens. Socio Correspondente, Errantium Firmi, & Physico-Botan. Florent. Sodali. Pisis an. 1758. ex typographia Archiepiscop. apud Joannem Dominicum Carotti.

De ratione philosophica, qua instrumenta mechanica generatim conferunt potentiarum actionibus corroborandis, vel enervandis, Auctore Claudio Fromond Cremonensi Monacho Camald. in Pisano Lyceo Pub. physicae Prof. Regiae Scient. Academiae Parisiensis Socio Correspondente &c. Pisis an. 1759. apud Carotti. *Maxime, & merito quidem, gloriari videbatur Fromondius, quod a Parisiensi Scientiarum Academia habuerit illustre doctrinae suae testimonium, cum an. 1757. ab ea cooptatus fuisset in numerum eorum, qui Socii* Correspondentes *dicuntur. Ex omnibus enim praemiis laborum, amplissimum est praemium gloria, quae est incorrupta vox bene judicantium de excellente aut virtute, aut doctrina.*

ANGELUS FABRONIUS

JULIO MOZZIO
EQUITI ET SENATORI, ET ACADEMIAE FLORENTINAE PRAESIDI S. P. D.

*NEmo profecto dubitabit, quin in tanta varietate animalium natura homini, ut soli, ingeneraverit cupiditatem cognitionis & scientiae, eique suppeditaverit instrumenta ad verum inveniendum, & ad obtinendam sapientiam. Sed quia objiciuntur saepe oculis formae veri, quae reapse nullae sunt, speciem autem offerunt, easque inconsiderate amplectimur ac fovemus, inde maxime fit, ut optima naturae semina hebescant, ac paullatim obliterentur. Inducimur etiam in errorem opinionibus vulgi, & sententiis eorum, quos sapientissimos judicamus, atque adeo opinio praejudicata potest, ut etiam sine ratione apud multos valeat auctoritas. His adde pravas consuetudines, quibus facile assuescimus mendaciis, & studia erga populares, sic ut pro varietate regionum variae esse soleant sententiae & dogmata philo-*

*sophorum. Germanum interroga, isque solitus jurare in omnia Leibnitii verba, pro certo tibi affirmabit prorsus similia naturam respuere; quod audiens Britannus risu excipiet, quia similitudinem partium multam vim habere ad componenda conjungendaque corpora docuit Newtonus suus. Illi nihil videtur absurdius materie, quae minime constet ex indivisibilibus & inextensis, ut dicitur, elementis, & monades suas idcirco extollit; hic somnium putat ab inextenso extensum effici, & materiae omnes proprietates communes esse affirmat illis initiis atque elementis, ex quibus ipsa componitur. Sic attractionis vim Newtoniani omnes in Anglia naturae admodum consentaneam praedicant, contra respuunt Cartesiani in Gallia suis addicti vorticibus, quos ubique, in caelo, in magnete, in exiguis elasticorum corporum particulis videntur sibi intueri oculis ipsis, & propemodum manibus contrectare. Quid? Nonne mirum videri debet in ea, in qua nunc versamur luce de electricis rebus post Franklinii, Becariae aliorumque inventa, tot experimentis confirmata, a Gallis adhuc*

*mentionem fieri materiae affluentis & effluentis, quod illius se acerrimum defensorem Nolletius praestiterit? Omnino tantum mores, judicia, affectus, studia, exempla atque usus possunt, ut non modo rerum, quae extra nos sunt, sed etiam earum, quas insitas & quasi consignatas in animis habemus, notitias obscurare possint. Hinc de justo atque injusto, de officiis, de omnibus vivendi praeceptis, de civilibus institutionibus differunt interdum adeo inter se hominum sententiae, ut ex hac discrepantia concludi possit, multos versari in summo errore, & in maximarum rerum ignoratione. Sunt porro artes quaedam, quae rationes dant certas & praecepta veri inveniendi, quae habent ordinem, & quasdam errare in faciendo non patientes vias, sed eae plerumque deseruntur, quod exigunt summum laborem, & illam difficillimam conjunctionem acuti ac perspicacissimi ingenii cum bene considerata, lenta, patienti atque constanti ratione unam eamdemque rem omnesque ejus partes diu persequendi. Qui sibi nimium tribuunt praesertim in physicis rebus, & de*

*ſua vi ac ſapientia pene omnia profitentur, meminerint nihil magis officere veritati aſſequendae quam audaciam, confidentiam atque petulantiam, & in exquirendis rerum naturalium cauſſis idem ſaepe evenire quod dormientibus, quibus ſe ſe offerunt varia viſa, quae pro certis habent, quanquam a vero longiſſime abſint. Recordari debes (eramus enim ſaepe una cum illo) quam pugnaciter Boſcovichius noſter theoriam ſuam de naturali philoſophia defenderet, quam ab ipſa natura ſe didiciſſe, & nihil in phyſica melius unquam inventum fuiſſe affirmabat. Iraſcebatur ſi quis aliquid illi objiceret, & fore tempus (ſi ſuperis placebit) praedicebat, quo philoſophi omnes tandem veritatis vi convicti ſuam in ſententiam deſcenderent. Jam gaudebat Jeſuitarum omnes ſcholas perſonare his vocibus, unicam eſſe in natura virium legem, quae in magnis diſtantiis attractivae ſint, in minimis modo attractivae, modo repulſivae; ſic ut quo magis corpora & corporum elementa ad ſe ſe invicem accedant, vis repulſiva augeatur, & vel in infinitum uſque augeri poſſit; plures Litte-*

*ratorum hominum ephemerides plausisse huic suo invento; & extitisse hominem Gallum Saurium doctrina physica & mathematica clarum, qui illius fecit explanationem illustrem, retulitque in postremum volumen operis, quod* mathesis elementa *inscripsit. Quanquam magni ingenii lumen in illa theoria eluceat, sic ut oppugnari, ut & demonstrari non facile illa possit, eumdem tamen locum apud sapientiores tenebit attractio Newtoniana, &, quas de ea vir prope divinus proposuit, leges, quasque diligentissimi atque acutissimi physici mirum in modum confirmarunt. Sed ita sumus natura comparati, ut nostris cogitationibus perinde assentiamur, ac si intueremur id, quod nobis in mentem venit, quapropter vere a Cicerone dictum videtur, nihil tam absurdum excogitari posse, quod non affirmetur ab aliquo philosophorum. Nihilo tamen minus fuit Boscovichius vir doctrina summa, et animi & ingenii in eo celerrimi erant motus, & ad excogitandum acuti, & ad explicandum ornandumque uberes, & ad memoriam firmi atque diuturni, quibus praesidiis, & prae-*

*conio suorum adeo famae, cujus cupidissimus erat, vel ab ineunte adolescentia servivit, ut in maxima celebritate atque in oculis omnium vixerit. Quanquam ex mea celebratione nihil illius gloriae addi posse videatur, de ipso tamen semel iterumque scribendum putavi, Italice quidem, ut satisfacerem voluntati Praesidis Societatis, ut vocant, Italicae, Latine, ne deessem instituto meo exponendi in hoc opere vitas excellentium virorum, qui nostra, patrum majorumque memoria floruerunt. Qui utrumque scriptum contulerit, facile judicabit, me non actum egisse, quod vetamur veteri proverbio; si vero tu ita senseris, me non frustra operam consumpsisse, gaudebo, vel potius gloriabor judicio tuo. Ita enim excellis & maximarum rerum doctrina, & scribendi elegantia, ut elegantium Etruscorum non dubitem te praedicare doctissimum, & doctorum elegantissimum. Vale; & quod filio nuperrime auctus sis, tibi ex animo gratulor, & Deum precor, ut illum diu sospitem servet, quo aemulus & imitator paternorum studiorum esse possit.*

*Pisis Non. Sext.* MDCCLXXXVIII.

## Rogerius Josephus Boscovichius

Homini Ragusino in pinacotheca Italorum locum iterum (1) dare minime dubitamus, quod is in urbe Italarum principe altus educatusque est, quodque ex ea praesertim fructus percepit amplissimae gloriae, qua immortalitati est commendatus. Is est Rogerius Josephus Boscovichius, cujus magnum est nomen in nostrae aetatis mathematicis, & quo amico & praeceptore vel a prima adolescentia gloriati sumus. Natus ille est XV. Kal. Jun. an. MDCCXI. patre Nicolao, homine tum copiis, tum liberis abundante (sex enim ex Paulla Beterra susceperat masculini sexus, quorum natu minimus erat Rogerius, tres feminini) qui Ragusam concessit ex vicinis regionibus Turcarum ditioni subjectis, eorum avaritiam immanitatemque declinandi caussa.

---

*(1) Extat in vol. IV. vita Gorgii Baglivii.*

Civitate donatus eos obtinuit honores, qui in Ariſtocratia ſecundi putantur, cumque eniteretur, ut neque amicis, neque etiam alienioribus deeſſet opera, conſilio atque pecunia, facile multorum benevolentiam atque gratiam ſibi conciliavit. Bene etiam de Republica illum meritum eſſe exiſtimabimus, quod ſuos ſic inſtituebat liberos, ut aliquando illi ornamento eſſent futuri. Horum natu maximus Petrus plurimum ingenio valebat, ſed is e vita deceſſit, cum primum ſervire Reipublicae, & nobiliſſimi ſcriptoris famam conſequi coepit. Quam excellens eſſet poeta Latinus Bartholomaeus, ex iis elegiis, quae cum Caroli Rotii aliorumque carminibus ſaepe editae ſunt, intelligi poteſt. Elegantia enim ac ſtili nobilitate Propertianas aequant. Vel ipſas feminas in hac familia matre Muſa natas dixiſſes (1), quibus exemplis excitatus Ro-

(1) *Haec ille in animadverſionibus ad lib. IV poematis de ſolis ac lunae defectibus.* Circumferuntur ſatis multa elegantiſſima carmina Petri fratris, quem an. XXII. aetatis ſuae amiſimus, incredibilis juvenis ſpei, inter quae verſiones plures & Ovi-

gerius ipſe, magna a pueritia ſpectavit. Sic illum tenebat humaniorum litterarum amor, ut nihil acrius, & cum Jeſuitarum ſcholas frequentaret, & illuſtriorum facta & ſcripta curioſe conquireret, nomen dare illorum familiae ſtatuit. Ea propter Romam venit autumno an. MDCCXXV. & itineris ſocios habuit ipſos praeceptores Bindium & Stephanium, ac Bartholomaeum fratrem, qui duodecim annos ante in ipſam familiam adſcriptus fuerat. Tyrocinium ita tranſegit, ut adoleſcens, qui Deo mature parere didicerat. Hoc peracto, renovavit ſtudia rhetorices, Scapecchio magiſtro, cujus ſcripta & praecepta omni turpitudine ſuperioris ſaeculi foedata eſſe videbantur. Feliciori ſucceſſu audivit in philoſophia Carolum Nocetum, qui tamen magis Latina poeſi, quam philoſophica doctrina commen-

---

dii ex Latino, & Molierii ex Gallico Illyricis verſibus conſcriptae celebrantur. Impreſſa ſunt ante hoſce duos annos Annae ſororis adhuc viventis Illyrica carmina Venetiis, quae itidem ſatis bene excepta ſunt a noſtrae linguae cultoribus.

dandus eſt. Teruntur omnium manibus ejus poemata de Iride & de Boreali Aurora, quae ſaepius edita ſunt, ſed nunquam melius, quam cum Boſcovichius ex diſcipulo magiſter factus ſuppeditavit Noceto illa omnia, quae pertinent ad recentiorem phyſicam. Quauquam cogeretur non ſorbere modo, ſed etiam concoquere quae magiſter Peripateticus proponebat, obverſabatur tamen ejus animo ſpecies quaedam veri, quae omnino tenuit eum, poſtquam mathematicis ſtudiis operam dare coepit. Nocetus quaedam in logica tetigerat, quae ad geometriam pertinebant. Horum per ſe quaeſivit demonſtrationem Rogerius, & quod ſane miraberis, vel eam invenit, quae quadratum hypothenuſae aequale eſſe probat cathetorum quadratis. Quo invento laetus non potuit ſe continere, quin idem, quod Archimedes ob deprehenſam menſuram argenti auro mixti exclamaret, inveni, inveni. Ex eo tempore noctes & dies animum illius concitavit deſiderium famam colligendi ex mathematicis diſciplinis, & currenti jam calcar addebant illa Noceti praeceptoris:

*Quare agite, o juvenes, magnarum semina rerum*
*In vobis fortasse latent; haec pectore toto*
*Excolite, & solidas jamdudum extundite fruges,*
*Ac magnos superate senes. Nam quis timor unquam*
*Impediat, vel qua coeat formidine sanguis;*
*Ut quod avis licuit, desperent posse nepotes?*
*Nunquid ut effoetae torpent ad gramina terrae,*
*Partubus amittit vires natura ferendis,*
*Nascimur aut homines aliud genus? Addit easdem*
*Particulas nobis divinae mentis, & ignes*
*Aetherios, patribus quondam quos larga vetustis;*
*Nec si olim mater, nunc est natura noverca.*

Non adhuc logices curriculum confecerat; cum induſtria ſingulari ſibi comparaverat propriam geometriam, & quos gradus ejus in hac re inventa habuerint, ex iis cognoſces geometriae elementis, quae poſtea ab ipſo in lucem ſunt emiſſa, quibus ſane nihil facilius, nihil compendioſius (totam enim geometriam ad XIV. capita, ſive, ut loquimur, propoſitiones reduxit) nihil elegantius, nihil ad exer-

exercendos per se ipsos adolescentes, quod maximi momenti in hujusmodi studiis esse putabat, in rerum geometricarum demonstrationibus magis idoneum excogitari potuit. Res percrebuit, & in ore atque in sermone omnium coepit esse adolescens, qui non excurrere, sed evolare videbatur. Secundo philosophici stadii anno cum ex consuetudine majorum scholam matheseos ingredi debuisset, quam regebat Horatius Burgundius, brevi eo progressus est, ut magister ipse mirabundus exclamaverit: *iste passis velis ab eo loco solvit, quo vix mihi pervenire contigit.* Diu frustra quaesierat Burgundius solutionem, ut dicitur, irreducibilis casus, & quod sperabat majus aliquid posse effici a discipulo, ad eamdem rem investigandam ipsum invitavit. Plurimum in ea laboravit Rogerius, ut aliquando quod volebat se obtinuisse putaverit. De quo cum scriberet ad Bartholomaeum fratrem, qui tum Perusiae philosophiam docebat, ab eo sapienter sane admonitus est, ne frustra tempus tereret in quaerendis rebus, quas assequi non possumus, & ingenii sui magnitudinem ad utiliores usus adjungeret. Multa

praeterea commemorarem, in quibus se exercuit Rogerius, Burgundio auctore, si eorum utilitas ad nos pervenisset. Adjuvabant quidem ad exercendum ingenium in geometria, nec sane melius fieri a praeceptore potuit, quam ut invitaret acutissimum discipulum ad dilatanda atque explicanda quaedam, quae coarctaverat, & peranguste referserat in *principiis suis* ille philosophorum quasi Deus Newtonus, quaeque ipse, non satis a geometria instructus, assequi minime poterat. Tulit fastidium Rogerius, cum principio haereret in multis, postea cum in familiaritatem, ut ita dicam, Newtoni venisset, generaliores & simpliciores quasdam demonstrationes invenit, in eo praesertim quod pertinet ad gravitatem universorum corporum, quibus postea feliciter usus est, ad astronomiam sectiones conicas traducens. Accidit in iis disputationibus, quae privatim & publice habebantur a Jesuitis, in quibus unus eminuit inter omnes Rogerius, ut ipse defendere debuerit quaedam praeceptoris dogmata de maris aestu. Quo studiosius ab ipso abscondebantur quae hac de re didicerat a Newtono, ne a Burgundio cete-

riſque Peripateticis, qui dominabantur in ſcholis, diſſentire videretur, eo magis apparuere. Burgundius, quaſi ſubito emerſus e diuturnis tenebris, vehementer ſe aſſentiri diſcipulo dixit, ceteri obſtinatiores veritatem converterunt in culpam, quod credendum eſſe ajebant veteribus & priſcis philoſophis, neque ferendos, qui in philoſophia aliquid novandum putabant. Nihilo tamen minus quod laudatio Burgundii atque auctoritas magni erat momenti apud Nocetum, quo duce, illas diſputationes Rogerius habuit, neque eum deſeruit, nec quicquam eorum petulantiae, qui illius ſtudia improbabant, conceſſit. Confecto philoſophiae curſu an. MDCCXXXII. grammaticam, ut mos Jeſuitarum erat, docere coepit. Docuit primo Romae, mox per triennium, quia in ea urbe graviſſime aegrotaverat, Firmi, unde exeunte an. MDCCXXXVI. Romam rediit, ut eas litteras publice traderet, quibus exculti jam grammatica ad humanitatem informari ſolent. Quod Romani caeli aſpiratio ei gravis erat, periculoſo iterum morbo tentatus eſt, ex quo non convaluit niſi autumno an. MDCCXXXVII. Poſt

id tempus satis prospera usus est valetudine; ut longum vitae suae cursum in labore corporis, & in animi contentione conficere potuerit. Mirum vero videri debet summum ingenium Rogerii quadriennium & amplius tulisse grammaticorum tricas, & magnam habuit majoribus gratiam, cum se ad pertractandos poetas vocarunt. Mirifice enim delectabatur Musis, & tam facilis & expeditus erat ad condenda Latina carmina, ut illa etiam ex tempore funderet. Quia magistri munus postulabat, ut in instauratione studiorum humanitatis aliquid perfectum ingenio elaboratumque industria proferret, dixit carmen, quod postea in poema excrevit, de solis ac lunae defectibus, cui a cuncto consessu plausus multiplex fuit datus. Eodem illo anno, quod ejus schola discipulorum nobilitate florebat, illis recitanda dedit carmen, oden, elegias, epigrammata, & id generis alia de Turcarum excidio (omnes enim boni vota faciebant, ut bellum, quod adversus illos a Caesare susceptum erat, prospere eveniret) illaque picta & polita fuisse omnibus artis coloribus judicatum est. Haec studia atque exer-

citationes minime imminuebant aliquid de ardore, quo ferebatur ad mathematicas disciplinas. His enim tantum temporis concedebat, quantum relinquebatur ei a publico munere; & dum Firmi erat, quaedam ad Burgundium misit, quae hic discipulis suis defendenda proposuit; dolens fortasse quae ipse sero, quae leviter arripuerat, summo studio ab adolescente percepta fuisse. Quod ex majorum instituto post quinquennalem scholam danda Rogerio opera erat Theologiae, ita satisfecit officio suo, ut omnes diligentiam & ingenium admirarentur; sed quia saepe redibat ad mathematicas disciplinas, quas amores suos appellare solebat, vehementer reprehensus est a Timonio, cujus summa erat apud suos auctoritas. Nil enim ille probabat, nisi quod noverat, & nihili ducens existimationes & judicia posterorum, eum primum esse judicabat, qui copiose & acute disputare potuisset de scientia, ut loquuntur, media, de probabilismo, & de ceteris hujusmodi quaestionibus, quibus nec mentes aluntur, neque mores conformantur. Nondum Rogerius, degens in Seminario Romano, absolverat Theologicorum

ſtudiorum curriculum, cum juſſus eſt, raro ſane exemplo, in Burgundii locum matheſeos ſcholam regere. Tum in ſuo regno ſe eſſe putavit, & ampliſſima, quae ſibi comparaverat praeſidia tum ad diſcipulorum utilitatem, tum ad ſcholae ipſius ornamentum & decus, luxerunt adeo, ut non ſolum aequaſſe, ſed etiam viciſſe ſuperiorum magiſtrorum gloriam merito judicaretur. Illa, quae dicuntur matheſeos elementa, quibusque utebatur ad erudiendos diſcipulos, ſerius in vulgus edidit. Complexus eſt binis voluminibus geometriam planam, arithmeticam vulgarem, geometriam ſolidorum, trigonometriam cum planam, tum ſphaericam, & algebram finitorum, & haec vulgavit Romae an. MDCCLII. biennio vero poſt III. volumen in lucem emiſit, in quo omnem de ſectionibus conicis doctrinam expoſuit. Nunquam ſatis horum ſcriptorum ſubtilitas atque elegantia laudari poteſt. Ita nexa & ſtructa ſunt, quae ad geometriam pertinent, ita paucis univerſa haec ſcientia comprehenſa, ut qui haec ſemel cognita habuerit retinere, & ſi ingenio valeat, relictas partes per ſe explere facile poſſit. Neque de utraque trigono-

metria secus judicaveris. Vere enim gloriabatur Rogerius ita concinne omnia in iis esse distributa, ut quidquid aut addere, aut mutare, aut detrahere voluisset, deterius futurum fuisset. Verum quia eminent maxime, quae ad sectiones conicas spectant, haud pigebit plura de iis dicere. Mirus est nexus rerum, & deductio ex unica definitione ad proprietates omnes, quae sponte se se ostendunt vel iis, qui ad illarum intelligentiam a mathesi minus habent instrumenti. Hujusmodi est definitio: *si ex diversis punctis cujuscumque lineae ducantur perpendiculares ad rectam quamcumque indefinitam positione datam (directricem* hanc vocat) *& aliae rectae ducantur ad datum punctum quemcumque extra ipsam indefinitam* (idest focum) *erunt semper in ratione data*. Hanc lineam sectionem conicam appellat, ellipsim, parabolam, vel hyperbolam, prout illa ratio fuerit minoris inaequalitatis, aequalitatis, vel majoris inaequalitatis. Tali modo retinet vetera Graecorum nomina, sed quae ex cono aliisque mechanicis instrumentis petebantur, ipse in plano felicissime invenit. Ex hac definitione,

quam ceteri aut neglexerunt, aut non satis animadverterunt, quia prima fronte videtur esse sterile quoddam theorema, mirum est quae & quanta, docente Rogerio, profluant. Ejus opus facile assimilaveris magnae arbori, in qua ex unico trunco exsurgant rami, e ramis ramusculi, e ramusculis surculi, e surculis frondes, & ex his flores & folia. Ne quid perfectioni operis deesset, postquam Auctor sectiones conicas in plano quaesivit, in cono etiam investigavit. Mirabile inter cetera est scholion illud, ex quo patet, quod si secetur conus mobili plano & certa quadam ratione, sectiones continuo aliam in aliam transformari, & vel in rectam, quo posito, singulari acumine investigat omnia ea, quae pertinent ad cylindrum, sphaeroides atque conoides parabolicas & hyperbolicas. Quod in universo opere mirabiliter se produnt hae geometricae transformationes, separatim de iis, ut & de quibusdam infiniti mysteriis agendum putavit, ut viam sterneret illis, qui sublimiores curvas noscere, & algebrae secreta penetrare avebant. Dolendum sane Rogerium in his elementis pertractandis non descendisse ad ae-

quationem illam ellipsis, cujus maximus est in astronomia usus. Praeteriit hoc ipsum Hospitalius, ne dicam de minoribus sectionum conicarum scriptoribus, sed ab hominibus, quorum eminuit doctrina & ingenii acumen, id non modo postulari, sed etiam propter summam rei utilitatem exigi posse videbatur. Vel antequam haec vulgaret Rogerius, in lucem venerant cum Andreae Tacqueti trigonometria plana, ejusdem trigonometria sphaerica, & dissertatio de cycloide & logistica. Quantus sit harum linearum curvarum usus in mechanica, in arithmetica & trigonometria, nemo vel mediocriter doctus ignorat. Expediebat igitur earum proprietates noscere, idque summi praestiterunt mathematici, unaque cyclois plurimorum ingenia diu torsit, & exercuit. Narrat diligentissime Rogerius quem cursum habuerit singulorum industria, quid in controversiam, aut disceptationem vocatum ab iis fuerit, quid inventum, quidque eorum inventis se addere posse putaverit. Unica enim & prorsus nova demonstratione exhibet tum perimetri, tum areae dimensionem, eamdemque curvam lineam sui ipsius evolutione gigni

confirmat. Attigit etiam nonnulla, quae plurimum mechanicam adjuvant, & si conferes scripta hujusmodi Rogerii cum aliis multis, quae tota in geometriae elementis explicandis versantur, facile intelliges quid inter summos & mediocres viros intersit. Vel ea, quae non meliora tibi esse videbuntur, condita esse jucundius facile judicabis. Nec vero ei unquam materia deerat, ut quotannis exerceret discipulos suos in defensione earum rerum, quae in reconditiori mathesi versabantur. Ex quo summa extitit non modo utilitas, sed etiam gloria, cum omnes admirarentur nullum esse tum in astronomia, tum in physica, tum in geometria locum adeo reconditum, quo Boscovichii industria pervadere non posset. Quod per has dissertationes illustris & pervagata ejus fama fuerit, minime pigebit nonnullas recensere. De solis maculis, quas ab ipsius solis atmosphaera nubes veluti quasdam efficiente repetit, & de mercurio solem trajiciente, quod phaenomenon accidit an. MDCCXXXVI. III. id. Novembris ante meridiem, ita disseruit, ut ejus dicta rationibus, observationibusque illustriorum astronomorum maxime consentanea

fuerint. Obſervatio mercurii eo valuit, ut nodi locus, quod in planetae cujusvis converſione praecipuum eſt, cognoſceretur. Quia vero diligentia cum in omnibus rebus, tum in aſtronomia plurimum valet, & haec praeſertim adhibenda eſt in inſtrumentorum uſu, quantum illam coluerit Boſcovichius, ex diſſertatione *de novo Teleſcopii uſu ad objecta caeleſtia determinanda* conjici poterit. Copioſa, ſed paullo abſtruſior diſputatio fuit de Aurora Boreali, cui cauſſam dedit Borealis Aurora longe maxima, quae apparuit an. MDCCXXXVII. XVII. Kal. Jan. Fuit enim luce tanta, ut terram combuſtura videretur. Valde aſſentiebatur Mairanio, qui ejus, ut ceterorum omnium hujusmodi phaenomenorum, cauſſam aſſignandam arbitrabatur atmoſphaerae ſolari verſus terram decidenti. Sed diſſidebat ab eo in dimetienda altitudine, quae major apparebat ex calculis Boſcovichii, qui in ſua ſupputatione rationem habuit vis centrifugae ortae ex converſione atmosphaerae ſolaris circa ejus axem. Quanquam multa ſint in phyſica & gravia & utilia accurate copioſeque a philoſophis diſputata, latiſſime tamen tum patere videbantur ea, quae

ad telluris figuram pertinebant, atque haec quaeſtio tum communis erat omnium philoſophorum. Binas de iis diſſertationes conſcripſit Rogerius, quarum altera expoſuit veterum argumenta, quibus non ſatis recte utebantur ad probandum terram ſphaericam eſſe (ex iis enim nil aliud conficitur niſi arcuatam eſſe atque globoſam) altera quid ex recentiorum vel hypotheſibus, vel obſervationibus erui poſſet ad illa infirmanda. Prorſus id ſe confeciſſe putavit Rogerius, nihil eſſe quod evincat tellurem, quae ad ſenſum ſphaerica eſt, vel protrahi ad polos, vel comprimi, & nihil ex ejus figura ad motum ejusdem ſuadendum elici. Ceteri, qui conſecuti ſunt philoſophi, & recentiſſime etiam magni nominis mathematicus Placius (1), quamvis acutiſſimi & diligentiſſimi fuerint hujus figurae inveſtigatores, quam ellipticam eſſe multis de cauſſis ſuſpicantur, nihil tamen ſtatuere potuerunt, quod non incurrat in aliquam diffi-

(1) Memoires de l' Acad. des Sciences an. 1772. II. Part. p. 536,

cultatem. Elegans eſt diſſertatio *de circulis oſculatoribus*, qua efficitur, ut eorum naturam non ſolum animo contemplari, ſed ipſis propemodum oculis videre poſſimus. Via enim Euclidea traducuntur ii ad conicas ſectiones, unde ad ceteras lineas curvas gradu facto, breviter explicat Auctor quid de omnibus ſentiat, & qua ratione uti iis poſſumus in methodo infinitorum. De qua methodo ſic poſtea diſſeruit, ut quamvis ſyntheſi in primis valeret, eamque maxime excoleret, & eam in primis exercendam eſſe cenſeret, pervaſiſſe tamen ad reconditioris algebrae penetralia videatur. Profecto, etiam ſi nulla eſſet utilitas ex mathematicis diſciplinis, tamen ipſae propter ſe ipſas diligerentur, cum in ceteris ſtudiis umbram quidem & imaginem veri, in his ejusdem expreſſam effigiem intueamur. Cum vero ipſas traducimus ad phyſicas res, nihil invenimus firmius quod teneamus, quam quod illa ſuadent, idque ut perſpicuum eſſet diſcipulis ſuis, tribus diſſertationibus complexus eſt Rogerius, quae *de motu corporum projectorum in ſpatio non reſiſtente*, *de viribus centralibus*, & *de inaequalitate gravitatis in diverſis terrae locis* traduntur a recentioribus

philoſophis. Horum inventa non modo illuſtravit, ſed quaedam praetermiſſa ab iis, quaedam obſcure leviterque tacta aut ſupplevit, aut novis argumentis confirmavit. Ne quis vero abuteretur ſubſidiis, quae ab analyſi ſuppeditantur, unum propoſuit exemplum ex Euleri mechanica de transformatione curvarum in rectas (1) aperuitque quid eſſet illud, quod tantum virum inducere in errorem potuit. Quae diſſeruit in ſchola *de motu corporis attracti in centrum immobile, viribus decreſcentibus in ratione diſtantiarum reciproca duplicata in ſpa-*

---

(1) *Eulerus Tom. I.* Mechanicae par. 762. *affirmavit*: ſi vires ſint in ratione diſtantiarum reciproca triplicata, vel majore, delatum ad centrum debere nuſquam amplius reperiri, ſed quaſi ſubito annichilari, valore nimirum formulae, quae diſtantiam exprimit poſt appulſum ad centrum abeunte imaginarium ſive impoſſibilem: ſi vires ſint in ratione minore quam triplicata, ſed non minore quam ſimplici, corpus pariter delatum cum infinita celeritate debere curſum retro flectere: & ſolum ubi vires ſint in ratione minus quam ſimplici, debere appellere cum velocitate finita, & ultra progredi.

*tiis non resistentibus, & de viribus vivis* relata fuerunt in Acta Academiae Bononiensis, cui ipse erat adscriptus. Iis quidem temporibus quaestio longe maxima putabatur, quae erat de virium vivarum mensurandi ratione, quaeque illustriorum mathematicorum ingenia diu exercuerat. Certandum & sibi putavit Rogerius, sed ita, ut hanc controversiam vel componendam, vel dirimendam, vel potius omnino tollendam esse contenderet. Vires enim vivas in natura nullas esse affirmavit, easque esse inutiles ad explicanda phaenomena, quae a sola mobilitate pendent, ut haec a vi inertiae, & a caussis, quae ejus statum mutant. *Omnino*, ait Auctor, *si rite notetur series tota velocitatum, quae generantur, vel extinguuntur a mortuis viribus, sive a potentiarum actionibus, computando ipsarum incrementa, vel decrementa a vi, quae agit, & tempore, quo agit, habebitur omnium phaenomenorum determinatio, adeoque & explicatio*. Hanc ipsam dissertationem primum editam an. MDCCXLV. cum misisset Rogerius ad Mairanium, de quo supra mentionem fecimus, & in hac ipsa quaestione exercitatissimum, rescripsit ille se prorsus proba-

re ejusdem ſententiam, ac brevi fore, ut philoſophi ab hujuſmodi controverſia abſtinerent, de qua cum pluribus verbis, quam opus eſſe videretur, ut pote de nominis quaeſtione, poſtea diſputaſſet Franciſcus Zanottus, tantum & ipſe tribuit huic diſſertationi, quantum tribuere veritati neceſſe erat. Quae revera in natura exiſtant dominenturque vires, quid agant, quibuſque legibus ſubjectae ſint, & quomodo menſurandae diſſeruit poſtea Rogerius ſeparatim, & illud omnium corporum tum terreſtrium, tum caeleſtium naturale principium, gravitatem ſcilicet optimo in lumine collocavit. Quidquid docet, docet feliciter, & mirum omnibus videri debet ſolvi ab eo ſyntheſis ope problemata, quae illi impervia eſſe videbantur. Cujus rei ut unam rem exempli cauſſa afferamus, ſolutionem commemorabimus problematis mechanici de ſolido maximae attractionis, quod ea admirabiliter laudata ſit a Montignio, qui ad eam Rogerium ipſum invitaverat. Ceterum dum explicat virium theoriam, fortaſſe plus aequo ſibi plaudit, quod & ipſe aliquid confingere potuit, quo nihil evidentius eſſe putabat, adeo faciles ſunt homines ad ea probanda, quae

ipſi

ipsi invenerunt. Bene posuisse videbantur Newtoniani dogmata sua de gravitate, tum in magnis, tum in parvis distantiis, de quibus sic disseruit Boscovichius, ut quae in iis corrigere se posse putavit, deteriora fecerit. Nam ex illius sententia lex virium in majoribus distantiis accedit quam proxime ad rationem reciprocam, ut loquuntur, duplicatam distantiarum, in minimis vero ab eadem recedit in immensum, atque exponitur ab eo per curvam quamdam, cujus postremum crus accedit ad curvam gravitatis Newtonianae quam proxime, in minoribus vero distantiis contorquetur circa axem, & in minimis exhibet repulsiones auctas in infinitum, ubi in infinitum distantiae decrescant. Hinc, si ipsum audis, gravitas est tantummodo quidam ramus legis generalis virium, a qua unica lege repetenda sunt omnia naturae phaenomena, omnes corporum proprietates, & omnes motus. Quae pluribus in dissertationibus tanquam semina quaedam hujus doctrinae sparserat Boscovichius, paullo latius dilatavit postea, cum una alteraque dissertatione de lumine egisset. His praesertim gloriabatur, invitabatque om-

nes ad illarum dogmata propugnanda, quin immo irafcebatur, fi quis aliquid iifdem opponeret atque objiceret. Jefuitae foliti admirari omnia ea, quae a fuis prodibant, compleverant fcholas hocce Bofcovichiano fyftemate; & quoad ipfe vixit illud pugnaciffime defendit, perinde ac fi ab eo vox naturae exprimeretur. *Prorfus mihi perfuafum eft*, ajebat ille, *extenfionem accurate continuam, & foliditatem ac impenetrabilitatem ex immediato contactu ortam non effe abfolutas materiae & corporum proprietates, ut illas nullo modo effe proprietates ipforum arbitrer. Cenfeo igitur materiam omnem & corpora conftare punctis prorfus indivifibilibus & inextenfis, quae puncta femper a fe invicem diftent aliquo intervallo, quod imminui poffit in infinitum, fed auferri non poffit fine compenetratione punctorum. Haec puncta puto praedita effe a natura viribus quibufdam, quae in minimis diftantiis cogant ipfa a fe invicem recedere, quas idcirco repulfivas appello, & quae, imminutis in infinitum diftantiis, augeantur in infinitum, auctis autem diftantiis, minuantur, donec in quadam di-*

*ſtantia, adhuc tamen perquam exigua, nullae ſint, tum directione mutata ad acceſſum determinent, & attractivae dicantur, ac creſcant itidem & decreſcant, ac plurimis vicibus directione mutata, migrent ex attractivis in repulſivas, ac viceverſa: exponantur nimirum per ordinatas ad curvam lineam, cujus abſciſſae exprimant diſtantias, & prout illa curva axem in pluribus punctis ſecans ordinatarum ſuarum directionem mutet, mutetur & virium directio.* In hujuſmodi diſputatione dicendi aſſiduitas aluit confidentiam, ſiebatque ut & ſuorum & ſui judicio dignus putaretur, qui novam conderet phyſicam. Sed antequam de iis dicamus, quae poſtea vulgavit ad ſuam comprobandam ac dilatandam ſententiam, dicendum videtur de aliis illius ſcriptis, quibus cognitis, facilius rationem & viam, quam in ſuis ſtudiis tenuit, conſiderare poterimus. Ex quo tempore coepit mathematicis rebus operam dare, erexerat animum ad excolendam aſtronomiam, & quod maxime admirabiles ſunt annui motus, ſive aberrationes illarum ſtellarum, quae ſixae vocantur, & quod ex iis maximum argumentum eruitur ad

ſuadendum telluris motum, de ipſis ita diſſeruit, ut ſatisfecerit & aſtronomis, & illis, qui, neglectis obſervationibus & rationibus, ſe religione obſtrictos putant, ut terram quieſcere affirment. Etenim ne hos irritaret ſuam quamdam rationem propoſuit, qua omnia phaenomena, quae ſe ſe moventi telluri tribuimus, vel ipſa quieſcente, explicari poſſent (1). Ipſe & locos alios graviſſimos ex

(1) *Hanc ſuam ſententiam hiſce verbis expoſuit* in ſupplementis ad lib. 1. Philoſophiae recentioris a Benedicto Stajo verſibus traditae. Sit vis inertiae non abſoluta, ſed reſpectiva reſpectu ſpatii cujusdam, quo tellus & aſtra omnia includuntur, ac maneant cetera omnia, quae a quibusvis recentioribus philoſophis, ut Newtonianis, requiruntur, & id ſpatium aliquando quieſcat, habebitur abſolutus telluris motus, quem ipſi Newtoniani requirunt. Incipiat jam illud ſpatium moveri motibus omnibus contrariis, & aequalibus iis, quibus movebatur tellus, tellus ipſa reſpectu ejus ſpatii perget moveri eodem modo, ac prius, ſed is non erit motus abſolutus. Omnino abſolute quieſcet ab ipſo ſpatio mobili retracta tantum, quantum intra ipsum ſpatium per reliquas vires progreditur, quae abſolutum ejus motum non gignent, ſed ejus translationem impedient. *Vide etiam* Diſſert. de maris aeſtu.

aſtronomia, poſtquam de ea in univerſum & de obſervationibus rite inſtituendis, & de lentibus & teleſcopiis dioptricis diſſeruerat, tractavit. Egit enim ſeparatim *de cometis*, *de determinanda orbita planetae ope catoptricae ex datis vi, celeritate ac directione in dato puncto*, qua ſane diſſertatione nihil elegantius fieri potuit, *de methodo a ſe excogitata adhibendi phaſium obſervationes in eclipſibus lunaribus*, *de lunae atmoſphaera*, *de aeſtu maris*, *de ſubtilitate ſolaris lucis*, atque hujus generis aliis. Quaedam vero, quae anguſte referſerat in his diſſertationibus, dilatavit poſtea, noviſque aut argumentis, aut obſervationibus confirmavit. Nam quoties ei ſe ſe occaſio obtulit, ut prudenter poſſet intexere in iis, quae poſtea elucubravit, operibus, quae in ſchola diſſeruerat, aut de iis mentionem faceret, nunquam illam dimiſit (1).



---

*(1) Hoc praeſertim praeſtitit in iis v. voluminibus, in quibus collegit opera pertinentia ad opticam & aſtronomiam.*

Nobilitatus cum jam ipſe eſſet multitudine & praeſtantia rerum editarum, & praeconiis praeſertim ſuorum, qui neminem illi parem ponebant, conſulebatur, adhibebaturque Romae in omni re, quae ad matheſin quomodocumque pertinebat. Diximus alias (1) de controverſia ſane acerrima, quae in ea urbe fuit propter metum ruinae Vaticani tholi. Rogerius in ea ſententia fuit vitium ab illo factum fuiſſe, atque huic ferreo circulo conſulendum, eamque ut probaret, bina edidit ſcripta. Oppugnarunt alii, ac praeſertim Bottarius & Ravilliaſius, & in diſcrepantia voluntatum & ſcriptorum de iis rogatus eſt magni nominis mathematicus Joannes Polenius. Convenit inter illum & Rogerium de cingendo tholo ferreo circulo, ſed hic de Polenio juſtam ſe querendi cauſſam habere putavit, quod a ſe ſurripuerit inventum illud geometricum, quo probatur ferrum in orbem circumactum ſex amplius agere, quam ſi ad perpendiculum inſiſteret. Haec querela diffuit a-

(1) In vita Joannis Polenii Tom. XII,

micitiam, quam similitudo studiorum contraxerat, quanquam affirmaret Polenius de se male existimandi se nihil loci Rogerio dedisse. Inter haec alia plurima geometrica in lucem emisit, quibus locus datus est in ephemeridibus Litteratorum, quae a Fratribus Peleariniis Romae vulgabantur; & quae problema solvunt de hora maximorum & minimorum aestuum, quod & solverat Daniel Bernoullius analysis ope, & quae methodum docent elevandi infinitinomium ad quamcumque potentiam, maxime laudata fuere ab harum disciplinarum cultoribus. Cum vacabat a schola, & in Tiburtinam, vel in Tusculanam villam recreandi animi caussa concedebat, nunquam erat otiosus: conquirebat monumenta antiquitatis, & de quibusdam, ut de horologio solari quodam, & de Aegyptio obelisco, qui solis umbras, ac dierum noctiumque magnitudines indicabat, sententiam suam explicavit. Cum vero vel in otio redibat ad studia sua mathematica & astronomica, tanta erat contentio animi, ut aliquando in ipsa villa Tiburtina ortum incendium, ex quo omnes effugiebant, ipse, veluti alter Archimedes, qui habens animum occupatum in pulvere mathe-

matico ignoravit patriae direptionem, quasi quodam aestu ingenii procul a terra abreptus minime senserit. Mirum vero videri debet virum, qui pervaserat adeo ad abstrusiora mathematicarum disciplinarum, nihil abnuere solitum fuisse studiis eorum, qui aliquid in iis proficere cupiebant. Contempsit enim semper eos, qui tristi & recondita natura ita student litteris, ut sibi soli sapiant. Omnino videri volebat se esse unum hominem ad morum, sermonum, ac voluntatum omnium, cum quibus vivimus, varietatem accommodatissimum, & nihil magis velle, quam inservire communi utilitati. Exprimenda tum illi fuerunt, quae videbantur verosimiliora de aere, cum de turbine rogatus esset dicere, qui magna Romae ejusque agro importaverat detrimenta. Quaesivit etiam ab illo, qui Arcadum Academiae praeerat, ut uberius & planius, collegas suos docendi caussa, explicare vellet, quae Nocetus de Aurora Boreali versibus Latinis cecinerat, statimque Rogerius detulit ad eorum coetum Dialogos V. Italice scriptos, in quibus erant sententiae ad probandum accommodatae & verba ad audiendum jucunda. Mairanius ipse & hos dialogos & cetera, quae

exaravit Rogerius ad explanandas Noceti, vel potius sui ipsius sententias, adeo probavit, ut cum secundo edidisset suum opus de Boreali Aurora, nihil illis potuisse fieri melius judicaverit, sibique gratulatus sit, quod cum tanto viro consenserit (1). Quod judicium alio quoque cumulavit. Obtinuit enim ab Academicis suis Parisiensibus, ut Rogerius unus ex iis esset, qui *Correspondentes* appellantur. Laudes & tribuit magnas in illo ipso opere Mairanius Dissertationi Rogerii de Lunae atmosphaera, ex qua una conjici posse affirmat, quam doctus physicis esset, & quam exercitatus in astronomia; ac prorsus assentiri videtur eidem, si Luna atmosphaeram habet, hanc dissimilem esse terrestris, talem denique, quae aquam, minime aerem imitetur. Nec minorem laudem consecutus est Rogerius ex iis, quae de iride ad illustrandum alterum Noceti poema breviter exposuit. Quae de angulo maximo & minimo iridis, secutus

---

(1) *Vide* Traité physique & historique de l'Aurore Boreale, seconde edition. Paris 1754. pag. 304.

Newtonum, attulit, ſeparatim etiam edidit in ephemeridibus Palearinianis, quod geſtiebat palam omnibus facere quantum in matheſi valebat. Facile enim potuit eas omnes de iride formulas demonſtrare, quas tantummodo indicaverat Newtonus ipſe. Ab hoc vero diſſentit, ut et a Lipſienſium Actorum Scriptoribus in eo, quod ille a Marco Antonio de Dominis, hi a Keplero ſurripuiſſe Carteſium explicationem hujus ipſius phaenomeni affirmaverint. Galli, qui Carteſio maxime gloriantur, plauſerunt Rogerio, quod a tanto viro furti ſuſpicionem amoverit. Quapropter in illis ephemeridibus, quae Sapientum appellantur, non de hoc modo opere, ſed & de ceteris fere omnibus a Rogerio vulgatis honorificentiſſime judicarunt. Miſit idem aliquando ad Pariſienſem Academiam ſcriptum de erroribus Jovis & Saturni, ad quod pertractandum argumentum praemio ipſa excitaverat celebriores aſtronomos. Obtinuit illud Eulerus, quanquam pronuntiaverint Academici non minus ſatisfeciſſe propoſito argumento Rogerium. Verum quia non providerunt, ut eſſet unde par pari referretur, doluit id ve-

hementer Rogerius, deliberavitque se non amplius in hujusmodi curricula descensurum. Quod & fecit, praesertim cum illi sors satis amplum in Urbe terrarum principe dedisset campum, in quo ejus ingenium excurrere, cognoscique posset. Hic

. . . . . . . . . . . . . *quem sidera mundi,*
*Vires, mensuras, rationes, pondera rerum,*
*Et numeros audit pubes Romana docentem* (1)

ita de se praedicari ac nominari volebat, quasi de uno homine, qui restituerat suis rationem veram philosophandi, quam consuetudo vitiosa detraxerat. Quapropter pollicebatur omnibus sibi magnae curae fore, ut Jesuitae non tam mathematicarum & physicarum rerum studiis, quam ceteris facultatibus celebrarentur. Et ei jam nihil noceri poterat ab obstinatioribus Peripateticis, cum illius studia probarent maxime qui ad Catholicae Ecclesiae guberna-

---

(1) *Stajus* Philosoph. Cart. lib. v. pag. 256.

cula ſedebat Benedictus XIV. & ille omnis liberalis artis fautor eximius, quo praeſertim Pontifex utebatur in adminiſtratione Reipublicae, Cardinalis Sylvius Valentius. Pervenit ad horum aures Rogerium cogitare Americam (1), ut eum meridiani circuli gradum metiretur, qui ſibi ad quaeſtionem de forma terrae dirimendam (non enim poterat in alio-

---

(1) *Rem ita narrat Boſcovichius ipſe in nota quadam lib IV.* de Solis ac Lunae defectibus. Petierat Luſitaniae Rex Joannes V. decem e noſtra Societate mathematicos a noſtro ſupremo Praeſide, Praepoſitum Generalem appellamus, qui in Braſiliam navigarent, & mappas delinearent regionum cum Hiſpanis commutandarum, ac limites definirent: ego me ad id opus obtuleram ei, qui Regium Legatum agebat tum Romae apud Pontificem, eratque itidem e Societate noſtra, ea conditione, ut mihi ſimul liceret metiri meridiani gradum, quem cum Quitenſi conferrem definito paullo ante a Pariſienſibus Academicis; & quidem non ſolum annuerat ipſe, ſed facultatem illico ab ipſo Praepoſito Generali mihi impetraverat. De diſceſſu cogitantem Cardinalis Valentius continuit in urbe, & Pontificis nomine imperavit, ut quae pro Braſilia medita-

rum mensuris acquiescere) aptissimus videbatur. Id autem penitus in animo illius insederat, si duo gradus in meridianis duobus diversis circulis cognoscerentur, quorum graduum latitudo esset eadem, ac mensurae nequaquam inter se, quod valde suspicabatur, consentirent, id argumento tandem fore meridianos non omnes ejusdem figurae esse, terraeque formam revocari ad calculos nondum posse. Pontifex, qui cum esset doctissimus, amplificare litteras maxime studebat, Valentio mandavit, ut retineret hominem in Italia, invitaretque ad quaerendam terrae formam in ipsa Pontificia ditione; se enim instrumenta omnia, quae ad rem tantam opus essent, praestiturum. Commodum autem accidit, ut qui gradus metiendus per Valentium proponebatur, is pari fere esset latitudine, atque ille, quem antea

---

bar, in ditione Pontificia exequerer; qua in re quantum ipsi debeam, cognoscet sane quicumque perpenderit ea, quae insequentibus annis in Lusitania acciderunt.

Caillius in Auſtrali Gallia metitus fuerat, ut gradus obvenire nullus poſſet ad id, quod Boſcovichius volebat, accommodatior. Qui ſimul ut id ſenſit, ſibi gaudens, nihil prius habuit, quam ut occaſionem arriperet, nullamque interpoſuit moram, quin ſe colligens de univerſa illius menſurae ratione ſecum ipſe conſtitueret. Quod cum feciſſet, atque inſtrumenta paraſſet, ſocio ſibi adſcito Chriſtophoro Majerio Britanno mathematico e Societate Jeſu clariſſimo, in viam confeſtim ſe dedit. Roma, qua in urbe metiendi initium fecerat, ſuperatis deinde celſiſſimi Apennini montibus, opus uſque Ariminum deduxit, totumque illum meridiani circuli arcum ſtudio tanto dimetitus eſt, ut omnium, quicumque adhuc hujusmodi dimenſionibus claruerunt, vel vicerit diligentiam, vel ſaltem aequaverit. Interim dum eum, quem dixi, arcum metiebatur, non praetermiſit modo huc modo illuc divertere ad geographicas tabulas urbium, oppidorumque, quibus tota illa regio frequens eſt, quod etiam Pontifex juſſerat, emendandas. De his rebus omnibus librum an. MDCCLVII. edidit, quem inſcripſit: *De litteraria expeditione per Pontificiam ditionem*,

quem partim ipſe, partim Majerius compoſuerat. Totum ipſe poſtea in epitomam redegit, quam ad Bononienſem Academiam miſit, ut in illius Acta referretur. Profecto oportebat gradum illum, quem Caillius in Gallia dimetitus fuerat, ſi certa eſſet, eaque, quam multi volebant, telluris forma, illo majorem eſſe, quem Boſcovichius in Italia metiebatur, omnemque differentiam in hexapedis ad ſummum octo conſiſtere. Atque in novem conſtitit ſupra ſexaginta. Differunt inter ſe aliae dimenſiones, quae poſtea, ipſo Boſcovichio auctore (1) factae fuerunt, cujus differentiae cauſſam nonnulli montium attractioni praeſertim tribuerunt, cujus & Boſcovichius tantam vim eſſe vidit, ut neque ſenſum omnino fugiat, & errores poſſit parere in his, quae aguntur, menſuris non ferendos. Jam ſi conferas omnia, quae ad hanc uſque diem peracta ſunt, laudabis quidem &

(1) *Ipſe quidem Hungariae Reginam & Sardiniae Regem hortatus eſt, ut illa per Scherfferium & Liesganighium, hic per Beccariam meridiani gradus dimetiendos curarent.*

Principum liberalitatem, qui nulli pepercerunt fumptui, & mathematicorum induftriam, qui graviffimos perpeffi funt labores, ut quaeftio graviffima folveretur; dolebis vero hominum conditionem, qui dum verum quaerunt, in eas faepe difficultates dilabuntur, ut illud latere magnis obfcuratum & circumfufum tenebris confirment inviti. Quia mos femper fuit Rogerio geometriae vim in difficiliorum problematum folutione experiri, in quo quidem neminem fuperiorem habuit, nec uti algebraico calculo, nifi ad colligendas ex geometricis folutionibus breves formulas, quae unico obtutu folutionum ipfarum fructum exhiberent, nec integrali calculo unquam, nifi ad ipfas geometricas folutiones confirmandas, hunc ipfum morem tenuit in hoc opere, quod commendari etiam voluit folutione illorum problematum, quae ad gravitatis leges, & ad cauffas, quae illas perturbare poffunt, pertinent. Neque commendatur minus opufculo quodam, quo plures rationes perfecutus est rectificandi, ut dicitur, inftrumenta, quae ad dimetiendos meridiani gradus funt neceffaria, errores aeftimandi, corrigendique, habendique in univerfa hac re exercen-

oenda regulam, qua vera & falsa judicentur. Quapropter qui talia tentare voluerint, Boscovichium praeceptorem habere minime recusabunt. In hoc exequendo negotio, quod susceptum est exeunte an. MDCCL. duos ferme annos consumpsit Rogerius, neque incommoda solum gravissima sustinuit, sed etiam in vitae discrimen venit. Concidit ponticulus ligneus, dum per illum transibat; parum abfuit, quin propter Tiberis inundationem fame consumeretur, cum in loco Ostiae proximo consisteret. Pertinuerant aquae ad tabulatum usque tugurii, in quo habitabat, nec quidquam suppeditari poterat cibi a naviculariis, qui omnis carebant. Ab hominibus etiam, qui magicas artes eum exercere putabant, a bestiis, a turbinibus, a tempestatibus eidem pericula fuerunt, de quibus saepe loquebatur, quod ei jucunda erat omnium suarum rerum narratio. Sed in tantis molestiis attulerunt magnam delectationem observatio rerum naturalium, quae mirabiles philosopho videbantur, poesis (& de poliendo augendoque de solis & lunae defectibus poemate tum maxime cogitabat) exercitationes geometricae, cum ab eo exigeretur,

ut, quae instituerat edere matheseos elementa, absolveret, caeli & caelestium phaenomenorum contemplatio, & liberale hospitium, quo Arimini acceptus est a veteri amico Francisco Garampio Comite. His levamentis adderem societatem Majerii, nisi is difficili & morosa natura fuisset, quae in dementiam usque abiit. Quin miserrimam omnino esse dicemus conditionem hominum, quod talis fuit exitus vitae duorum summorum mathematicorum, qui laborem utilem adeo & gloriosum susceperunt dimetiendi Italici gradus, nihilque unquam recusarunt, quo et se possent juvare & suos? Hoc studium publici commodi facile obtinuit a Boscovichio, ut confecto illo negotio, propter quod non admodum magnifico praemio donatus a Pontifice fuit (centum enim tantummodo centusses & auream pyxidem illi dedit) redierit ad scholae occupationes, & erat Romae libentissime, quod ei patebant domus potentiorum, quod omnes ejus doctrinam honorabant, quod gaudebat epulis extructisque mensis, & quod ibi multa industriae subsidia atque instrumenta habebat. Maxime vero laetabatur multos jam esse in-

ter Jesuitas suos, quorum laudes, dum physica & mathematica publice docebant, magna ex parte ad se redundabant. Plane hoc spectavit Carolus Benvenutus, magni ingenii magnaeque doctrinae homo, qui cum edidisset an. MDCCLIV. *synopsim physicae generalis* & dissertationem *de lumine*, ingenue fassus est se a Boscovichio praeceptore sumpsisse omnia ea, quae tantos plausus & clamores moverunt. Ipse vero Boscovichius quotannis e schola matheseos aliquid emittebat dignum suo nomine, quod scientiam, quam profitebatur, illustrabat. Ut sibi etiam versibus Latinis adquireret famam, magnopere studebat, & in Arcadum coetum saepe veniebat, deferens aut philosophica, aut, ut carminum delectaret varietas, describens ea, quae maxime digna memoria esse videbantur. Versibus aliquando expressit celebriorum tum mathematicorum, tum philosophorum imagines, saepe etiam in Regum laudes ejus oratio excurrit, movitque maxime plausus, & clamores suscitavit, cum de aegrotante Summo Pontifice Benedicto XIV. carmen composuisset, cujus haec fuit sententia:

*Laetare, incolumis Roma, salvo Principe.*

Consuetudinem eorum artificum imitatus, qui ut pretium operibus majus invenirent, marmori adscripserunt Praxitelem suo, interdum Rogerius breve aliquod carmen confecit, quod fictum pro antiquo dixit, sed non adeo videtur mihi fuisse idoneus, ut in hoc illudere potuisset intelligentibus scribendi existimatoribus. Promptus erat ad pangendos versus, ornabat etiam eos sapientibus sententiis, sed frustra in iis quaesieris illam aequalem perpolitionem perpetuamque elegantiam, quam tantopere in veteribus scriptoribus admiramur. Praeter quam quod nimium sua suspiciebat Rogerius, ut potuisset limae laborem ferre. Ex illo etiam genere festivitatis, quo semper Catullus, interdum etiam Martialis excelluit, laudem quaesivit, sed saepe frigidus erat, & dum, quod in homine mathematico miraberis, ad gloriam suam ducebat esse permagnum, recitare in conviviis, in congressionibus familiaribus, quae condiderat hujus generis, epigrammata, pariebat vitiosam offensionem atque fastidium. Verum quis tam durus, qui non veniam dandam putet homini, qui habebat caussam celebritatis & nominis a gravissimis utilis-

simisque disciplinis, quod ad laudem quoque poetae adspiraverit, & illud litterarum genus coluerit, quo vel agrestiores capiuntur? Omnino jam bene egit, quod inflammavit Benedictum Stajum, hominem sibi officiis, usu, consuetudine & patria conjunctissimum, qui gloriabatur se esse imitatorem studiorum illius, ad explicandam versibus Latinis recentiorum philosophiam; neque inflammavit modo, sed plura eidem suppeditavit, quibus opus immortalitate dignissimum perficeret atque illustraret. Ipse jam suarum virium periculum antea fecerat, cum sex libris totam Cartesianam philosophiam complexus esset, illam quidem magis Musarum ingenio, quam veritati judicioque naturae accommodatam. Post id animum ad Newtonianam versibus exornandam convertit, quin maxima rerum difficultate ac magnitudine deterreretur. Nemo enim vel in poesi exercitatissimus cujusquam facultatis esse putabat, posse versibus expoliri universam motuum doctrinam, quam mechanicam vocant, Keplerianas leges, varios & impeditos lunae cursus, atque alia hujusmodi tum caelestia, tum terrestria phaenomena, quae a gravitatis vi promanant,

illa item, quae lucis & colorum naturam explicant, omnia denique illa, quae licet Newtonus ex naturae & geometriae receſſibus in lucem proferre ſtuduerit, deliteſcunt tamen adhuc adeo, ut niſi mathematicorum lingua exponi poſſe videantur. Iſta tanta tamque multa ſic a Stajo perfecta ſunt, tamque optimis atque ornatiſſimis verſibus declarata, ut per eum nullis terminis circumſcribere ac definire jus ſuum poeſis videatur. Nunquam mehercle hoc dicerem, ne aliquid tribuere amicitiae judicarer, niſi jam conſtaret inter doctos, a nemine unquam, ex quo poetarum artificia extiterunt, majorem difficilioremque rem fuiſſe ſuſceptam, feliciorique ſucceſſu abſolutam. At licet Stajus plane philoſophiae ſatisfecerit, quia tamen multi erant loci, qui uberiorem explicationem deſiderabant, quoſque ſuos proprios eſſe dicunt, qui in phyſica & matheſi cognoſcendis atque tractandis omne ſuum ſtudium poſuerunt, illorum illuſtrandorum partes ſibi ſumpſit Boſcovichius, neque repugnavit Stajus, qui ab amico multa didicerat, & qui magnum ornamentum operi ſuo ab illo acceſſurum minime dubitabat. Quaecumque ergo res incidit, quae phy-

ſicorum & mathematicorum more & lingua esset explicanda, in ea ſe prudentiſſimum & peritiſſimum Boſcovichius oſtendit, nec ſententias modo aliorum, ſed & ſuas ita declaravit, ut appareat multa per ipſum fuiſſe inventa, & licuiſſe ei illa ſua facultate & copia, qua res difficillimas lineari, ut appellant, geometriae ſubjiciebat, quacumque vellet vagari. Etſi nullum aliud opus Boſcovichii extaret, ex hoc tamen uno quam magnus & admirandus fuisset mathematicus conjici poſſet. Hujus operis I. volumen Romae in lucem venit an. MDCCLV. II. quinquennio poſt, III. vero non expectatum modo avidiſſime, ſed etiam poſtulatum ſaepius a Rogerio deſideratur adhuc, quamvis ſpes ſit non laturum Stajum, ut quae ipſe tanto cum labore perfecit (ad decem enim uſque libros opus perduxit) diutius publica luce careant. Quare autem Boſcovichius id non fecerit, quod promiſerat, utebatur excuſatione itinerum, maximarumque occupationum, quibus ejus vita diſtricta fuit, poſtquam adhiberi eſt coeptus ad publica negotia. Cum ſcirent Lucenſes quantum is valeret in aquarum ſcientia, & harum cauſſa magnae iis eſſent contro-

versiae cum Etruscis, illum habere patronum concupierunt. Rogatus a Philippo Bonamicio, se ad hanc caussam minime accessurum respondit, nisi Pontificis & Majorum suorum jussu. Cum data esset venia, ipse Lucam venit an. MDCCLVII. Quanquam dederint operam Lucenses, ut convenirent mathematici, qui de controversia judicium ferre debebant, nihil tamen actum est, adversante maxime Emmanuele Richecourtio perpetuo illorum inimico, qui tum Francisci I. Caesaris nomine ad Etruriae gubernacula sedebat. Infecta igitur re, donatusque mille centussibus Romam rediit Boscovichius, & tum magnis precibus ab eo postularunt Ragusini sui, ut Parisios concedere vellet ad placandum Regis Galliarum iratum animum, qui ab iis aliquid factum male querebatur de homine, qui sua negotia Ragusae procurabat. Valentius Cardinalis, qui nolebat tantum virum ab Italia abduci, ita rem egit cum Pontifice, ut ipse in se susceperit negotium illud, transegeritque felicissime cum Regis ipsius Legato, qui tum Romae erat, Choaseullio. Post id Rogerius rediit ad Lucenses, inde Romam, ac demum cessit precibus eorum, qui in dan-

do munifici erant, & in postulando humanissimi, ut Vindobonam concederet caussam Reipublicae acturus apud Caesarem, quoniam a Richecourtio nisi verba obtineri potuerant. Annum ferme integrum Vindobonae commoratus est, ejusque opera magni sane fuit Lucensibus, qui illi acceptum retulere, quod Richecourtii irae, qui se illos ipsos submersuros aquis Sexti, seu Bientinensis lacus ajebat, tanquam frena a Caesare injecta fuerunt. Pro quibus in Rempublicam meritis, non modo publicis litteris illi gratiae actae fuerunt, sed & data munera regia, & ipse inter Patricios Lucenses relatus. Nullo non honore Vindobonae affectus fuit ab iis, qui aut muneribus, aut nobilitate generis, aut divitiis ibi praestabant, & singularis benignitas Caesaris, & summae virtutes ejus uxoris Theresiae ejusdem poeticum ingenium provehebant. Bellum tum iis erat cum Borussiae Rege, & ob reportatam victoriam Colinensem poema incepit, quo canere bellum illud, & viros, qui militari gloria excellebant, sibi proposuit. Primum illius librum brevi confectum obtulit Theresiae Reginae, sed quia multa adversa postea accide-

runt, opus e manibus depofuit. Quoniam vero fructus aliquis fui Vindobonenfis otii extare volebat, Carolo Scherfferio Jefuita fuafore, fuam univerfae phyficae theoriam, quam antea tantummodo variis in differtationibus adumbraverat, ita dilatandam fufcepit, ut in illa omnia naturae phaenomena, omnefque corporum proprietates, ut ita dicam, condi & collocari voluerit. Quod miraberis fane, quadraginta dierum fpatio, ipfo Scherfferio adjutore, abfolvit librum, quem infcripfit: *Theoria philofophiae naturalis redacta ad unicam legem virium in natura exiftentium*, quique editus Vindobonae, poft difceffum ab illa urbe Auctoris recufus quinquennio poft fuit Baffani a Remondinio, quia mendofe multa facta fuerant in illa priori editione. Si Bofcovichium audiffes, nihil hoc opere majus & gloriofius unquam ipfe confecit, quo fuperaffe ipfum Newtonum arbitrabatur, quod quae hic a duabus, vel tribus legibus repetebat, ipfe ad unicam, fimplicem, continuam revocaverit, quae in eo nititur, ut fit inter omnia materiae puncta vis quaedam mutua, quae a diftantiis pendeat, quibus mutatis, fic illa mutatur, ut in aliis at-

tractiva sit, in aliis repulsiva, sed certa quadam, ut ipsi videbatur, & immutabili lege. Nulla, ex ejus sententia, est continuitas vera, sed tantummodo apparens. Et re quidem vera, si corpora quaedam ita inter se distent, ut angulum minorem sexdecim secundis minutis efficiant, unum tibi esse corpus videbuntur, quamvis duo sint. Quid igitur? Verum ne esse putabimus Boscovichianum systema (sic enim appellari volebat) quod totum continuitatis legi innititur, quam locum habere affirmabat in omnibus corporibus, & in minimis materiae elementis? Haec alii viderint; at vel diffidentes facile fatebuntur, totum hoc inventum fuisse excellentis cujusdam ingenii & singularis, quod elucet maxime in difficultate solvendi difficillima mechanices problemata sola Euclideae geometriae ope, eaque, ut & cetera omnia physica phaenomena ad unicum caput, seu principium referendi. Profecto si probare potuisset Boscovichius corporum elementa, ut sunt simplicia, esse quoque inextensa, nec argumenta ipsius in aliqua inductione posita fuissent, fortasse se omni reprehensione liberasset. At in hujusmodi rebus vix quidquam consti-

tui poſſe videtur, quod non gignat opiniones varias atque incertas. Quia vero idem leviter tetigerat ea, quae ad centrum percuſſionis pertinent, dilatanda eſſe putavit, idque praeſtitit in epiſtola ad Scherfferium, qua ipſum opus clauſit. Quod percrebuerat jam fama Rogerii apud exteras nationes, hujus fructum colligendi cauſſa, poſtquam Lucenſium mandatis ſatisfecerat, & in Italiam redierat, deliberavit de longioribus ſuſcipiendis itineribus, ſperans ex iis ſe poſſe reportare ad Italos ſuos inſtrumenta ſapientiae. Ex liberalitate Lucenſium tantum jam coegerat pecuniae, ut ſatis eſſet huic deſiderio ſuo, in quo exequendo quatuor & amplius annos conſumſit. Peragravit univerſam fere Italiam, inde in Galliam, atque in Britanniam conceſſit. Londinenſis commoratio ei praeſertim glorioſa fuit. Relatus enim eſt in Regiam Academiam, & ut gratus pro tanto beneficio cognoſceretur, nuncupavit illi tum primum editum ſuum poema *de ſolis ac lunae defectibus*, quod in V. libros diviſit, & adnotationibus illuſtravit, ut facilius, quae verſibus perſequitur, intelligi poſſent vel ab iis, qui imperiti ſunt rerum caeleſtium atque geome-

tricarum. Late quidem patet hoc poema, & pertinet non ad eclipſes modo, ſed etiam ad totam caeleſtem phyſicam, & ad praecipua Newtoni dogmata, quem merito invocavit, tanquam poematis ipſius Numen.

*Tu decus Angligenûm, atque humanae gloria gentis,*
*Tu majus mihi Numen eris, Newtone, repoſtos*
*Cui primo penetrare aditus, penituſque latentes*
*Sponte dedit vires natura, arcanaque jura*
*Diſcere, & attonitum late vulgare per Orbem.*
*Tu vacuas noſti primus qua lege per auras*
*Attracta arcano ſe foedere ſydera ducant,*
*Inflectantque viam, mediumque immobile circum*
*Aeternos renovent gyros, per inane Cometae,*
*Quo fugiant, longo donec poſt tempore triſtem*
*Reſtituant terris vultum, crineſque cruentos.*
*Noſti etiam, coeli cum parte feruntur eadem,*
*Jupiter, & multo genitor jam tardus ab aevo,*
*Cur turbent motuſque ſuos, comitumque catervas:*
*Non illi irarum memores, ſed amore novato,*
*Quo rurſum amplexus, rurſum oſcula mutua poſcunt.*

*Fata vetant conferre globos, jubet ire per auras*
*Impetus, & rursum oppositas discedere ad oras,*
*Dum se iterum juncti quatuor post lustra revisant.*
*Nequidquam incertos dubiis erroribus orbes*
*Implicuit, curasque diu delusit inanes*
*Cynthia: tu retegis, tu certis legibus arctas.*
*Quid memorem alternos motus, quibus alta tumenti*
*Objicibus ruptis consurgunt aequora fluctu,*
*Tum redeunt retro, rursumque in se ipsa residunt?*
*Quid pressam Terrae formam circum undique dorso,*
*Quae tumet in medio, atque polo subsidit utroque?*
*Diversis diversa locis quid pondera? vel quid*
*Vim cuncta Eoas urgentem sydera in oras,*
*Annuaque imbriferi celerantem exordia veris?*
*Omnibus haec ignota olim mortalibus, acri*
*Vidisti ingenio primus: nunc, te duce, molles*
*Jam pueri in ludis, primoque docentur ab aevo.*
*Nec minus illa quidem vel quondam incognita, vel nunc*

*Per te jam pueris, teneris & nota puellis,*
*Aeternum peperere tibi nomenque decusque.*
*Scilicet in prima nascentis origine Mundi*
*Quae niveis Charites digitis tenuissima lucis*
*Fila colorato duxerunt stamine, & aureo*
*Texuerunt fulvam nectentes pectine telam,*
*Inspiciens oculo dispescis primus acuto,*
*Filaque dissocias, atque acri singula sistis*
*Obtutu contemplanda, & quem quodque colorem*
*Exhibeat, quantumque, doces, de tramite recto*
*Intortum deflectat iter, vel quanta requirat*
*Intervalla viae, ut certa vice; si nova se se*
*Corporis objiciat facies, aut pergere porro,*
*Aptius, aut retro fiat resilire repulsum.*
*Tum si plura simul coeant, quem mixta colorem*
*Component, vel quo percellent lumina nisu.*
*His ita perspectis, prono jam cetera victor*
*Persequeris cursu & campo expatiaris aperto.*
*Nam quodvis filum, quae lamina materiai*
*Transmittat, reddatve, magis prout crassa, minusve;*
*Deinde doces, pleno radius cum venerit albens*
*Lumine, quae coeptum producant stamina cursum,*

*Quae redeant, qui proinde color seu transpiciatur,*
*Sive oculis se se reflexo lumine sistat.*
*Hinc formas rerum externas, & particularum*
*Deprendis variam molem, textumque, & opaco*
*Quae sint caeca sinu, quae corpora pervia luci,*
*Quae certum servent, & quae variata colorem*
*Pro vario positu mutent oculique, suique.*
*Cur tenerae viridi frondes velentur amictu,*
*At nimio exustae flavescant Solis ab igne;*
*Unde rosis ardens vultu rubor; unde, nigrantes,*
*Purpura, quae violas tristi circumsidet umbra,*
*Canaque cur puro niteant candore ligustra;*
*At contra tenerae cur levia colla columbae,*
*Et bullae pueris lusus, tenuesque capilli,*
*Filaque, quae molli deducit aranea succo;*
*Et gemmae, & pluvio pendentes aere guttae*
*Mille trahant varios adverso sole colores.*
*Haec primus comperta vides, simul abdita pandis*
*Mille alia atque alia accumulans; totumque per Orbem*
*Diffundis late. Stupet alta mente volutans*

*At-*

*'Attonitum mortale genus tam multa repente*
*Educta, atque adeo brevibus concredita chartis:*
*Plus unum vidisse hominem, quam viderit omne*
*Naturam inquirens sapientum turba per ae-*
*vum.*

Hos versus idcirco attulimus, ut ex iis judicium fieri possit de universo poemate, quo praesertim gloriabatur Boscovichius, cujus multas decades versuum saepe memoriter recitabat, quodque tertio edidit Parisiis anno MDCCLXXIX. cum illud Gallicam in linguam convertisset Barruellius non sine corollario carminum & adnotationum. Is sane fecisset eidem magnam injuriam, qui in dubium revocasset tam facilem habuisse illum Calliopem in hoc poemate condendo, quam habebat Uraniam, dum caeli motus & astra serutabatur. Quod maximi momenti est ad bene noscendas solis, & omnium planetarum & cometarum distantias observatio transitus veneris sub sole, qui raro evenit, laetabatur sibi Boscovichius futurum hoc phaenomenum an. MDCCLXI. non. Junii; nec se modo, sed et ceteros astronomos invitabat ad illud ob-

ſervandum. Retulit ad Academiam de errore quodam Hallei, qui dum an. MDCCXV. docuit Academiam ipſam, quae loca maxime huic obſervationi inſtituendae idonea eſſent, & quae diſcrimina temporis ex diverſitate locorum futura eſſent, duorum quorumdam angulorum ſubtractionem pro ſumma adhibuit. Academia & ſua ſponte, & vocibus etiam Boſcovichii excitata miſit hac de cauſſa binos aſtronomos ad inſulam S. Helenae, totidemque ad Sumatram inſulam, & tum ipſe Byzantium cogitabat. Serius illo venit, & antequam Venetiis ſolveret, illa in urbe phaenomenon aviđiſſime expectatum, ut potuit (non enim locus opportunus erat, carebatque ipſe idoneis inſtrumentis) obſervavit. Illo tempore, quo Londini fuit, non modo in flore doctorum hominum verſabatur, ſed etiam in aula familiariter vivebat cum Guilelmo & Henrico Principibus. Viſitabat celebriores artifices, & cum Dollondio ſaepe ſermones habuit de perficiendis teleſcopiis, & quid judicandum eſſet de Euleri opuſculo quodam, in quo calculos nectens varios, & analogia neſcio qua utens, conjecit lentes ubique poſſe fieri binis vitris

aquam continentibus, in quibus non esset radiorum distractio metuenda. Formulas etiam adhibuit, quibus statim cognosceretur, quae utrilibet vitro sphaericitas conveniret, & quo modo essent ambo inter se componenda. Ingeniosissima excogitatio, & Eulero digna. Sed Dollondius cum formularum periculum fecisset, exitus non respondit, quod illum commovit, ut experimenta caperet alia atque alia. Inter haec comperit, si duo quaedam vitrorum genera adhiberentur, radiorum coloratorum distractionem non pariter in utroque fieri, majoremque in uno esse, quam in altero, proportione ad subducendos calculos commodissima. Hac re cognita, facile intellexit homo acutissimus prismata & lentes ita ex his vitris conformari posse, ut si apte jungerentur, sic se mutuo radiorum refractiones compensarent, ut nulla tandem esset distractio; habereturque, quod fieri non posse putaverat Newtonus, refractio colorum expers. Quod ut re comprobaret, lentes illico ex iis, quae dixi, vitris, confecit. Bellissime res successit. His deinde telescopia condidit, quorum unum cum Boscovichio ostendisset, hic vix quidquam fie-

ri perfectius posse judicavit. Sed non satis erat id vitii telescopiis adimere, quod ex coloratorum radiorum distractione manabat, nisi & illud demeretur, quod forma parit. Nam cum lentes vix aliam accipere formam possint, nisi sphaericam, inde fit, ut radii ab uno objecti puncto prodeuntes, vel si nulla fiat coloratorum distractio, nequaquam tamen possint omnes in unum punctum colligi. Huic malo succurrit Clairautius, mathematicus Gallus suae aetatis facile princeps. Speravit is, ut si sphaericitates diversae apte inter se componerentur, vitium, quod reliquum erat, tolleretur; neque id speravit solum, sed etiam perfecit. Nam cum varios vitrorum modos, lentiumque genera quam varie jungi possent, secum ipse perpendisset, atque omnia in formulas conjecisset, vitra undique perquisivit, si quae essent in Gallia, quae cum illis, quibus Dollondius utebatur, possent comparari. Quaerenti fortuna non defuit. Vitra ergo, qualia sibi optaverat, nactus, lentes Parisiis fieri jussit ad id, quod volebat, aptissimas, & telescopia confecit, quibus nihil est adhuc illustrius. Exposuit deinde haec omnia eleganti

ſermone in Pariſienſis Academiae Commentariis annorum quinquageſimi ſexti, & quinquageſimi ſeptimi ſupra milleſimum ſeptingenteſimum. Poſt haec pro amicitia, quae illi cum Boſcovichio intercedebat, ei per litteras ſignificavit, quoddam ſe vitri genus reperiſſe e Germania advectum, a quo radiorum coloratorum diſtractio duplo eſt major, quam quae a vitris communibus eſſe ſolet; hac proportione miram iis formulis, quas ipſe tradiderat, ſimplicitatem addi. Haec Dollondii & Clairautii inventa. Dignus erat, qui his ſuccederet Boſcovichius. Is ergo in provinciam jam occupatam veniens, aggredi id voluit, quod erat reliquum, quodque eſt maxime in invento quovis deſiderandum; ut omnia nempe, quaecumque antea ſunt tradita, in unum colligantur, iiſque & brevitas addatur & ſimplicitas. Id ille ſcilicet in recentiſſimo hoc invento mire praeſtitit, ut jam videatur res tota ab eo magis petenda eſſe, qui illam illuſtravit, quam ab iis, qui invenerunt; id quod novum non eſt in pleriſque inventis recens editis. Sermonem ergo fecit doctiſſimum, quem ad Academiam Bononienſem miſit, eique locus

datus eſt in Parte I. Tom. V. Commentariorum ejuſdem Academiae. Hoc ille Clairautii formulas complexus eſt elegantiſſimas, demonſtrationeſque formulis dignas; quippe hae ſummam continent. Ac ne nihil de ſuo praeter brevitatem ſimplicitatemque addidiſſe videretur, deſcriptionem in extremo adjunxit inſtrumenti cujudam mirabilis ac plane novi, quo facile cognoſcatur, quae cuique vitro vis ſit ad radios vel refringendos, vel diſtrahendos. Hoc inſtrumentum, ut quod ſuum eſt, arbitratu ſuo appellavit, dixitque vitrometrum. Hyalometrum fortaſſe dixiſſet, ſi Graecis auribus ſervire voluiſſet. Latinis maluit & noſtris. Quanquam haec acciderint poſtquam Rogerius ad Italos ſuos redierat, narrationem tamen eorum minime ſejungendam putavimus ab iis, quae vidit & fecit in Anglia, quod Dollondii conſuetudo occaſionem illi dedit haec ipſa pertractandi. A Britannis ad Batavos & ad Belgas venit, inde ad Gallos rediit, ſingulareſque illi habiti honores fuerunt ab iis omnibus, qui in litteris excellere, atque his favere putabantur. Quanquam id nonnullis leve videri poſſit, non tacendum ta-

men putamus, Cordaram & Cunichium, qui inter Jesuitas scribendorum carminum elegantia eminebant, ita lusisse de ficta Rogerii coma, qua utebatur coactus mutare religiosa vestimenta, dum degebat inter haereticos, ut apotheosin quamdam illius fecerint. Interea tempus advenit, quo Petrus Corrarius Venetorum ad Turcarum Regem Legatus Venetiis discedere debebat. Hominis amicissimi, cujus gratiam versibus etiam sibi Rogerius conciliaverat (nam an. MDCCLVIII. carmen vulgavit de nuptiis Joannis Corrarii ejusdem filii & Andrianae Pisauriae) beneficio usus, cum eo navigavit. Mos est Venetis navibus suis Tenedum usque advehere Legatos, qui ex eo loco Byzantium trajecturi, Turcarum triremes conscendunt. Dum has Corrarius opperiebatur, quaesivit cum Rogerio quid superesset antiquorum monumentorum eo in loco, qui habebat maxime caussam celebritatis & nominis ab illis Virgilii versibus:

*Est in conspectu Tenedos notissima fama*
*Insula, dives opum, Priami dum regna manebant;*
*Nunc tantum sinus & statio male fida carinis.*

Pretiosa marmora, columnas, parietinas, arcus, inscriptiones Latii lingua exaratas, quas invenerunt, non ad illam vetustissimam, sed ad recentiorem Trojam Augusti Caesaris aetate conditam pertinere judicarunt, & haec omnia ita descripsit Rogerius, ut antiquitatis se litterate peritum ostenderit. Septem menses Byzantii fuit, ibique graviter adeo aegrotavit, ut de ejus vita omnes desperarent. Quantas tum habuit declarationes amoris Vergenii Comitis Gallorum Legati, viri sane summi, cui neminem aequaveris tractandarum rerum publicarum prudentia atque dexteritate! Erat & carus, commendatione maxime Macleffieldii, qui praeerat Londinensi Academiae, Jacobo Porterio Anglorum Legato, & cum eo, postquam convaluerat, ineunte aestate an. MDCCLXII. Byzantio discessit. Vidit multas urbes Turcarum imperio subjectas, Moldaviam & Poloniam, & quae observaverat diligenter non solum, sed etiam minute descripsit, ex qua descriptione opus confecit Bassani editum an. MDCCLXXXIV. cum hoc titulo: *Giornale d' un viaggio da Costantinopoli in Polonia con una relazione delle rovi-*

*ne di Troja*. Quae ad Moldaviam pertinent, quanquam quae ſcribebat plena eſſent feſtinationis & pulveris, maximi putantur, quia declarant qua ratione illa tum gubernabatur ac regebatur, qui mores, & quod commercium eſſet incolarum. In Polonia iterum aegrotavit, quae aegrotatio, maximaque frigora, & Ruſſorum Imperatoris mors cauſſa fuerunt, ne ad illos proficiſceretur. Dimiſſus a Porterio, & male habitus a Chirurgo imperitiſſimo, qui ut cruri mederetur, perniciem univerſo corpori moliebatur, Varſoviae duos ferme menſes commorari coactus eſt. Nihil illi fortunatius fuit quam invenire in illo regno Adamum Czartorisikium, quem Romae ad algebrae ſtudia inſtituerat, cujus officiis ab univerſa Czartoriſikiorum & Poniatowiskiorum familia, aliiſque nobiliſſimis Polonis, quacumque iret, ſingularia beneficia & honores accepit. Diverſatus etiam eſt in ſuburbiis Varſoviae apud Pomium Galliarum Regis Legatum, ejuſque in domo, concurrentibus ad eum videndi cauſſa potentioribus Polonorum, qui tum ſua concilia habebant, multas obſervationes aſtronomicas inſtituit. Tandem, ſicuti ſumme concu-

pierat, Decembri an. MDCCLXII. Vindobonam rediit, ibique quatuor & amplius menſes fuit. Diſceſſit ab illa urbe cum Lichteſteinio Principe, ex cujus comitatu cepit maximum fructum, donec Romanis ſuis redditus eſt, qui aegre tulerant tantam vim ingenii diutius peregrinatam fuiſſe in alienis terris. Fervebat tum maxime magnum & arduum opus exſiccandae Pontinae paludis, eique praeerat Bonaccurſius Cardinalis. Hic ſecum habere voluit Rogerium, ut quae conſulta fuerant, praeſertim a Gabriele Manfredio & Romualdo Bertallia, ſi recta ipſe judicaſſet, ad exitum pervenirent. Multa is ſcripto mandavit, quae declarant fuiſſe illum prudentiſſimum & cautum in alienis ſententiis perpendendis, ſuiſque proponendis. Egit etiam ſeparatim de excavando Anxuris portu, & ſicuti antea fecerat de Antiati, rationem conſiliorum ſuorum pluribus probavit. Quanquam ſe penitus inſinuaverat in ea, quae celebriores mathematici tradiderunt de aquarum ſcientia, nihil tamen intolerabilius & periculoſius eſſe dicebat, quam velle revocare omnia ad matheſin; conſulendam experientiam, caute & lente agendum, &

illum luxum mathematicum (sic enim appellabat) suspectum esse debere iis, qui sciunt magna ex parte universam hanc scientiam a physica pendere. Quis esset sensus Rogerii de his rebus, ex iis facile cognosces, quae Antonius Lecchius ab eo deprompsit, ut multorum mathematicorum vanitatem coargueret, qui dominari se putant in universa hydrostatica, ne quis specie rerum deceptus incerta pro certis, quod summae stultitiae esset, habeat. Eodem tempore, quo Boscovichius invitatus fuit ad visendam Pontinam paludem, litteras a Senatu Mediolanensi accepit, quibus vocabatur ad tradendas mathematicas disciplinas in Gymnasio Ticinensi. Romanus Pontifex ab se invitissime dimisit hominem, qui publicis suis rationibus utilissimus fore videbatur; sed quia ita evocabatur, ut nihil acrius, & quia impellebatur a suis, ne munus sibi gloriosum obire differret, Ticinum concessit vere an. MDCCLXIV. Oratio, quam habuit in ingressu muneris, multa, varia & copiosa fuit, sed non puris & electis verbis, quod ab homine mathematico minime exigebatur, composita. Ad eas laudes, quas habuit de Ticinensi Gymnasio, addidit non

parum de suis, de itineribus a se factis, de honoribus sibi tributis a Germaniae Principibus, a Stanislao Lotharingiae Duce, cujus laudes etiam Latinis versibus cecinerat, & a celebrioribus Academiis, ac de quibusdam sui & aliorum inventis, & de illo praesertim utilissimo lentium acromaticarum. Triennio postquam ibi erat, cum nescio quid invidiolae inter eos exortum fuisset, molestias a collegis habere coepit, quas homo nimium sui amans minime patienter ferebat. Sed aequi judices libenter confitebantur, illius Gymnasii gloriam niti etiam Boscovichii laudibus, quod judicium maxime confirmarunt Dissertationes illae quinque editae anno MDCCLXVII. Vindobonae *de recentibus compertis ad Dioptricam pertinentibus*, quo opere merito gloriabatur Rogerius, quod omnibus, quae ab illo vulgata fuerant, si quid judico, sit anteponendum. Vel ab an. MDCCLXIII. quo idem miserat ad Academiam Bononiensem Dissertationem *de recentibus compertis pertinentibus ad perficiendam Dioptricam*, de qua supra mentionem fecimus, fidem suam obligaverat, se hoc argumentum uberius tractaturum, ubi per tempus licuisset. Ne autem cito licue-

rit, fecerunt mandata, quae habuit a Summo Pontifice Clemente XIII. tum Pontinae paludis, tum Ariminensis portus caussa, qui cum esset obstructus, navibus minime aditum dabat, diligens praeparatio earum rerum, quas publici doctoris munus exigebat, & quae referre debuit ad Senatum de principe Mediolanensi Templo, de cujus fastigio perficiendo cum cogitaretur, timor erat, ne novo ferendo oneri par esset aedificium. Tandem anno MDCCLXV. cum satis otii nactus fuisset, biennii intervallo interrupta iterum in manus sumpsit, suppeditavitque Scherfferio suo materiem operis, de quo diximus, & Bononiensi Academiae opusculum sane grande *de unione colorum post alios per binas substantias, ac unione multo majore per tres*, ex quo maximum ornamentum accessit Voluminі II. Partis V. Commentariorum ejusdem Academiae. Plures ipse antea observationes habuerat in hanc rem inquirens, sed non satis accuratas, quod caruerat idoneo instrumento; quo sibi comparato, quod optabat invenit, inventumque laetitia elatus multorum & doctrina & nobilitate praestantium virorum tum Ticini, tum Mediolani oculis subjecit. Venit

quoque ad Rogerium illud visendi caussa Dux Eboracensis, qui tum per Italiam iter habebat, & a Clairautio aliisque illustrioribus mathematicis, quibus communicare de rebus suis consueverat, ob hujusmodi inventum singulares retulit laudes. Sed ut propius eas, de quibus commemoravimus, dissertationes antingamus, laudi dandum est Boscovichio, quod machinam excogitaverit, quae mirificum praebet usum ad definiendas, interque se comparandas qualitates, ut loquuntur, refractivas & distractivas vitrorum, de qua egit in prima dissertatione Quae ipse experimenta habuit sui vitrometri ope, ita describuntur in secunda dissertatione, ut ex iis maxime cognosci possit, quomodo duabus lentibus duorum tantummodo colorum unio fiat, quomodo tribus bini extremi colores cum medio copulentur, & alia hujusmodi plura, quae ad diversam colorum unionem pertinent. Quaerit in tertia dissertatione, quomodo fiat, quod lumen cadens supra lentem sphaericam parvae magnitudinis & crassitiei, distribuatur super parvum circulum, quod oritur ex errore sphaericae figurae, quod problema & novitate & difficultate rei mathematicorum allicere sane debebat indu-

ftriam. Fatetur Bofcovichius plurimum in eo infudaffe, & miror equidem, cum ingredienti in rem ipfam ea fe fe obtulerint, quae facile in analyfi exercitatiffimum virum eo, quo tendebat, perducere potuiffent. Sed nihil detrahere Bofcovichii gloriae videbor, fi affirmavero in illa facultate non adeo ipfum valuiffe, ut in fynthefi valebat. Non enim omnes omnia poffumus; & cum jamdiu illi mos effet nihil earum rerum legere, quas nobiliores analyfis, ut & ceterarum doctrinarum cultores in lucem emittebant, ignoratis illorum inventis, multis inferior effe debebat. Et dioptrica quidem adeo indiget fublimiori analyfi, ut fi quis contulerit, quae vir fummus Eulerus edidit de ipfa an. MDCCLXIX. cum iis, quae antea vulgata fuerant, ceteros omnes longe multumque fuperaffe videatur. Attamen non mediocria funt, quae invenit Bofcovichius, ut ipfe quoque merito ad inventoris laudem afpirare potuerit, nullufque, ut arbitror, inficias iverit et nova & praeclara effe quae affert in IV. & V. Differtatione, dum quaerit quis fit focus luminis reflexi a fuperficie pofteriori cujusdam lentis, quod in ingreffu atque egreffu binas pati-

tur refractiones, & qui ſint foci luminis, quod in una, vel pluribus lentibus reflectitur & a prima & a ſecunda ſuperficie, quibus explicatis, rationem ſe reddere poſſe putavit cujusdam luminis erratici, quod apparet interdum circum corpora, quae teleſcopio videmus. Alia multa praetermittimus ſane & ingenioſe excogitata & feliciter demonſtrata, quae mirum in modum has diſſertationes commendant. Has quadriennio poſtquam ediderat, ut planum faceret iis, qui opticae ſtudere incipiunt, eamque exercent, quid eſſet illud, quod per ſe conſecutus fuerat, & ab aliis didicerat, libellum Italice ſcriptum in lucem emiſit, quo univerſam teleſcopiorum dioptricorum doctrinam elegantiſſime perſecutus eſt. Inter haec egerunt cum eo Londinenſes Academici, ut Academiae nomine & ſumptibus ſe in Californiam trajiceret ad obſervandum veneris ſub ſole tranſitum, quod an. MDCCLXVIIII. accidere debebat. Ille omnia perpeti paratus, quibus ſe ſe magis magiſque extolleret, & ingenium proderet, ſe non recuſare onus reſpondit. Sed dum cogitabat Americam, expulſi ab ea fuerunt ab Hiſpaniarum Rege Jeſuitae, quod ei omnem glorioſiſſimi

mi mandati exequendi ſpem ademit. Id vehementius doluit, quod a multis & magnis moleſtiis, quas trahebat ex Ticinenſi commoratione, abeſſe optabat. Quapropter illud non multo poſt molitus eſt, ut ſibi concederetur reviſere Galliam & Belgium, quo itinere invidorum injuriam, ſuamque moroſitatem fecit illuſtrem. Bruxellis dum erat, quod jamdiu ex crure laborabat, medicum adhibuit ruſticum quemdam, qui crurum Deus appellabatur, quod elogium curatione Rogerii comprobavit. Quando ipſe in Italiam rediit, magno cum animi ſui gaudio e Ticinenſi Academia, ſexto poſt anno quam in illam venerat, ad Palatinas ſcholas (ſic enim nominabatur Gymnaſium Mediolanenſe) translatus eſt. Sed qui locus tranquillitatis pleniſſimus ei fore videbatur, attulit graviſſimas moleſtias, tantum ut de eo cedere coactus fuerit. Quod miraberis, vel de ſuis Jeſuitis juſtam querendi cauſſam habuit, quorum aliorumque invidorum artibus factum eſt, ne amplius praeeſſet Aſtronomicae ſpeculae, in quam non mediocres labores atque ſumptus impenderat. Tum oblatam ſibi occaſionem arripuit comitandi Muti-

nensium Ducem, qui specie magis, quam re gubernabat Mediolanensem Provinciam, ad balnea Abani, ex quo loco litteras dedit ad Firmianum Comitem, cujus nutu omnia gerebantur, quae declarabant se minime Mediolanum rediturum, nisi pristinam suam dignitatem & locum recuperasset. Ut vidit male se rem habere, eam, quam frustra ad illud usque tempus quaesierat, tranquillitatem expetens, a negotiis publicis, a luce hominum se removere, & in patriae otium confugere deliberavit. Inter haec Venetiis ad decem ferme menses commoratus est, qua in urbe erat libentissime, quod se insinuaverat in familiaritatem Gallorum Regis Legati, & multorum nobilitate. & honoribus praestantium virorum. Sed dum expectabat tempus idoneum ad navigandum Ragusam, ictu Pontificii fulminis concidit (fato nescio quo misero ipsius Pontificiae majestatis atque litterarum) omnis Jesuitarum Societas, quem casum doluit vehementer, quamvis de ea deserenda aliquando cogitaverit. Tum mutationem consilii sibi faciendam esse duxit, & cum in Etruriam venisset, suasor ei fui, ut respiceret Academiam

Pisanam, omniaque expectaret a Petri Leopoldi Magni Ducis liberalitate. Eodem tempore invitabatur a Mercio Comite Caesaris ad Galliarum Regem Legato, ut apud se diversaretur, & quod desiderio flagrabat revisendi Parisios, & quod mihi certum non erat quibus conditionibus in Academia Pisana constitisset (quanquam non erat dubium fore illas honestissimas) comitem se praebuit Bordio Ludovici XV. a cubiculo, qui ex itinere Italico revertebatur ad Gallos suos. Quod praemonueram accidit, ut Magnus Dux mihi mandaverit, litteras ad Rogerium darem, confirmaremque illum in voluntate opticam docendi D. centussium stipendio in Academia Pisana. Serius ei redditae meae litterae fuerunt, quas dum expectabat, vinci se passus est a consiliis eorum, qui quae oblata fuerant Regis ipsius nomine ab iis, qui rem maritimam administrabant, haud recusanda esse suadebant (1).

---

(1) Les intentions (*sic ille*) du Roi Louis XV. en me fixant dans ses Etats se trouvent clairement ex-

Qui tum fortunatiſſimus habebatur, quod mille & quingentorum centuſſium ſtipendium obtinuerat, quod non tanquam advena, ſed tanquam popularis (ſic enim Rex ipſe juſſerat) degebat in urbe, quae lux orbis terrarum, & omnium doctrinarum ſedes eſſe putatur, & quod vivebat amiciſſime & familiariſſime cum iis, quorum praecipuae partes erant in adminiſtratione Reipublicae, tantas poſtea perpeſſus

---

primées dans les deux Brevets, que S. M. me fit expedier, l'un aux Affaires etrangeres, & l'autre a la Marine. Apres l'eloge le plus flatteur de mes Ouvrages, le primiere ajoute expreſſement = qu' ils ont engagè S. M. à me fixer en France par ſes bienfaits, de maniere que je puiſſe me livrer ſans diſtraction à l'attrait des meditations ſublimes, & a mon zele pour l' accroiſſement des Sciences = Le second me donne le titre de = Directeur d' optique au ſervice de la Marine pour perfectionner l'optique, & particulierment la theorie des Lunettes acromatiques, dont la marine a beſoin pour les obſervatoires aſtronomiques, & pour le ſervice des vaiſſeaux =.

est molestias, ut hoc suum turbulentissimum tempus quoties conferebat cum tranquillissimo, quo ei frui in Etruria licuisset, dolere videretur, quod meis amantissimis consiliis minime paruisset. Ipsa fortuna excitavit multorum invidiam: ejusmodi etiam erant mores Rogerii, ut nesciret obsequio, patientia ac lenitate mollire adversariorum animos; respuebat morosius aliorum ineptias, suas extollebat, nimis ingenuo liberoque fastidio quorumdam vitia detestabatur, minime noverat illum pervagatissimum versum, qui vetat artem pudere proloqui, quam factites; omnino nimium loquax homo, nimium sui diligens, perpetuus recitator suorum Latinorum carminum non factus videbatur ad artem, quae monet delicate & caute agendum cum iis praesertim, qui inconstantia, mobilitate levitateque gaudent, & ceteros homines prae se pene agrestes putant. Habitabat Parisiis apud Mirabojum, virum multis editis scriptis de Republica bene gerenda clarum, colebat astronomica studia cum veteri amico suo Landio, & Messierio; erat saepe cum Saveroio, & quo magis ab his aliisque ejus doctrina praedicabatur, eo magis exardescebat iracundia

eorum philoſophorum, qui Encyclopediſtae vocabantur, quibus intollerandum videbatur hominem Jeſuitam & alienigenam tantis praemiis affici, quae ipſi fruſtra poſtulaſſent. Horum quoque artibus factum eſt, ne ipſe in Regiam Scientiarum Academiam cooptaretur, cujus rei obtinendae magnam ſpem illi fecerant Aiguillionius & Millaboiſius. Creſcebat in dies ſingulos adverſariorum numerus, qui ne quidem artes, quibus magnus erat, Rogerio concedebant. Id magnopere valuit ad excitandam illius induſtriam, quantumque poſſet in optica, cujus perficiendae cura in primis illi mandata erat, multis ſcriptis confirmavit. Horum causſa magna illi fuit controverſia cum Rochonio & cum omnibus fere Academicis, qui ab illo ſtabant. Uterque enim dici volebat inventor micrometri priſmatici, & Rogerius, cujus jam nomen & honos inveteraverat & illi urbi & hominum famae & ſermonibus, doluit vehementiſſime perfidiam quorumdam, qui, ut ſuſpicionem & crimen furti facerent ad captandam Academicorum gratiam, non ſolum animum erga ſe, ſed & teſtimonium inverecunde mutarunt. Majore quidem opus erat vel ar-

te, vel diligentia, ne ab iis, quorum eminebat malitia, deciperetur, sed in Boscovichio nihil erat nisi simplex & sincerum, & cum nihil celaret, eum necesse saepe fuit poenitere suae ingenuitatis. Praeter opticam magnopere de astronomia elaboravit, & quantum posset in ea, probaverat jam Academiae vel ab eo tempore, quo erat in Italia. Miserat enim ad ipsam bina Latina opuscula de ratione determinandi orbitam parabolicam cometae per tres observationes, quae non admodum magno locorum intervallo factae fuissent. Edita ipsa fuerunt ab Academia (1), sed necesse fuit Rogerio eadem tueri apologia, novisque argumentis prolata à se se confirmare. Quod non sine corollario fuit. Nam cum in eadem re diu multumque haesisset, geometriae atque astronomiae haud mediocriter consuluit. Ampliavit postea methodum suam, quae locum tantummodo habebat in orbitis parabolicis,



(1) Vol. VI. des memoires envoyès par le Savans etrangeres.

etiam ad ellipticas, & opportuniſſimam eſſe oſtendit ad definiendas orbitas planetarum omnium per tres obſervationes non proximis, ſed diſtantibus in locis habitas. Nemo non videt, quod ſi optime procedunt quae ingenioſe excogitavit Boſcovichius, quantis calculis, quantiſque laboribus liberarentur aſtronomi, atque in omnibus hujusmodi rebus quid difficulter fieri, & quid facile fieri poſſit oportet conſiderare. Id ſpectavit ſemper in omnibus ſuis ſcriptis Rogerius, ſive mathematica, ſive aſtronomica tractaret; & cum ſaepe eveniat in geometria, ut commoditati ingenium ſit impedimento, ipſe ſic ſuum acuebat, ut inveniret quae vel minus exercitati in erudito pulvere mathematicorum aſſequi poſſent. Tantum vero valuit in aſtronomia, ut ex ejus inventis commentationibusque ad illam diſciplinam plurima commoda venerint, ac plures inflammaverit, e quibus extitit vir regia ſtirpe ortus, ad illam ex ſe addiſcendam. Atque ſi hoc loco comprehendere vellem narrationem omnium illarum rerum, in quibus elaboravit Rogerius, dum Pariſiis erat, nimium profecto fatigarem lectores. Earumdem indicem infra ſubjiciemus,

ex quo satis intelligi poterit, nulli fere optices, & astronomiae parti ipsum vacasse, quin quod voluerit consecutus sit. Porro sunt adeo multa, ut ex iis quinque volumina confecerit edita Bassani an. MDCCLXXXV. Nuncupavit haec Ludovico XVI. Gallorum Regi, a quo summa acceperat beneficia, & veniam obtinuerat redeundi ad Italos suos, eorumdem operum perficiendorum atque edendorum caussa. Ea propter, postquam per plures menses Pisciae in Etruria commoratus esset apud amantissimum discipulum suum Franciscum Puccinellium, Bassanum concessit, ibique fuit biennium & amplius apud Remondinium typographum. Vulgatis operibus, rediit in Etruriam, cum illi hospitium praebuissent Monachi Vallumbrosani. Quoniam tum saepe eram cum ipso, facile obtinui narrationem earum rerum, quae ad ejus vitam pertinebant, quibusque usus sum in hoc concinnando commentariolo. Ex Etruria Mediolanum profectus est ea mente, ut commentaria ad recentiorem philosophiam Latinis carminibus a Stajo explicatam jamdiu promissa absolveret, & cum ipsa ederet. Haec cura magnopere illum tan-

gebat & propter praeſtantiam operis, & quod ei occaſionem dabat ſub uno veluti adſpectu ponendi quidquid diſperſum erat tot in ſcriptis ejus, quibus rem phyſicam & mathematicam illuſtraverat. Id magna ex parte, ut diximus, praeſtiterat, cum ſex immortalis operis libri Romae editi fuiſſent. Quatuor reſtabant alii, neque ii mediocris momenti. Continere enim debebant explicationem proprietatum omnium luminis, atque propterea opticae, catoptricae ac dioptricae elementa, & illuſtrem explanationem ſuae de philoſophia naturali theoriae. Jam tum, cum minime illi vagare licuiſſet, brevior fuiſſet illius oratio, & coanguſtaſſet ea, quae antea verboſe nimis, atque interdum prope faſtidioſe expoſuerat. Verum, quae meditabatur, ad exitum perducere minime potuit. Paucis enim poſt menſibus quam Mediolanum venerat, coepit morbo tentari, qui in ſtupiditatem primo, mox in dementiam & furorem abiit. Nemo ſane non lamentabatur tanti viri calamitatem, in quam & inciderant bini alii illius fratres, quaſi hoc nativum malum eſſet. Nec mediocre erat inſaniae indicium, quod timore perculſus vide-

batur, ne sibi pecunia, qua abundabat, suppeteret ad vivendum, & ne satis famae ex editis scriptis collegisset. Cum vero redibat ad se se, illustria pietatis in Deum signa dabat; & ab homine, in quo nihil fuit unquam falsum & imitatione simulatum, veridicae mittebantur voces de humanarum rerum contemptu, ut angi videretur, quod omnem fere aetatem in doctrinarum studiis contrivisset. Quanquam, dum sanus erat, multas ab iis, qui Caesaris nomine ad Insubriae gubernacula sedebant, voluntatis erga se significationes habuisset, laudis tamen cupiditas fecit, ut id doleret, quod ab iis minime in quibusdam rebus publicis, quae ex mathematicorum sententia gerendae erant, adhibitus esset; dolebat etiam quod opera sua Bassani edita haud multos invenirent emptores, quas aliasque ob caussas adeo commotus dicitur, ut insanire incoeperit. Sed hoc valetudinis magis, quam animi vitium erat, & cum ad cetera incommoda accessisset ut, peripneumonicus esset, vitam amisit id. Febr. an. MDCCLXXXVII. Sepultus est cum pompa funeris in Aede, quae S. Mariae Pedonae dicitur. Laudatus publi-

ce fuit Ragusae a Bernardo Zamagna, cujus magnum nomen est in Latinis poetis. Guido vero Ferrarius, & Stephanus Morcellius titulos fecerunt, qui in ejus sepulcro inscriberentur, cum tam ingratam minime fore posteritatem arbitrarentur, quin monumento tanti viri memoriam decoraret.

## OPERA EDITA.

De maculis solaribus. Exercitatio astronomica habita in Collegio Romano. Typis Komarek. 1736.

De mercurii novissimo infra solem transitu. Dissertatio habita in Seminario Romano. Romae typis Antonii de Rubeis 1737.

Constructio geometrica Trigonometriae sphaericae: Romae typis Komarek 1737.

De Aurora Boreali, Dissertatio habita in Seminario Romano. *Semel atque iterum edita Romae est an. 1738.*

De novo Telescopii usu ad objecta caelestia determinanda. Dissertatio habenda a PP. Soc. Jesu in Collegio Romano. Romae ex typographia Komarek 1739. *Integra edita fuit an. 1740. in Actis Lipsiensibus.*

De veterum argumentis pro telluris sphaericitate, Dissertatio habita in Seminario Romano S. J. Romae 1739. typis Antonii de Rubeis.

De Telluris figura, Dissertatio habita in Seminario Romano, Romae 1739. typis Antonii de Rubeis. *Eadem impressa Lucae fuit an. 1744., sed mendose.*

De circulis osculatoribus, Dissertatio habenda a PP. S. J. in Collegio Romano: Romae 1740. ex typographia Komarek.

De motu corporum projectorum in spatio non re-

ſiſtente, Diſſertatio habita in Seminario Romano S. J. Romae 1740. typis Ant. de Rubeis.

De natura & uſu infinitorum & infinite parvorum, Diſſertatio habita in Collegio Romano S. J. Romae 1740. typis Komarek.

De inaequalitate gravitatis in diverſis terrae locis, Diſſertatio habita in Seminario Romano S. J. Romae 1741. typis Ant. de Rubeis.

De annuis fixarum aberrationibus, Diſſertatio habita in Collegio Romano S. J. Romae 1742. typis Komarek.

De obſervationibus Aſtronomicis, & quo pertingat earundem certitudo, Diſſertatio habita in Seminario Rom. S. J. Romae 1742. typis Antonii de Rubeis.

Diſquiſitio in univerſam Aſtronomiam publicae diſputationi propoſita in Col. Rom. S. J. Romae 1742. typis Komarek.

Parere di tre matematici ſopra i danni che ſi ſono trovati nella cupola di S. Pietro ſul fine del 1742. dato per ordine di N. S. Bened. XIV. *Conjuncta opera hoc ſcriptum ediderunt Boſcovichius, Thomas Seurius, & Franciſcus Jaquierius*, qui anno poſt ediderunt quoque

Rifleſſioni de' PP. Tommaſo le Seur, Franceſco Jaquier dell' ordine de' Minimi e Ruggiero Giuſeppe Boſcovich della Comp. di Gesù ſopra alcune difficoltà ſpettanti i danni e riſarcimenti della Cupola di S. Pietro propoſte nella Congregazione

tenutasi nel Quirinale a 20. Gennaro 1743. e sopra alcune nuove ispezioni fatte dopo la medesima Congregazione.

De motu corporis attracti in centrum immobile viribus decrescentibus in ratione distantiarum reciproca duplicata in spatiis non resistentibus, Dissertatio habita in Col. Rom. Romae 1743. typis Komarek. *Eadem prodiit* an. 1747. in Comment. Acad. Bononien. Tom. II. Part. III.

Nova methodus adhibendi phasium observationes in eclipsibus lunaribus ad exercendam geometriam, & promovendam astronomiam, Dissertatio habita in Col. Rom. Romae 1744. typis Komarek. *Eadem prodiit Lucae an. 1747., paucis quibusdam mutatis & additis.*

De viribus vivis, Dissertatio habita in Col. Rom. S. J. Romae 1745. typis Komarek. *Integra relata quoque fuit* in Comment. Acad. Bononien. Tom. II. Part. III. *Alibi & recusa fuit.*

De cometis, Dissertatio habita a PP. S. J. in Col. Rom. Romae 1746. typis Komarek.

D'un antica villa scoperta sul dosso del Tuscolo, e di alcune altre rarità, che si sono tra le rovine della medesima ritrovate. *Extant haec in ephemeridibus Litteratorum editis per Fratres Pallearinios Romae 1746.*

Dimostrazione facile di una principale proprietà delle sezioni coniche, la quale non dipende da al-

tri teoremi conici, e disegno di un nuovo metodo di trattare questa dottrina. *Extat ibidem.*

Dissertazione della tenuità della luce. *Extat ibidem an. 1747.*

Dimostrazione di un passo spettante all'angolo massimo e minimo dell'Iride, cavato dalla proposizione IX. par. II. del libro dell'Ottica di Newton con altre riflessioni su quel capitolo. *Extat ibid.*

Metodo d'alzare un infinitinomio a qualunque potenza. *Extat ibid.*

Parte prima delle Riflessioni sul metodo di alzare un infinitinomio a qualunque potenza, e par. II. *Extant ibid. an. 1748.*

Notae ad Carmina Caroli Noceti e S. J. de Iride & Aurora Boreali, Romae apud Palearinios 1747. *Ampliatio cujusdam problematis de boreali aurora, quod hoc loco solverat Boscovichius, habetur in Dissertatione quadam P. Lunardi S. J.*

De Aestu maris, Dissertatio habita a PP. S. J. in Col. Rom. Romae 1747. Typis Komarek. *Hanc subsequi debebat Pars II., quae nunquam prodiit. De hac vide*: Expedit. Litterar. & Supplement. Philosophiae Stajanae Tom. II.

De Lumine, Disserratio Pars I. & II. propugnata in Sem. Rom. S. J. 1748. *Illam alteram edidit de Rubeis, alteram Komarek.*

De materiae divisibilitate & principiis corporum Dissertatio. *Quanquam illam defendendam proposuerit*

*rit Auctor an. 1748. ſerius tamen impreſſa fuit Lucae in collectione illa, cui titulus*: Memorie ſopra la Fiſica e Iſtoria Naturale di diverſi Valentuomini, in Lucca per li Silani e Giuntini in 8. *In hac collectione extat etiam praeter alia Boſcovichii*,

Problema mechanicum de ſolido maximae attractionis cum ejus ſolutione.

Soluzione gometrica di un problema ſpettante l'ora delle alte e baſſe maree e ſuo confronto con una ſoluzione algebraica del medeſimo data dal Sig. Daniele Bernoulli. *Extat in ephemeridibus litteratorum Romanorum a Palearinìis editis* 1748.

Dialogi Paſtorali v. ſull'Aurora Boreale. *Extant ibid*.

Dimoſtrazione di un metodo dato dall'Eulero per dividere una frazione razionale in più frazioni più ſemplici con delle altre rifleſſioni ſulla ſteſſa materia. *Extat ibid.* 1749.

De determinanda orbita planetae ope Catoptricae ex datis vi, celeritate & directione motus in dato puncto; Exercitatio habita a PP. S. I. in Col. Rom. Romae 1749. typis komarek.

Sopra il turbine, che la notte tra gli 11. e 12. Giugno del 1749. danneggiò una gran parte di Roma, Diſſertazione del &c. Roma 1749. appreſſo Niccolò e Marco Pagliarini.

Lettera del P. Ruggiero Giuſeppe Boſcovich della Comp. di Gesù al Sig. Ab. Angelo Bandini in riſpoſta alla lettera del Sig. Erneſto Frexman ſopra

l'obelisco d'Augusto. *Extat in ephemeridibus supra memoratis an. 1750. De hac re alia & scripsit Boscovichius ad eumdem Bandinium, quae hic retulit in opus, Romae editum, quod inscripsit:* De obelisco Caesatis Augusti e Campi Mattii ruderibus nuper eruto.

De centro gravitatis, Dissertatio habita in Collegio Rom. S. J. Romae 1751. typis Komarek. *Eadem aucta paullo post prodiit iterum cum titulo;* De centro gravitatis, Dissertatio publice propugnata in Collegio Romano S. J. auctore &c. editio altera. Accedit Disquisitio in centrum magnitudinis, qua quaedam in ea Disertatione proposita, atque alia iis affinia demonstrantur. Romae typis & sumptibus Nicolai & Marci Palearini.

Elementorum matheseos ad usum studiosae juventutis, Tom. I. Pars. I. complectens geometriam planam, arithmeticam vulgarem, geometriam solidorum, & trigonometriam cum planam, tum sphaericam Pars. II. in qua algebrae elementa traduntur. Romae 1752. excudebat Generosus Salomoni. *Biennio post, quamvis non iterum opus impressum fuerit, mutata est inscriptio, eaque sic habet.* Elementorum universae matheseos Auctore &c. *& binis voluminibns adjectum est tertium cum hoc titulo.*

Tomus III. continens Sectionum Conicatum elementa nova quadam methodo concinnata, & Dissertationem de Transformatione locorum geometrico-

rum, ubi de continuitatis lege, & de quibusdam infiniti mysteriis, Romae Typis Salomoni 1754. *Tria haec volumina iterum impressa Venetiis fuere an. 1758., sed mendosissime. Venantius Monaldinius cum an. 1745. Romae edidisset Elementa Geometriae Tacqueti addidit in illa Trigonometriam sphaericam Boscovichii, quae magis expolita prodiit in opere, de quo nunc dicimus. Addidit quoque ejusdem* Tractatum de Cycloide & Logistica. *qui etiam seorsum impressus est.*

Lettere due sopra alcune curve. *Extant in opere Jo. Baptistae Soardi edito Brixiae 1752. cum hoc titulo.* Novi instrumenti &c.

De Lunae atmosphaera, Dissertatio habita a PP. S. J. in Col. Romano. Romae 1753. typis Generosi Salomoni.

Osservazioni dell'ultimo passaggio di Mercurio sotto il sole seguito a' 6. di Maggio 1753. fatte in Roma, e raccolte dal P. Ruggerio Boscovich, con alcune riflessioni sulle medesime. *Extant in ephemeridibus Litteratorum Romanorum ejusdem anni.*

P. Rogerii Josephi Boscovich S. J. inter Arcades Numenii Anigrei Ecloga recitata in publico Arcadum consessu primo ladorum Olympicorum die, quo die Michael Joseph Moreius Generalis Arcadiae Custos illustrium Poetarum Arcadum effigies formandas jaculorum ludo substituerat. Romae 1753. *cum ceteris carminibus, quae hac occasione recitata fuerunt.*

Poema versibus heroicis, dum effigies Stanislai Poloniae Regis in publico Arcadum coetu erigeretur, Auctore &c. Romae 1754. typis Salomoni. *Poema recusum fuit Nancei cum versione Gallica.*

De continuitatis lege, & consectariis pertinentibus ad prima materiae elementa, eorumque vires, Dissertatio habita a PP. S. J. in Col. Rom. Romae 1754. typis Generosi Salomoni.

De lege virium in natura existentium, Dissertatio ec. 1755.

De lentibus & Telescopiis dioptricis, Disertatio habita in Semin. Rom. Romae 1755. typis Ant. de Rubeis. *Postquam hujus dissertationis pluria exemplaria in vulgus fuerant sparsa, binae mutatae fuerunt paginae.*

De litteraria expeditione per Pontificiam ditionem ad dimetiendos duos meridiani gradus, & corrigendam mappam geographicam jussu & auspiciis Benedicti XIV. P. M. suscepta a Patribus S. J. Christophoro Maire & Rogerio Josepho Boscovich Romae 1755. in Typographio Palladis, excudebant Nicolaus & Marcus Palearini. *Si bina excipias opuscula Mairii, omnia quae in hoc volumine continentur pertinent ad Boscovichium. Mappa vero geographica ditionis Pontificae ex communibus observationibus confecta est. De hac litteraria expeditione misit opusculum ad Academiam Bononiensem, quod relatum fuit in Vol. IV. ejus Commentariorum.*

Adnotationes & supplementa ad philosophiam recentiorem Benedicti Stay. Tom. I. Romae 1755. typis Nicolai & Marci Palearini. *Duae prodierunt simul editiones. Tomus vero II. prodiit an. 1760, & qui supererat Tomus III. prodire debebat Mediolani, cum omnia jam parasset Boscovichius, quae ad illum pertinebant. Quae obstiterint caussae, ne quod nuntiaverat, perficeret, diximus in fine hujus vitae.*

De inaequalitatibus, quas Saturnus & Jupiter sibi mutuo videntur inducere, praesertim circa tempus conjunctionis. Opusculum ad Parisiensem Accademiam transmissum, & nunc primum editum, Auctore &c. Romae 1757. ex typographia Generosi Salomoni.

Pro Benedicto XIV. P. M. Soteria, *& aliud carmen de illo, quod ex periculosa aegritudine emerserat.* Romae 1751. typis Palearinis.

In nuptiis Jo. Corrarii & Andrianae Pisauriae e nobilissimis Venetae Reip. Senatoris familiis Carmen &c. Romae 1758. typis Palearinis. *Nimis longus essem si omnia minora Boscovichii carmina recensere vellem, quae aut separatim, aut conjunctim cum aliorum carminibus edita fuere. Quanquam Latinam poesim praesertim excoleret, quaedam etiam Italica carmina condidit, & miraberis sane tantum sibi in poetica tribuisse, perinde ac si ab ea unice nominis immortalitatem sperasset.*

Scritture d'acque per una controversia della Chiesa di S. Agnese di Roma. Roma 1757.

Philosophiae naturalis theoria redacta ad unicam legem virium in natura existentium, Auctore &c. Viennae in Austria 1758. *Paullo post editum iterum opus fuit in ipsa urbe. Quod in has editiones multa irrepserant menda, tertio edendum opus ipsum, quo praesertim gloriabatur, curavit Venetiis an. 1763. ex typographia Remondiniana.*

De Solis ac Lunae defectibus libri v. Rogerii Josephi Boscovich S. J. ad Regiam Societatem Londinensem, Londini 1760. in 4. *sine typographi nomine. Idem poema recusum fuit Venetiis an. 1761. apud Zattam cum additamento in fine. Demum anno 1779. prodiit ipsum Poema Parisiis in 4. cum hoc titulo.* Les eclipses Poeme en six chants dediè a S. M. par M. l'Abbè Boscovich, traduit en François par M. l'Abbé de Barruel. *Ipsa epistola dedicatoria versibus scripta est. Idcirco vero auctum est opus ad sex usque libros, quod cum nimium excrevisset secundi libri magnitudo ob additum illi episodium, in binos divisus est.*

De recentibus compertis ad perficiendam Dioptricam. *Extat hoc opusculum in Tom. v. Part. 1. Comment. Acad. Bononiensis. In 11. vero parte extat & aliud opusculum.*

De unione colorum aliorum post alios per binas substantias, ac unione multo majore per tres.

Dissertationes v. ad Dioptricam pertinentes. Viennae in Austria 1767.

Memorie sulli cannocchiali Diottrici del P. Ruggiero Boscovich. In Milano 1771.

Riflessioni sulla relazione del Sig. Abate Ximenes appartenente al progetto di un nuovo Ozzeri sullo stato Lucchese dell'Abate Ruggerio Boscovich. *Extant in opere, quod inscribitur*: Piano di operazioni Idrauliche per ottenere la massima depressione del lago di Sesto o sia di Bientina. Lucca 1782.

Esame del Progetto de' Sigg. Manfredi e Bertaglia in riguardo alle paludi Pontine, e porto di Terracina del Sig. Abate Ruggerio Boscovich. *Extat in Vol. I. operis, cujus est titulus*: Raccolta delle perizie ed opuscoli idraulici del Sig. Ab. Leonardo Ximenes: Firenze 1785. *Scripsit Boscovichius alia plura ad aquarum scientiam pertinentia, cum saepe de iis consuleretur.*

Giornale di un viaggio da Costantinopoli in Polonia dell' Ab. Ruggerio Giuseppe Boscovich con una sua relazione delle rovine di Troja &c. Bassano 1784.

Rogerii Josephi Boscovich opera pertinentia ad opticam & astronomiam maxima ex parte nova, & omnia hucusque inedita in quinque Tom. distributa Ludovico XVI. Galliarum Regi Potentissimo dicata; Bassani 1785. apud Remondini in 4.

*En opusculorum index.*

TOMUS I.

Theoria telescopiorum, quae appellantur acromatica.

Opusculum I. De constructione & usu novi instrumenti maxime idonei ad determinandas vires re-

fractivas & diſtractiva ſubſtantiarum diaphanarum.

Opuſc. II. Deductio formularum pertinentium ad focos lentium cum earum applicatione ad calculandas ſphaericitates earum, quae adhiberi debent pro teleſcopiis acromaticis.

## TOMUS II.

Theoria lentium ocularium cum additamento pro objectivis, Theoria Refractionum Aſtronomicarum, & alia ad Dioptricam pertinentia.

Opuſculum I. De correctionibus pertinentibus ad oculares, quibus accedit correctio erroris figurae ſphaericae objectivi conſtantis ex unico vitri genere.

Opuſculum II. De lente uſtoria potiſſimum ingenti.

Opuſculum III. De modo determinandi diſcrimen velocitatis, quam habet lumen, dum percurrit diverſa media, per duo teleſcopia dioptrica, alterum commune, alterum novi cujusdam generis.

Opuſculum IV. De novo genere micrometri objectivi.

Opuſc. V. D'une Lunette, qui donne deux images du même objet l'une directe & l'autre inverſe, avec deux mouvements contraires des objets mobiles.

Opuſc. VI. Lettre à M. Meſſier ſur ſon obſervation ſingulière des petits globules noirs, qu'il a vu monter obliquement ſur le diſque du Soleil.

Opufc. VII. De refractionibus Aftronomicis.

Opufc. VIII Methodus determinandi refractiones aftronomicas per obfervationes nonnullas cum obfervationibus ipfis & calculis.

Opufc. IX. Methodus determinandi refractiones aftronomicas fine ulla alia fuppofitione phyfica praeter aequalitatem motus diurni fixarum intra revolutionem diei unius, ope inftrumenti habentis maximam utilitatem generalem in Aftronomia.

## TOMUS III.

De orbitis Cometarum, ac novi planetae determinandis per obfervationes & theoriam.

Opufc. I. De la détermination de l'orbite d'une Cométe fuppofée parabolique par trois obfervations peu éloignées entr'elles.

*Mémoires corrélatifs.*

I. . . . . Conftruction plane de la Trigonométrie fphérique.

II. . . . . . . De la manière de déterminer par une feule obfervation faite au rétour d'une Cométe connue fa nouvelle route apparente.

III. . . . . Application de la méthode propofée dans l'opufcule pour l'orbite parabolique à la recherche d'une elliptique, quand les obfervations bien éloignées ne s'accordent pas avec une même parabole.

IV. . . . . . Méthode pour diviser en jours une ellipse d'une planéte, ou Cométe par construction.

V. . . , . Mémoire sur les orbites des Comètes présenté à l'Académie des Sciences le 28. Juin 1776.

VI. . . . Sur l'orbite d'une cométe, dont on a les observations dans les deux noeuds,

VII. . . . De Cometis dissertatio habita in Collegio Romano Anno 1746

*Seconde partie sur la nouvelle planéte.*

Opusc. II. Recherches de l'Auteur avec la détermination finale de sa Théorie.

I. . . . Des premiers essais sur son orbite en la supposant une cométe.

II . . . De la détermination de son orbite en la supposant circulaire.

III. . . . De la détermination de son orbite supposée rectiligne dans un arc petit par rapport au total.

IV. . . . Recherche de l'orbite dans cette supposition par le temps & lieu de la conjonction avec le soleil & opposition suivante.

V. . . . Détermination de son orbite par quatre obsevations choisies de différentes maniéres.

VI. . . . Méthode pour déterminer, & corriger l'effet de la courbure de l'arc & de l'inégalité du mouvement.

VII. . . . Son orbite avec le temps périodique determiné par quatre observations d'un intervalle

moindre de deux ans après cette correction, bien conforme avec toutes les observations & assez approchante d' une tres-éloignée.

## TOMUS IV.

De verificatione instrumentorum astronomicorum cum nonnullis eidem argumento affinibus.

I. . . De verificatione divisionum quadrantis muralis.

II. . . De examine plani quadrantis ejusdem.

III. . . De erroribus collocationis quadrantis muralis deprehendendis & corrigendis.

IV. . . . De verificatione puncti postremi ipsius quadrantis, quod indicat positionem telescopii horizontalem.

V. . . . De suspensione telescopii quadrantis muralis ope curvae aequilibrii.

VI. . . . De collocatione & verificatione ingentis quadrantis verticalis mobilis circa axem verticalem cum alidada, quae in ingenti circulo horizontali notet azimutha.

VII. . . . De determinandis & corrigendis erroribus axium in quadrantibus & sextantibus.

VIII. . . . De verificatione divisionum sextantis.

IX. . . Problema pertinens ad eccentricitatem in circulo verticali, circa ejus axem horizontalem convertatur telescopium affixum alidadae.

X. - - . De quadam correctiuncula sectorum astronomicorum.

XI. . . De rectificatione telescopii meridiani Gallice, instrument des passages.

XII. . . De erroribus lineae meridianae ita deprehendendis, ut observationes per eam institutae corrigi possint.

XIII. . . De determinanda linea meridiana una cum altitudine poli, & declinatione solis per tria extrema puncta umbrae gnomonis notata in plano quovis vel horizontali vel verticali.

XIV. . . De verificatione machinae parallacticae.

XV. . . Formules différentielles de Trigonometrie.

XVI. . . De rhombo micrometrico pro corrigendo effectu ejus positionis obliquae.

XVII. . . De errore inducto a refractione in usu annuli astronomici applicati ad usum Horologii solaris.

XVIII. . . De eodem argumento, methodo complicatiore, quae prima in mentem venerat.

## TOMUS V.

Opuscula varia vel astronomica vel iis correlativa.

I. . . . De disparitione & apparitione annuli Saturni.

II. . . . Sur les éléments de la rotation du Soleil sur son axe déterminé par l'observation de ses taches.

III. . . . De determinatione longitudinis penduli oscillantis ad singula secunda temporis medii.

IV. . . . Abrégé d'astronomie pour un Marin.

V. . . . Methodus determinandi accuratissime altitudinem poli ope gnomonis supplendo instrumenta ad id necessaria, ubi desint.

VI. . . . Détermination du limbe éclairé de la lune qu'on doit attendre au méridien.

VII. . . . Méthode pour employer le rétour de Vénus à la même longitude par la rétrogradation, pour la détermination des éléments moins certains de son orbite.

VIII. . . . Méthode pour corriger les éléments d'une Cométe, dont on a la longitude du nœud & l'inclinaison de l'orbite trouvée par un à-peu-près.

IX. . . . Autre méthode analogue pour le même objet, & même pour trouver l'orbite elliptique, quand la parabolique ne s'accorde pas assez avec les observations.

X. . . . Méthode pour corriger les éléments d'une planéte par trois observations.

XI. . . . De orbitae inclinatae projectione in planum eclipticae.

XII. . . . De orbitae inclinatae projectione in aliud planum.

XIII. . . . De calculanda aberratione astrorum orta ex propagatione successiva luminis.

XIV. . . . Démonstrations simples de quelques beaux théorèmes appartenants aux triangles.

Teoria del nuovo astro osservato prima in Inghilterra. *Extat in Vol. 1.* delle memorie di Matematica e Fisica della Società Italiana. Verona 1782.

FRANCISCO DANIELI
I. C. ET FERDINANDI IV. REGIS
HISTORICO
MICHAEL ARCHANGELUS LUPULUS
S. P.

*Quantum tibi, Vir Cl. nostra gens se debere profiteatur, vel ii omnes norunt, qui te vix nomine perspectum habent. Enimvero tu, Francisce Daniel, tu ferme unus ille es, qui ingenio atque eloquentia praestans eo unice studia omnia atque labores intendis tuos, ut ejus gloria quam maxime floreat, ac longe apud exteros provehatur. Sane hujusce rei luculentissima habeo testimonia, quae libenter proferrem, nisi de te id omnes uno ore praedicarent. Hoc tamen non praeteream, quod tuae industriae tantum vetustas debet, quam cui maxime; nam absque te quot patria monumenta quaeso non periissent? quot vetusti aevi memoriae in dies non evanescerent? ecquam jacturae vim litterae non fecissent? Tu vero, Vir Cl. qua animi contentione, quantoque labo-*

*re, quibusque sumptibus tot pulcherrima marmora jam jam fabrum asciae subjecta ab nefariis eorum manibus non abstulisti? quot, quae in lucem jam prorepserant, fundamentis implendis destinata, in tenebris aeternum consepulta jacuissent, nisi per te vitam veluti ex naufragio nacta essent? Certe tua haec laus tamdiu vigebit, quamdiu ipsa monumenta sunt perduratura; ipsique posteri ab ipsis mutis lapidibus vivam tui nominis praedicationem accipient. Verum ad tuum illud in nostrae nationis gloria promovenda studium redeo. Per te factum est, ut tot viri illustres hac praesertim aetate denati volitent vivi per ora hominum, namque, te potissimum adnitente, eorum fama veluti e tenebris educta ac vindicata est. Quod & facto meo satis abunde demonstrare possum.* Quum *enim ante hos dies te convenissem, nescio qui sermo natus sit de immortalis memoriae viro Francisco Serao; multa tu de eo praedicabas atque ego vicissim. Verum quum jam tibi suboluisset a me ejus vitam elucubratam fuisse, en tuarum querelarum occasio cur tamdiu eam premerem. Sed quid? me mea-*

*que consilia satis nosti! Tuus nihilominus ille in excitanda Neapolitanae gentis gloria stimulus te adduxit impulitque, ut eam tibi traderem, quo inter virorum doctrina praestantium vitas a celeberrimo Fabronio Academiae Pisanae Curatore conscriptas locum haberet, quod feliciter tibi cessurum ajebas pro veteri ea, quae tibi cum amplissimo illo viro intercedebat necessitudine. At ego: tantumne tu, Cl. Daniel, adolescenti tribuis, ut opusculum ejus dignum censeas, quod in eo opere, tanto cum plausu ab universo litteratorum coetu excepto, prodeat? Tamen qui tibi non parebo, cui tantum debeo, quantum vix persolvere valeam? Libenti igitur animo commentariolum hunc de vita Francisci Serai tibi committo, sed ea lege, modo erudita manu tua magis magisque castigetur, deque illo, velut de re tua cautum velis. Tu interim, Vir Clarissime, quidquid id est aequi bonique fac consulas. Vale, meque ut facis ama ac tuere.*

*Neapoli prid. Nonas Sextiles* MDCCLXXXVII.

FRAN-

## FRANCISCUS SERAUS.

Ex praestantissimis viris, quos Campania Felix virtute ac doctrina insignes tulit, unus profecto omnium maxime commendandus extitit Franciscus Seraus, Italiae singulare lumen & ornamentum. Is IV. circiter ab urbe Aversa lapide in eo pago occidentem versus, qui S. Cyprianus dicitur XI. Kalendas Octobres anni MDCCII. natales ex honestis ac piis parentibus sortitus est, Paullo nempe Serao, & Hippolyta Furnia Aversana. Puer ingenii docilitatem, memoriaeque tenacitatem nactus, litteris adprime vacavit, gravitatis ac usurae temporis supra aetatem amicus. Quo pueri sciendi ardore excitatus pater doctrinis omnibus, quibus puerilis aetas impertiri solet, eum erudiendum impense curavit. Mox anno MDCCXIV. hortante patruo Antonio Serao, Neapolim deductus est, atque litterario in ludo apud Patres Societatis Jesu non aequales tantum, verum etiam natu majores facile praei-

vit. Ludicris enim longe sepositis, sapientiae eo usque inhiabat, ut nec sodalium illecebris, nec urbis oblectamentis a suscepto semel studiorum curriculo abduceretur. Illud Quinctiliani; *ille se profecisse sciat, cui Cicero valde placebit,* alta mente repostum tenens, Ciceronem tanti, quanti neminem alium faciebat. Ex cujus jucunda adsiduaque lectione non minus Latini sermonis elegantiam, quam recte cogitandi, ratiocinandique doctrinam avidus hauriebat.

Porro Latinis Graeca conjunxit, in quae singulari, ultra quam credi potest, studio incubuit. Verum nondum triennium elapsum fuerat, quum e vivis Paullus pater sublatus est. Quo acerbissimo casu a studiis suis aliquantisper avocatus est Seraus. Nam inopino illo fato contristata mater gravem incidit in morbum, extremumque clausura erat diem, ni pro defuncto viro Franciscum natum in ore conspectuque suo haberet. Quare pietatis officio adductus hic fuit, ut ad proprios se lares referret, ibique diutius, quam vellet, detineretur. Ubi vero mater a luctus consternatione se se erexit, e vestigio Neapolim Franci-

ſcus remeavit, atque majore animi alacritate intermiſſa adripuit ſtudia. Interim, quum Mathematicae ac Philoſophicae provinciae velificari incoepiſſet, ſedulam utrique operam impendebat, majoremque erga ſe in diem apud aequales concitabat exiſtimationem. Atque inde profecto fuit, ut eum plerique condiſcipuli convenirent, ejuſque interiorem familiaritatem & conſuetudinem ambirent.

Emenſus anno MDCCXVII. rei Philoſophicae ſtadium, animi aliquantulum pendebat, juris ne ſcientiam, an medicam diſciplinam amplecteretur. At natura, quae in eo efformando totam ſe ſe impendiſſe viſa eſt, non ad politiores tantum litteras, verum etiam ad rem medicam nobilitandam eum delegerat. Itaque hanc ceteris praeoptavit, eique ſe ſe totum libenter addixit. Principio ad naturae abdita in humano corpore inquirenda, cadaverum diſſectionibus ſegniter vacavit, atque ex tricoſa partium conſtructione morborum praeludia, ſigna, progreſſus felicissime divinavit. Anatomicae ſcientiae Phyſiologiam, Chymicam, Botanicen, Pharmaceuticen comites adjunxit. Haec omnia triennio circiter adſequutus, Bla-

ſio de Puteo, qui tum non vulgari florebat exiſtimatione, ſe ſe tradidit, atque ejusdem methodum curandorum morborum obſervaturus noſocomia, aegrorumque domos ſimul circumire inſtituit. Verum, quum in Regio Archigymnaſio tunc temporis medicinam, quae vulgo *practica* audit, Nicolaus Cyrillus conſummatae peritiae medicus, domo Grunio, doceret, evenit ut Seraus, qui publicas Cyrilli praelectiones nunquam non audire paſſus eſt, ejus doctrina humanitateque maxime captus ſit. Hinc, miſſione ſingulari modeſtia a Blaſio de Puteo ſtatim impetrata, in Cyrilli fidem ſe ſe dedidit, quo facem praeferente, intima medicinae ſacraria facilius penetravit. Nihil interea de animi erga bonas artes ardore remiſit, quin potius auxit. Quum enim Cyrillus, cui ampliſſima erat bibliotheca lectiſſimis undequaque libris inſtructa, eorum libenter copiam Serao feciſſet, is opportunam hanc nactus occaſionem, haud ita facile dici poteſt, quanta animi aviditate, ſive humaniorum litterarum, ſive medicae artis auctores diu, noctuque voraverit. Inter ceteros Celſum unum veluti omnium facile principem maximi faciebat, nec

diem abire umquam ſivit, quin suaviſſimam aliquam Celſi particulam attigiſſet, ut profecto quemadmodum Cicero Terentium, ita Seraus Celſum *librum ſuum* identidem nominaret, nec in provecta etiam aetate ab illius lectione aut commendatione ceſſarit. Quapropter & adoleſcentibus omnibus in medicinae ſtudia ingresſuris non ſemel atque iterum legendum propoſuit.

Ad haec Hiſtoriae etiam, & Geographiae, ceteriſque diſciplinis haud imparem impertivit operam. Quemadmodum enim in plantis atque herbis uſuvenit, ex quibus, quae benignioris ſunt naturae, ſalubriores e ſolo ſuccos ad coaleſcendum exſugunt, ita prorſus Serao accidit, ut quum ſingulari indole eſſet, meliora ipſe ſequeretur ſtudia, quibus ad miraculum inſtructus facillime ſe ſe in virorum ſapientia & auctoritate praepollentium familiaritatem inſinuavit. At vero Cyrillus, quum in dies cognoſceret adoleſcentem doctrina ac multiuga totius antiquitatis cognitione pollentem, omnem induſtriam ad rem medicam exornandam conferre, eum magis magiſque aeſtimare, ſuique pene loco nati habere coepit. Atque in-

de, ubi ipse prae diurno laborum pondere negotiis quibusque omnibus satis esse non poterat, ut medicis consultationibus per se Seraus responsa daret, & voluit, & imperavit. Sed non heic restitit ejus cura, & studium; otii quippe impatiens, & laboris amicus domi philosophicum ac medicum ludum anno MDCCXXIII. aperuit, qua quidem in exercitatione ita se gnavum facilemque probavit, ut auditorum commodis unice intentus, & mira sibi eos humanitate devinciret, & plana docendi methodo in penitissimos sacratissimarum disciplinarum sensus vel invitos deduceret. Quo fiebat, ut clarorum ea tempestate professorum in se admirationem converterit; quorum etiam exhortationibus excitatus est, ut ad cathedram petendam more majorum accederet.

Ac sane anno MDCCXXVII. publicis indictis candidatorum experimentis, ad primam medicinae theoreticae cathedram occupandam noster, vicesimum quintum annum agens, gravissimorum hominum, Physiologiae Cathedram petiturus, conspectum judiciumque summa cum laude sustinuit. Anno deinde MDCCXXXII.

in anatomicae cathedrae petitione iterum ingenii sui, plaudente medica Republica, periculum fecit, eamque obtinuit. Demum insequenti anno, nimirum MDCCXXXIII. secunda theoreticae medicinae cathedra ei cunctorum suffragiis, non sine litteratorum gratulationibus, fuit decreta. Duobus vero hisce annis binas ad Regii Archigymnasii alumnos in solemni studiorum anniversaria instauratione elucubravit orationes, quarum alteram publice habuit, alteram non recitavit, quaeque, mandante Caelestino Galiano Archiepiscopo Thessalonicensi, & studiorum amplissimo moderatore, lucem adspexere. Per eadem fere tempora medicas institutiones conscripsit, quas in juventutis commodum jampridem e penu suo elaborarat, omnigena eruditione, judiciique maturitate praestantissimas, quibus & medicas aliquot diatribas, & nonnulla alia subinde adjecerat. Heic interea Hippolytae matris mors sequuta est, quam vivam insigni pietate ipse coluit, denatam desiderare non destitit. Dolorem novus dolor excepit. Extremo enim autumno anni MDCCXXXIV. magno omnium luctu ac moerore Cyrillus, cui omnia noster

ſerebat accepta, ingraveſcente cordis labe, ac interiora magis infeſtante, doloribus undique exacerbatus, Deo animam reddidit. Cujus tanti viri fato eo Serai animus vulnere percuſſus eſt, ut nunquam proceſſu temporis mitigari potuerit.

Haec quum ita ſe haberent an. MDCCXXXVII. Veſuvius, qui per ſeptem fere annos quieverat, incendio conflagravit, atque tanta fuit candentium ſaxorum, quam evomuit, copia, ut horrendum exhibuerit torrentem finitimis oppidulis Orientem ſpectantibus, exitium minitantem. Novum hoc inopinum portentum Caroli Regis, qui tribus ante annis Neapoli potitus fuerat, animum haud leviter perculit. Sapientiſſimus igitur Rex tantae rei cauſſam poſteritati commendare volens, Caeleſtino Galiano mandavit, ut eam Veſuvii conflagrationem ab Academia adcurate deſcribendam curaret, (ea ſcilicet, quam is jampridem ex viris doctrina praeſtantiſſimis collegerat, cuique Cyrillum praefectum, Seraum a ſecretis pronuntiarat). Acerrimus is ingeniorum aeſtimator Galianus Serao ſtatim Regis nomine negotium demandat, qui in ſe onus recepit, ſta-

timque ea de re opus Italico adlaboravit idiomate, ac Regi de litteris benemerentiſſimo obtulit, qui tamen, ne pulcherrima haec Veſuviani incendii deſcriptio Italiae tantum finibus concluderetur, noſtro iterum praecepit, ut huic Latinam adjungeret verſionem, quod & pari cum concinnitate Seraus eſt exequutus. Quamobrem & ſapientiſſimi Regis gratiam, & ab univerſa litteraria republica quam maximos ſibi plauſus conciliavit. Opus enimvero, id eſt per ſe prorſus admirabile, quum quidquid eſt antiquitatis, & hiſtoriae, quidquid eſt elegantiae & eruditionis, in eo plane recondi videatur. Hoc unum tamen prae ceteris hic monendum duco, Gallos nimirum, tanti operis pretium expertos, Pariſiis edendum curaſſe. Interea, quum ſecundae medicinae *practicae* cathedrae praefectus anno MDCCXL. chronico morbo fuiſſet correptus, ſtudiorum ſtatim moderator in Seraum cogitationem intendit, ac illum ad ſuſtinendas infirmi vices ſuffecit; quo e vivis anno MDCCXLIII. ſublato, eam nemine contradicente, eſt conſequutus.

Praeterea anno MDCCXXXVIII., quum Xanctulus Cyrillus medica Nicolai Cyrilli conſilia

praelo dare constituisset, noster maxima in se a Cyrillo conlata beneficia memori recondens animo, iis disertissime praefatus est, vitamque, quam multo ante pertexuerat, adposuit. Neque hanc extremam in praeceptorem fuisse Serai curam atque amorem ex his, quae sequuntur, apertissime dignosci potest. Cyrillus ante annum MDCCXXVIII. Michaelis Ettmulleri opera medica pluribus illustrationibus atque additamentis, in quibus plurima Ettmulleri probata ab eo sunt, ac nonnulla rejecta, ditaverat. Rem adeo aequam Michael Ernestus Ettmullerus, Ertmulleri senioris filius adeo iniquo animo tulit, ut Neapolitanum atque egregium medicum censura conviciorum plena, quam & actis Lipsiensibus anno MDCCXXXI. inferendam voluit, impetere non dubitarit. Cyrillus, re cognita, apologeticam responsionem statim ad Ettmulleri filii conatus comprimendos instruxit, qua & ab illius se expedire objectis, & suos clarius studuit sensus aperire. Verum haec actis suis Lipsienses vel rogati a Cyrillo inferre recusarunt; adspexit tamen lucem Genevae, extatque in tom. XVIII. Bibliothecae Italicae. Sed ad Seraum redeo.

Hoc eodem anno Ettmullerus F. & triennio post Cyrillus fato intercipiuntur. Universa his, utriusque sequuta morte, fere omnibus extincta videbatur, quum Cyrilli obitu audaciores quodammodo facti Lipsienses, tamquam succenturiati milites pugnam redintegrarunt, neminem sperantes secum postea congressurum. Sed praeter expectationem res evenit. Seraus enim quum Romae apud Leprottum diverteret, renovatam audiens Lipsiensium pugnam, eo animum adjecit, ut Cyrillum a criminationibus purgaret, iisque vindicias omni ex parte munitas perfecteque elaboratas opponeret. In his certe communi omnium sententia talem se praestitit Seraus, ut eruditionem & ingenium, in primis vero felicem quamdam scribendi gravitatem omnibus, vel ipsis etiam oblatrantibus Lipsiensibus probaverit. Excusae postea hae sunt in calce consiliorum medicorum ejusdem Cyrilli. Ex his igitur unusquisque videat Seraum Cyrillo tantum tribuisse, ut ne plura quidem a filio proficisci potuissent.

Anno postea MDCCXLII. VIII. Kalendas Februarias, quum a Rege Carolo sclopi ictu

aper cecidiſſet, maxima omnium admiratione, ſex amplius ſupra quingentos tenelli ac pellucidi globuli turbidulam aquam recludentes ex imo ventre III. Kal. Febr. ejuſdem anni foras eruperunt. Res nova Carolum Regem naturalis hiſtoriae amantiſſimum movit, ut a Serao, cujus ingenium jam ſatis in Veſuviana deſcriptione perſpexerat, obſervationes ea de re nova flagitaret. E veſtigio in hoc argumentum diatribam noſter conſcripſit, quae Romanis etiam typis anno MDCCXLV. in litteraria ephemeride Paleariniana excuſa fuit. Tum eodem anno Mahmudus Turcarum Imperator Regem Carolum elephanto in officioſae, nec vulgaris amicitiae argumentum donatum voluit. Monſtroſae etiam hujus belluae deſcriptionem Rex cudendam eſſe juſſit. Verum antequam noſter eam evulgaret (evulgavit enim eodem anno typis Regiis) vir quidam non inglorius, fortaſſe ut noſtro palmam hanc litterariam praeriperet, praematuram elephanti deſcriptionem e penu ſuo feſtinavit, ediditque. At quum virtus neque eripi, neque ſurripi poſſit, contra votum res cecidit. Seraus enim, licet naturae ad iracundiam minime pro-

clivis, ſubiratus tamen eſt, ac manus ad elucubrandum apologeticum libellum extemplo admovit; at tanto is fuit plauſu exceptus, ut jure merito laudes in urbe, atque ubique locorum ingentes exegerit. Verum hic Serai Aiax contra omnium expectationem in ſpongiam incidit. Franciſcum enim, magna hujuſce opellae parte abſoluta, quominus eam conſummaret, Hieronymus Frater, Averſae Canonicus doctrina ac pietate ſpectatiſſimus detinuit, cui & noſter praeter fraternam conjunctionem multum debebat, cujuſque enixe operam apud Fratrem, vir ille imminens famae ſuae periculum veritus, implorarat. Sane ſi non aliud Serai monumentum extaret, vel hoc unum, licet mutilum, ſatis eſſet, quo omnibus verſatile ejus ingenium vaſtaque eruditio innoteſceret. Mirum enimvero eſt, rem tam exigui argumenti a noſtro tam granditer pertractatam. Neque ſilere heic audeo Joannis Baptiſtae Morgagnii Medici celeberrimi de hoc opuſculo teſtimonium. Maxima apud noſtrum is familiaritate utebatur, & uti inter amicos uſuvenit, Seraus, ut ſtatim Morgagnio liber perveniret, effecit. Imperfectionis

caussam ex amici epistola sensit Vir. cl. vixque ejus lectionem suscipit, quum subito in gravissimorum hominum consessu in haec prorupit: *En Neapolitanorum gloria! hem quanta eruditio in una & altera chartula!* tantaque protinus excanduit ira, quod finem liber non viderit, ut pileum, quem capite gestabat, iratus longe projecerit. Nova hac cura expeditus Seraus in novam incidit curam. Hoc enim eodem anno trinas de Appulo phalange lectiones conscripsit, quae Galiano jubente, publici juris factae novam Auctori accessionem gloriae conciliarunt. His successit anno MDCCXLIV. anatomica leonis descriptio, qui pridem Kal. Februariis ejusdem anni in Regio leporario obiit, quam Regio jussu elaboravit.

Quam plurima alia etiam scripsit, ex quibus anno MDCCXXXIX. epistolam ad clarissimum virum de re litteraria publica benemerentissimum Alexium Symmachum Mazochium, quae in calce Mazochiani operis de dedicatione sub ascia hodie prostat. Eodem anno, rogante Marco Poleno, diligentissimo antiquitatum perscrutatore, atque mathematico nemini secundo, commentariolum confecit de rebus A-

lexii Symmachi Mazochii, qui per id temporis quartum ſupra quinquageſimum aetatis annum agebat. Quamvis vero mutilum illud ſit (Seraus quippe curis, nec parvis, diſtentus quae ſupererant deſcribere non potuit) praecellentisſimi tamen ejus ingenii vis in re tantula mirum quantum adfulget. His abſolutis, quum Antonius Leprottus Benedicti XIV. medicus cubicularius anno MDCCXLIV. Seraum de peſtis contagione arcenda conſuluiſſet, noſter ad epiſtolam huic dandam ſe ſe convertit, in qua ſtylum praecipue acuit in Chicoyneaum, cujus ſcripta paullo ante Archiepiſcopus Galianus ei legenda tradiderat, *orationem* nempe *Academicam* Latinam, *qua communis de contagio peſtilenti opinio refellitur,* quam anno MDCCXXII. Chicoyneaus edidit, & *obſervationes* aliquot *genericas de peſtis contagio una cum obſervationibus, quibus remedia indigitantur* praeſervationis a peſte, quae poſtrema Gallico ſcripta fuerat idiomate. Anno dein MDCCLII. a Joanne Bruno medico Meliteniſi de tabifica contagione prohibenda ſententiam rogatus, ei quantocyus ac eruditiſſime reſpondit. Scripſit etiam anno MDCCLV. ſchediaſma de

ſuffocatis ad vitam revocandis. Haec vero omnia ſimul collecta extant in opuſculis, quae anno MDCCLXVI. Agnelli Lupuli patrui mei deſideratiſſimi cura & ſtudio excuſa fuere. Quamplurima alia is pro re nata confecit, quae tum ſeneſcentis aetatis cauſſa, tum quod pleraque forte fortuna interciderant, lucem intuita non ſunt. Inſcriptionum praeſertim ingens extat numerus, quas inter praecipue numerantur Coenotaphium Michaelis Archangeli Patricellii mei avunculi magni, Averſae Canonici Archidiaconi, idque Fractae legitur in gentilitio ſacello; & inſcriptio pro Agnello Vaxallo noſtri amiciſſimo. Carmina quoque diverſis temporibus diverſa ſcripſit, quae utinam luce donarentur commodo praeſertim hujuſmodi cupediarum amatorum. Epiſtolas inſuper Latinas frequentiſſimas dedit ad viros praeclarissimos Alexium Symmachum Mazochium, & Michaelem Archangelum Patricellium, quarum haud paucae in meis cuſtodiuntur adverſariis.

Ad tredecim pene annos ſecundam medicinae *practicae* cathedram occuparat Seraus, quum ecce anno MDCCLIII. primaria vacat. Et quum Regis aequiſſimi decreto conſuetae petitio-

tioni esset publice exposita, quod ejus institutum, vitaeque rationes ab ineunte aetate susceptae postulare videbantur, ad eam petendam animum adpulit, cui proximis ejusdem anni comitiis quam maximo exterorum aeque ac Neapolitanorum plausu LI. annum agens addicitur. His ita se habentibus an. MDCCLVI. Nicolettam Zaccharelliam viduam honesto loco natam sibi nupsit, ex qua haud degenerem habuit filiam, cui matris memor Hippolytae nomen indidit, quam persancte educavit, & Francisco Antonio Rossi J. C. in matrimonium collocavit. Interea, curis magis magisque ingravescentibus, a cathedra se abstinuit; ne tamen subsecivi temporis horas, quas ex curis prope suffurabatur, deperderet, doctissimas Joannis Pringli medici Angli observationes de castrensibus morbis anno MDCCLVII. e Britannico in patrium vertit sermonem. Atque hic novus Serai labor non parvo quidem universae medicorum genti emolumento fuit. Qui enim antehac Britannici sermonis ignorantia ab earum lectione absterrebantur, eas exinde terere ac prae manibus semper habere coeperunt. Quid quod in lucem vix opus emissum

tantam Serao famam per universam pene Europam conciliavit, ut immortalitati suum satis commendarit nomen. Ea enimvero facie Pringlii observationes ornavit Seraus, ut nonnisi a se elucubratae viderentur. Praeterea quum celeberrimus doctor Maclnlans ex Italia Angliam reversus, eruditissimo Pringlio observationes de castrensibus morbis a Serao Italo sermone donatas obtulisset, tanto affectus est gaudio Pringlius, ut in grati sui animi testimonium epistolam ad nostrum dare quantocyus festinaverit. In qua quidem Pringlius non solum se ei obstrictum professus est ob mirificas eas laudes, quibus noster in praefatione observationibus praefixa opus extulit, verum etiam adseruit, quod si prius versio isthaec in suas pervenisset manus, quam tertia Anglica prodiisset editio, usus profecto fuisset additionibus, quas noster duabus reclusit adnotationibus. Mox sequenti anno, nempe MDCCLVIII. Reginae nostrae Carolinae Austriacae FERDINANDI REGIS Uxoris medicus creatur. Quam ornamenti adeptionem magno omnium fere ordinum plausu accepit. Gratulatoriam autem elegantem inscriptionem eidem tum obtulit

ab amicis omnibus Vincentius Lupulus frater patruelis Patris mei. Quod gratum amicitiae testimonium ipsemet libenter excepit, probavitque. Deinde anno MDCCLXXVIII. FERDINANDI IV. REGIS PII AUGUSTI FELICIS medicus intimus, totiusque Regni Archiater est renuntiatus.

Ultra Pringliani operis versionem nihil amplius a nostro est consequutus orbis litterarius. Ex iis vero, quae hactenus de eo dicta sunt, vel cuivis intelligere datur, Seraum a natura ingenium versatile, vel prope divinum sortitum esse; cuicumque enim rei manus admovebat, ea quidem dexteritate atque solertia tractabat, ut nonnisi huic unice vacasse videretur, id quod locupletissime testantur varia ejus opera, quae a praestantissimo quoque in eo genere elaborata videntur. Nam saepissime, re postulante, stylos pro materiae varietate, ea mutavit sedulitate, ut ejus opera vix ejusdem auctoris crederentur partus. Ad haec summa erat instructus eruditione, qua potissimum apud omnes commendabatur; atque inde accidit, ut nunquam familiariter, nisi erudite etiam, loqueretur, quod

quidem etiam, senescente aetate, in nostro fuit perspectum. Praeterea, temporis ad postremum usque vitae actum quam maxima apud nostrum aestimatio erat. Illud enim Senecae effatum prae oculis semper habuit: *quaedam tempora eripiuntur nobis, quaedam subducuntur, quaedam effluunt. Turpissima tamen est jactura, quae per negligentiam venit*. Quapropter noster meditationi semper, vel scriptitationi intentus, nullam nisi perbrevem ad relaxandum animum quietem sibi indulsit. Summo mane surgere in more habebat, matutini temporis quam maxime parcus; nec multum temporis, senex licet, somno tribuebat. Immo ab Agnello Lupulo patruo me audiisse memini, quod quum is Seraam familiariter monuisset, ut tandem senex a laboribus abstineret, is cum Diogene respondit: *Quid? si in stadio currerem, oporteretne me jam vicinum metae cursum remittere, an non potius intendere?*

In artis medicae professione quantum auctoritatis supra ceteros sibi conciliarit, vel inde potest intelligi, quod quocumque vocatus accessisset, tum aegroti familiam, tum decum-

bentem ipsum ad bene sperandum sola sua praesentia erigeret. Ergo ubi ad aegroti cubiculum ventum erat, ex adverso adsidens hominem quam amicissime salutabat, tum sermone ex industria injecto, cum eo verba commutabat, quo tempore ipse frontem, vultum, oculos, loquendi tonum, respirandique rationem quam adcuratissime observabat: ex qua observatione adhibita certiorem se, quam ex pertentato pulsu, de aegroti statu capere conjecturam dicere solebat. Tum, collectis unde unde ex artis praescripto indiciis, animum aegrotantis recreare satagens, quae erant sperandae salutis argumenta, suaviter ac diserte ostentabat, tantaque id vi, gratia ac vultus constantia praestabat, ut protinus aeger ex ipsa oratione excitatus, melius se tunc, quam paullo ante agere diceret. Ac vere quidam suus amicus interioris notae, quum exeunte autumno anni MDCCLXXXII. acuto, difficillimoque morbo correptus, ac plane desperatus decumberet, ad Seraum suum de se bene sperantem intendisset oculos animumque, paullulum erigens ex pulvinari caput Ovidianum illud usurpavit:

*Hujus ab alloquiis anima haec moribunda revixit,*
*Ut vigil infusa Pallade flamma solet.*

In praescribendis vero remediis adeo parcus fuit, ut nunquam non ipsi adstantes admirati sint, cujusque rei rationem rogatus, eam adfirmavit primam esse medici curam, eamque secundam, tertiam, & quartam, ut nisi proficeret, saltem non noceret. Et enimvero quanti universa pene Europa nostrum fecerit vel ex eo conjicere quisquis potest, quod ex clarissimis, qui ex remota quaque urbe Neapolim adibant, medicis, philosophis, eruditis, nullus umquam Seraum videre, cognoscere atque adloqui praetermiserit. Quibus porro nostrum videre non licuit, epistolis semper illum colere quam maxime delectabantur. Ad haec egenorum miseratione etiam inclaruit, quorum indigentiae, quantum fieri poterat, se se adcommodare numquam non studuit. Hos enim medicinae caussa arcersitus, semper artis praesidio, quandoque etiam rei suae familiaris levamento juvabat.

Ut vero artis medicae peritia ac politioribus litteris nemini umquam cessit, ita & morum honestate. Ingenti enim erat instructus prudentia, quam diuturno litterarum cultu ac experientia non parum acuerat. Constantiae, supra quam credi potest, cultor. Enimvero numquam alicujus gratia vel metu propositi excussit tenacitatem. Humanitatem insuper, mansuetudinem, atque suavitatem adeo cum gravitate temperavit, ut ab omnibus amorem & veluti quamdam reverentiam exegerit. De vigilantia ac laborum perferentia nihil ultra. Non exiguae revera admirationis est, nostrum gravissimis immersum curis quamplurima elucubrasse opera; eruditionibus haud quidem vulgaribus instructa. De alacritate ac celeritate nihil hic; satis enim per se meridiana luce clarius patet, Seraum labores suos ante perfecisse, quam cuiquam suboluisse. Pietatem vero ac Religionem, qua a prima usque aetate fuit imbutus, mira semper, ad extremum usque vitae actum, modestia ac cultu reveritus est. Liberalitate etiam non in amicos tantum, quos ad mensam libenter adhibere moris erat, sed & in egenos mirifice usus

ufus eft. Difcipulos non tantum dilexit, verum & amavit, quos permultos habuit, doctrina ac virtute praeftantes, quos heic adducere tum effet longum, tum & odiofum, fi quem fortaffe invitus praeteream. Illud tamen dicere fat eft, horum quam plurimos in medicina facienda praeftantiffimos extitiffe, plerofque in Regia ftudiorum Academia profeffores.

Miti porro nofter erat natura, ad iracundiam minime proclivi, vultu fereno, atque gravi, fermone perquam jucundo. Elegans non magnificus, fplendidus non fumptuofus. Comis infuper non fine feveritate fuit, nec fine facilitate gravis. Gloriae, nifi cum honeftate conjunctae numquam fe cupidum praebuit. Contentionum inimicus fuit, & fi forte aliquando cujufve difceptationis arbiter effet vocatus, quin cuiquam injuriam vel minimam inferret, vel ultro onus renuntiavit, vel difcrepantes animos fingulari quidem prudentia lenire conatus eft. Res omnibus quidem anno MDCCXLVIII. patefacta eft. Lutetiae Parifiorum lis eo anno fuborta erat de medicorum, & chirurgorum dignitate, eoque pro-

cesserat, ut magistratuum, Regisque ipsius sacratissimi curam providentiamque excitarint. Chirurgi quippe medicae facultatis auctoritatem renuerunt, medicorum jura ac praescripta contemptui habuere, nec passi sunt, eos candidatorum suorum judices sedere. Quamobrem medici, quum quamplurimis argumentis ex unanimi gentium consensu deductis ad tam novos & exitiosos chirurgorum ausus refraenandos haud valuissent, illud reliquum fuit, ut ad nostram medicam facultatem, ceterasque Europae Academias recurrerent. En igitur anno MDCCXLVIII. pridie idus Decembres ad Neapolitanam facultatem S. B. I. Martinenyus saluberrimae facultatis Parisiensis decanus epistolam dedit, in qua eruditissimos nostrae facultatis medicos rogavit, ut universae contentionis articulis responderent. Martinenyi epistolae Seraus cunctorum nomine an. MDCCXLIX. XIV. Kal. Majas adcurate rescripsit (1), rem

(1) Hujusce epistolae autographum penes me est una cum Martinenyi litteris.

omnem aperit, ita tamen, ut ejus animo praefixum videatur medicorum & chirurgorum Parisiensium animos lenire ac demulcere. Ajebat enim noster postremo loco; „ nihil hic de ea „ re legibus scriptis traditum; aut praestitutum „ esse: sed omnia passim inter medicos chirur- „ gosque modestia, observantiaque mutua, quae „ viros graves, artem difficillimam gravissimam- „ que profitentes, maxime decet, transigi „. Sicque unius Serai rescripto tota illa dissensio disjecta est.

Nunquam nisi bene de quoque loquebatur, obtrectationis quam maxime inimicus. Cunctis se comem atque humanum praebuit. Quocirca quamplurimos Neapoli amicos, eosque doctissimos habuit, quos inter praecipuum locum obtinent Alexius Symmachus Mazochius Campanus, Regius S. Scripturae interpres, ac Neapolitanae Metropolitanae Ecclesiae Canonicus, & Michael Archangelus Patricellius avunculus meus magnus, Aversae Canonicus Archidiaconus, ejusque Seminarii moderator, qui quum Serao adhuc adolescenti virtutis semitas commonstrasset, in ejus venit arctissimam familiaritatem. Ejus familiares et-

iam fuerunt Nicolaus Capassus Regius Pandectarum doctor, Josephus Boncorius linguae Graecae callentissimus, & Ignatius Calcius in Regio item Archigymnasio linguae Hebraicae professor. Nostri insuper familiarissimus fuit Nicolaus Ignarra in Regia studiorum Academia S. Scripturae interpres, & Serenissimi nostri Principis Hereditarii praeceptor. His adnectendi sunt ambo Martini, Nicolaus nempe & Petrus, Felix Sabatellius, aliique permulti litterati viri. Carus ei praeterea fuit Agnellus Vaxallus, Hieronymi F. atque hoc quoque sit Serai bonitatis exemplum, quod cum eo, quem puerum in litterario ludo cognoverat, adeo conjuncte vixit, ut nonnisi Vaxalli morte eorum exciderit amicitia. Intime etiam usus est noster Agnello Lupulo patruo meo desiderantissimo, de medicina nihil quidquam male merito, quem si dicam filii pene locum apud Seraum obtinuisse; non dubito adstipulatores habiturum quamplurimos. Atque haec quidem Neapoli. Exterorum etiam litteratorum amicitia maxime floruit. Ejus enim fama, quum longe percrebuisset, quamplurimos spectatissimae sapientiae exteros in sui

admirationem concitavit, quorum profecto genere sunt eruditissimus Joannes Baptista Morgagnius, domo Foro Livio, anatomes Bononiae Professor, ac medicinae demum Patavii. Celeberrimus Gerardus Vanswietenius, magni Boerhavii auditor, atque Francisci I. Augusti Imperatoris, & Mariae Theresiae Augustae Imperatricis Archiater. Albertus Hallerus natione Helvetius, Boerhavii ac Bernoullii auditor, Regiae Cottingiae societatis, & Academiarum Londinensis, Parisiensis, Berolinensis, atque Bononiensis Socius. Ludovicus Antonius Muratorius, vir rei litterariae publicae bono natus, Mutinensium Ducis Bibliothecae praefectus. Antonius Cocchius domo Mucello, anatomes & medicinae professor, & Magni Etruscorum Ducis antiquarius. Joannes Pringlius, natione Britannicus. Antonius Storchius, Swietenii alumnus, Imperatoris, & Imperatricis Archiater. Antonius Leprottus Benedicti XIV. P. M. Archiater. Augustus Tissotus medicinae Agathopoli professor. Augustinus Giuffrida ex Archiatris Catanensibus, & supremae philosophicae cathedrae professor.

At haec usque ad annum MDCCLXXXIII. obtinuere, quamdiu nimirum Seraus inter nos fuit. Verum senio jam prope confectus, ac assiduis debilitatus laboribus fractarum tandem virium conqueri incoepit. Neque haec ad praenuntianda ejus fata suffecissent, nisi superveniens immane rheuma, ut ejus salus in novaculae acie palpitaret, effecisset. Et quidem brevi temporis spatio, ingravescente faucium morbo (qui quidem ei toto vitae curriculo familiaris fuit) nulla salutis amplius spes, maxima omnium contristatione, adfulgebat. Quandoquidem faucibus undequaque inflammatis, quum ne vix quidem deglutire facultas esset, postremis Ecclesiae Sacramentis rite susceptis, vitam hanc aerumnosissimam cum immortali commutavit nonis Augusti anni MDCCLXXXIII. Universo porro Academicorum coetu, atque Regii Gymnasii professorum, prosequentibus etiam amicis, elatus est, corpusque in templo Montis Virginis, eodemque hypogeo, quo optimus ejus amicus Agnellus Vaxallus illatus, conditum fuit; ubi Hieronymus Vaxallus ex Agnelli fratre filius hanc e regione tituli sepulcralis patrui sui Agnelli epigraphen posuit.

FRANCISCO . SERAO
IN. ACAD. NEAP. MEDICINAE . PROFESSORI .
PRIMAR
REGIS . NOSTRI . REGNIQ. ARCHIATRO
PHILOSOPHO . AC . PHILOLOGO
APVD . EXTERAS . ETIAM . NATIONES
PERCELEBRI
VIRO . PROBO . SEDVLO . OBSEQVENTI
ET . AMICITIAE . CVLTORI . DILIGENTISSIMO
QVEM . HIERONYMVS . VAXALLVS
ORDINIS . POPVLIQ. NEAP. A . SECRETIS
NE . AB. AGNELLO . PATRVO . SVO
DISSOCIARETVR
HEIC . IN . EODEM . HYPOGEO . COMPOSVIT
ARBITRIO . TVMVLI . SIBI . AB . HIPPOLYTA
FILIA . VNICA . MAERENTISSIMA . PERMISSO
VIXIT. ANN. LXXX. MENS. X. DIES . XV.
DECESSIT . NON. AVG. ANN. CIƆIƆCCLXXXIII.
QVIESCITE . PAR . NOBILE . AMICORVM
QVANTVM . AMICITIAE . SIT . DEFERENDVM
POSTERITATI . EXEMPLO . FVTVRI

Sit vero, hujuſce commentarioli finis perelegans illud carmen, quod ſub imagine Franciſci Serai Nicolaus Ignarra ſcripſit:

*Atticus. hic. sodes. an. Laelius. anne. Seraus*
*Qui. fide. amicitia. &. gratia. utrumque. refert*
*Amicorum. optimo. Nicolaus. Ignarra*

---

OPERA EDITA.

Oratio Παραινετικη ad Regii Gymnasii alumnos in solemni studiorum instauratione; Neapoli in 4. 1732. & in opusculis 1766.

Oratio de publicorum Gymnasiorum ad optimam disciplinam utilitate in anniversaria studiorum instauratione, Neap. in 4. 1733. & in opusc. 1766.

Istoria dell' incendio del Vesuvio accaduto nel mese di Maggio dell' anno 1737. scritta per l' Accademia delle scienze in 4. Napoli 1738.

Neapolitanae Scientiarum Academiae de Vesuvii conflagratione, quae mense maii anni 1737. accidit commentarius. Neap. in 4. 1738.

—— Napoli *Italice* in 8. 1740.

—— Napoli *latine & italice* in 4. 1778.

—— Histoire du mont Vesuve, avec l' explication des phènomenes qui ont coutume d' accompagner l' embrasemens de cette montagne, le tout traduit de l' Academie des Sciences de Naples *in Callicam linguam versa a Parron de Castera* in 12. Parisiis 1741.

Vita Nicolai Cyrilli in Regia univerſitate Neapolitana primarii medicinae profeſſoris & Regiae ſocietatis Londinenſis Socii, Neap. 1738, in fronte I. tom. conſil. medicor. Nicolai Cyrilli & in opuſculis 1766.

Vindiciae pro Nicolao Cyrillo adverſus Lipſienſium reſponſionem ad virum ampliſſimum Antonium Leprottum Archiatr. Pontific. Neap. 1738. in calce III. tom. conſil. medic. Nic. Cyrilli.

Epiſtola ad Alexium Symmachum Mazochium Profeſſorem Regium & Metropolitanae Eccleſiae Neapolitanae Canonicum an. 1739. ad calcem libelli Mazochiani de dedicatione ſub aſcia 1766. in opuſculis.

Commentariolum de rebus Alexii Symmachi Mazochii in an. 1739. 1766. in opuſculis.

Oſſervazioni sù d'un fenomeno occorſo nell'aprire un Cinghiale a 30. Gennajo 1742. Napoli nello ſteſſo anno. Roma appreſſo i Pagliarini 1745. Napoli 1766. in opuſculis.

Deſcrizione dell'elefante, Nap. 1742. in 4. 1766. in opuſculis.

Del diſcorſo di Luigi Viſone intorno all'elefante parte III. che contiene i ſupplementi e le conseguenze della parte I. e II. 1742. in 4.

Lezioni accademiche della tarantola in 4. Nap. 1742.

Saggio di conſiderazioni anatomiche fatte ſu d'un leone morto in Napoli nel parco del Re a 24. Gennajo 1744. Nap. nello ſteſſo anno in 4. 1766. in opuſculis.

Let-

Lettera a Monſignor Antonio Leprotti medico di S. Santità Benedetto XIV. ſul contagio della peſte, Nap. 1744. 1766. in opuſculis.

Opuſcoli di fiſica, e di vario argomento, Napoli 1766.

Epiſtola ad Joannem Brunum de contagione tabifica Neap. 1757. 1766. in opuſculis.

Oſſervazioni ſulle malattie d' armata in campagna, e in guarnigione di Giovanni Pringle tradotte dall' Ingleſe in volgar toscano da Franceſco Serao con prefazione. Nap. 1757.

Schediasma de ſuffucatis ad vitam revocandis; Neapoli 1766. in opuſculis. *Hujus autographum penes me eſt.*

Quae adhuc edita non ſunt.

Epiſtola ad Martinenyum ſaluberrimae facultatis Pariſienſis Decanum de Medicorum, & Chirurgorum Pariſienſium diſſenſione an. 1749. *Autographum in meis adverſariis cuſtoditur.*

Conſilia medica latino & italico ſermone ſcripta; *Horum permulta apud me ſunt.*

Inſtitutiones medicae.

Epiſtolae, inſcriptiones, & carmina. *Epiſtolarum & inſcriptionum haud exiguus numerus a me ſervatur.*

# INDEX VITARUM

Omnium, quae Quatordecim hisce voluminibus continentur.

## VOL. I.



## VOL. II.



## VOL. III.

VOL. IV.



VOL. V.

## V O L. VI.



## V O L. VII.



## V O L. VIII.

## *Vol. IX.*



## *Vol. X.*



## *Vol. XI.*

*Vol. XII.*



*Vol. XIII.*

*V o l. XIV.*

# INDEX RERUM PRAECIPUARUM

QUAE IN HOC XIV. VOLUMINE CONTINENTUR.



Cle-

Itis,

O



P



Q



R



S



T

F I N I S.

| ERRATA | CORRIGE. |
| --- | --- |
| Pag. 9. lin. 15. nihilo tamen minus deberi | nihilo tamen minus putavi deberi |
| 11. l. 17. detigit | detegit |
| 50. l. 5. Launovio | Launojo |
| 53. l. 1. Italice | Italica |
| 72. l. 9. exugere | exſurgere |
| 10. l. 6. Garofoli | Garopholi |
| 119. l. 5. Faſelo | Faſeolo |
| 125. l. 8. praesbyteris | presbyteris |
| 173. l. 17. Jannes | Joannes |
| 179 l. 16 MCCLXXXVII | MDCCLXXXVII. |
| 193. l. 12. exentravit | exenteravit |
| 199. l. 13. aeripidem | aeripedem |
| 205. l. 10. circumunivit | circummunivit |
| 230. l. 17. Latharingiam | Lotharingiam |
| 245. l. 21. Athleatarum | Athletarum |
| 246. l. 24. programate | programmate |
| 310. l. 2. praeconiis | praeconiis |
| 371. l. 24. ladorum | ludorum |



